

ÉPÍTÉSTECHNIKAI ÉS TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI MEGFIGYELÉSEK EGY ALFÖLDI KORA RÉZKORI LELŐHELYEN

– Gyucha Attila – Bácsmegi Gábor – Fogas Ottó – William A. Parkinson –

Bevezetés

A magyar–amerikai Körös Regionális Régészeti Program ásatássorozata 2000-ben kezdődött meg Vésztő-Bikeri (Vésztő 20.) lelőhelyen. A Körös-völgyben a holocén folyamán lezajlott társadalmi-gazdasági változások kutatására létrehozott, hosszú távú kutatási program célja munkájának jelen periódusában az Alföld késő neolitikuma és kora rézkora közötti átmeneti időszak vizsgálata kora rézkori települések szisztematikus, multidiszciplináris jellegű feltárásával.¹

A lelőhely Békés megye északi részén, Vésztő határának nyugati szélén, közvetlenül a körösladányi határvonal mellett, egy egykori Körös-meder északi partján fekszik, 100 x 70 méteres kiterjedésű ovális kiemelkedésen (1. kép). A bikeri telep-től északkeletre mintegy 2 km-re található a vésztő-mágori tell, amelyen kora rézkori telep- és temetőrészletet is feltárt Hegedűs Katalin az 1970-es években.² A lelőhelyet nyugati irányból határoló Dió-éri-csatorna túlsó partján van a Körösladány-Bikeri (Körösladány 14.) lelőhely, melynek ásatását – 2001-ben történt szondázását, majd magnetométeres felmérését követően – 2005-ben kezdtük meg.

A Vésztő-Bikerin 2000-ben nyitott 2. szelvényben azonosított épület (4. és 14. objektum)³ feltárása során 2002–2003-ban annak északi és nyugati falához tartozóan alapárkok részleteit bontottuk ki.⁴ A lelőhelyen 2002-ben elvégzett magnetométeres vizsgálat több olyan szabályos, négyszögletes anomáliát is kimutatott lelőhelyünkön, amelyeket a 4. objektum feltárásának tapasztalatai alapján épületekhez tartozó alapárkokként értelmezhetünk (pl. A1, A13) (2. kép 1–2). Az egyik ilyen anomália a 10 x 10 méteres 2. szelvénytől közvetlenül nyugatra jelentkezett (A3). A 4. objektum részben kibontott északi alapárka és az anomália pozíciójának összevetése alapján kapcsolatot tételeztünk fel az objektumok között.

---

¹ A Körös Regionális Régészeti Programról és 1998–2005 között végzett tevékenységének előzetes eredményeiről lásd PARKINSON-GYUCHA-YERKES 2002; GYUCHA-PARKINSON-YERKES 2004; PARKINSON-YERKES-GYUCHA 2004; SARRIS et. al 2004; PARKINSON et al. 2004; YERKES et al. 2006.

² HEGEDŰS 1977; HEGEDŰS 1982; HEGEDŰS-MAKKAY 1987.

³ A két objektumról feltárásuk során kiderült, hogy egyazon épülethez tartoztak, így azt a továbbiakban 4. objektumnak nevezzük.

⁴ GYUCHA-PARKINSON-YERKES 2004. 34.

Kérdéseink tisztázása végett 2003-ban egy 8 x 12 méteres, a 2. szelvényhez nyugat felől illeszkedő felületet nyitottunk. Ez lett a bikeri ásatássorozat 9. szelvénye (2. kép 2; 3. kép).

A 9. szelvény feltárásának folyamata

Első lépésként a szántott réteg felső, mintegy 20–25 centiméternyi részét kiscsiga segítségével, 2 x 2 méteres egységenként eltávolítottuk, összegyűjtve a leleteket. A rétegben a leletek – néhány Árpád-kori töredék kivételével kizárólag Tiszapolgári kerámia, állatcsont, patics – eloszlása mindenhol nagyjából egyenletesnek mutatkozott, ez alól csupán a szelvény délnyugati sarka jelentett kivételt, ahol kisebb patics- és kerámiakonzentrációt figyeltünk meg.

Ezután kisszerszámok segítségével, ún. szintkövetéses módszerrel dolgoztunk, továbbra is 2 x 2 méteres egységekben haladva. A követett eljárás lényege – a Hódmezővásárhely-Gorzsan kialakított feltárási technika alapján⁵ –, hogy nemcsak maguk az objektumok, építési és pusztulási szintek kerülnek kibontásra kisszerszámokkal, hanem a telep feltöltődése során képződött valamennyi valós szint. Mindközben minden egyes ásatási egységből 10 liternyi földmintát vettünk a helyszínen megtörtént iszapoláshoz.

A szántott humusz meghagyott legalsó, kb. 5 centiméternyi részét elbontva jutottunk el az első intakt kora rézkori rétegig (4. kép).⁶ Az északi és déli szelvényfalak mentén, a magnetométeres vizsgálatok jelezte alapárkok felett K–Ny-i irányú, szürkés-világossárga színű, környezetétől határozottan elkülönülő sávot figyeltünk meg, amelyet kora rézkori kerámiatöredékek és másodlagos helyzetű, nem összefüggő, égett paticsdarabok kísérték.

A következő szakaszban a munkát a szelvény déli és északi részén, egy-egy 2 x 2 méteres egységben ezen sáv mentén folytattuk. Lefelé haladva az említett szürkés-világossárga objektum jól követhetően kiszélesedett. Egy rövid szakaszon átvágva azt, megbizonyosodtunk arról, hogy át nem égett, omladékkal körülvett, lemosódott, álló falmaradványt találtunk. Mindkét oldalán követhető szintet keresve jutottunk el a belső oldalon épületünk – az ásatássorozat 15. objektuma – padlószintjéig, illetve a külső oldalon az ehhez a fázishoz tartozó járósintig. Ezt követően a szelvény teljes területén elvégeztük a padlószint, a külső járósint kibontását, illetőleg a falomladék elbontását (5–6. kép). A padló és a külső járósint mindenhol alig lejárta, nehezen követhető volt. A padlón, a ház használatához követhetően nem találtunk leleteket (7–8. kép).

---

⁵ A módszerről részletesebben lásd HORVÁTH 1994.

⁶ A rajzokon az abszolút koordináták és mélységadatok mellett az egyes ásatási egységek feltárás során kapott sorszáma is feltüntetésre került (pl. EU 9-26 = a 9. szelvény 26. egysége).

Az omladék a sarkoknál – a magnetométeres vizsgálat eredményéhez képest váratlanul – nem 90 fokban tört meg, hanem íveltnek bizonyult. A szelvény legkeletibb, a 2. szelvénnel szomszédos utolsó 2 méterén magassága mind az északi, mind a déli oldalon fokozatosan csökkent, az északi oldalon pedig nehezen követhetővé vált.

Több, a padló- és a külső járósínt fölötti rétegben megfigyelt objektumot bontottunk ki ebben a fázisban, melyek bizonyosan a kora rézkori telepnek – a házhoz viszonyítva – későbbi időszakára keltezhetőek. Két gödör (100., 128. objektum) a szelvény nyugati részén, illetve északnyugati sarkában vágta a falat, egy pedig a szelvény déli falánál a külső járósíntbe mélyedt (98. objektum). Recens objektumot találtunk az északkeleti részen, a házpadlóba mélyülően (90. objektum).

A falmaradvány feltárására koncentráltunk a munka következő szakaszában. Az omladék elbontása folyamán a belső oldal mentén mindenhol relatívan nagy mennyiségű, másodlagos helyzetű, átégett paticst találtunk, a laza szerkezetű omladékon belül pedig mindenhol megfigyeltük a szilárd, függőleges, 10–30 cm-es magasságban megmaradt, 30–50 cm széles in situ falat. Több ponton, megszakítva az egykori falat, oszlophelyekre leltünk (7–9. kép).

Ezt követően elbontottuk a falmaradványokat, melyekből kora rézkori kerámia és átégett, másodlagos helyzetű paticsdarabok kerültek elő. A falak alatt – gyakorlatilag pontosan a magnetométeres felmérés eredményének megfelelően – megtaláltuk az alapárkokat (10–12. kép). A betöltésben változó mennyiségű, kizárólag kora rézkori leletanyag volt. A feltárás során több, tölcésesen szűkülő cölöplyuk nyomát dokumentáltuk a betöltésben, illetve néhány esetben csekély mértékben az árok aljába mélyülően (13. kép 1–2). A déli fal nyugati szélén a külső falba mélyedően szintén oszlophelyet találtunk. Több alkalommal megfigyeltük, hogy az alapárkokban, az egykori cölöpök közvetlen környezetében jóval nagyobb mennyiségben, koncentráltan fordultak elő nagyobb méretű, átégett paticsdarabok. A rövidebb, azaz a nyugati oldalon sekély, téglalap alapú, alacsony padkakkal elválasztott, egymást szabályosan követő mélyedéseket találtunk (14. kép 1; 15. kép). A padkák felett a belső oldalfal kissé kiszélesedett. A szelvény északnyugati részén a szelvényfal és az alapárok közötti területen egy, a házhoz képest korábbi árokrészletet bontottunk ki (127. objektum).

A feltárás záróakkordjaként egy 2 x 2 méteres szelvényt nyitottunk a padlószintről indulóan a ház északi részén, egyrészt, hogy képet kapjunk a lelőhely ezen részének további stratigráfiájáról, másrészt, hogy az ezen a területen korábban sejtett esetleges válaszfalra utaló megfigyeléseinket tisztázzuk. Válaszfalra utaló nyomot végül nem találtunk, viszont az egység délkeleti sarkában egy, a házzal egykorú vagy annál későbbi objektum részletét (149. objektum), északkeleti sarkában pedig egy idősebb gödröt tártunk fel (150. objektum) (16. kép).

A 4. és 15. objektum viszonya

A legfontosabb megválaszolandó kérdések közé tartozik a 4. és 15. objektumok közötti kapcsolat tisztázása, illetve relatív időrendjük megállapítása.

Míg munkánk kezdetén – a 2. szelvényben feltárt alapárokészletek, illetve a magnetométeres vizsgálat eredményei alapján – feltételeztük, hogy egy kéthelyiség, leégett hosszúház maradványait találtuk meg a település centrumában, további, a 2. és 9. szelvényben észlelt jelenségek egyéb lehetséges magyarázatok irányába mutattak.

Ezeknek az értelmezéseknek az alapját azon megfigyelés jelenti, miszerint amíg a 4. objektum egyértelműen tűz által pusztult el – vastag, égett falmaradvány borította a padlót, a házbelsőben nagy számban leltünk használati tárgyakat –, addig a 15. objektum nem égett le, valamint egyetlen leletet sem találtunk a ház használatához köthetően; mindez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a két objektum pusztulása semmiképpen nem egyidőben történt meg.

A fentebb említett probléma megoldásában a két objektum falszerkezete, illetve alapárkai között megfigyelt különbségek nyújtottak segítséget. A 4. objektum – a padlót borító átégett faldarabok vizsgálata alapján – egyértelműen paticsfalú építmény volt, míg a 15. objektum esetében az in situ fal szerkezetére és minőségére utaló megfigyeléseink – a tömör, masszív falmaradvány elbontásakor nem tudtuk megfigyelni paticsfal nyomát, legkörülményesebb vizsgálataink ellenére sem találtunk a nagyobb oszlophelyek között kisebb cölöplyukakra, azaz sövényfalra utaló jeleket, valamint a falbelsőből leleteket, gyakran nagyméretű kerámia-töredékeket bontottunk ki – arra engednek következtetni, hogy az épület más technikával készülhetett, valószínűleg vertfalú lehetett. További fontos eltérések mutatkoztak az alapárkok méretei között is: a 15. objektum déli alapárkának indulási szélessége annak legkeletibb, 2. szelvénybe eső részén 60 cm volt, ami a délkeleti sarkot követően, immáron a 4. objektumhoz tartozóan hirtelen jelentősen lecsökkent, körülbelül 30 cm-re szűkült össze.

A fentiekből arra következtethetünk, hogy a két épület semmiképpen nem tartozhatott egyazon hosszúházhoz, hanem – a 2. pontban összefoglaltaknak megfelelően – két egymást követően emelt ház állt a területen.

Az objektumok relatív időrendjének megállapításához a padlószintek felett megfigyelt jelenségek nyújtottak segítséget. A 15. objektumot egy planírozási réteg fedi, míg a 4. objektum esetében nem figyeltünk meg hasonlót, a szétterült falomladékot közvetlenül a padlószint felett, a szántott réteg alatt találtuk meg. Mindez azt látszik megerősíteni, hogy a 4. objektum a fiatalabb, a 15. objektum korábban volt használatban. Erre utal az is, hogy a 98., egyértelműen a 15. objektumot és környezetét fedő planírozáshoz tartozó – mára elszántott – szintből mélyített objektumban egy hasonló csont nyílhegyet találtunk (28. kép 3), mint amilyenre nagy

számban bukkantunk egészen kis területre koncentrálódva a 4. objektum padlóján, illetve falomladékában.⁷

A 15. objektumra vonatkozó megfigyelések összegzése.
Szerkezeti rekonstrukció

A 9. szelvény területére esett a ház nagyobb része, keleti oldala a 2. szelvénybe 4 méter hosszan nyúlik át. A 2. szelvényre eső részen a házbelsőben csak a padlószint feletti planírozásig fejeződött be a bontás, míg az alapárkok teljesen feltárássra kerültek (10. kép).

A 14,40 x 6,40 méteres, pontosan a fő égtájakhoz tájolt ház az egykori felszínre épült. Építését megelőzően a területet elplanírozták, kiegyenlítve a felszín egyenetlenségeit, elbontva vagy feltöltve a megelőző fázis objektumait (6. kép; 14. kép 2). A falszerkezethez alapárkot mélyítettek, amely U átmetszetű volt, oldalfalai kissé lejtettek, szélességük indulásuknál 55–70 cm, az aljnál 30–40 cm volt. Relatív – a padlószinttől, illetve a hozzá tartozó külső járószinttől számított – mélységük 40–70 cm között változott, jellemzően 55–65 cm volt (10–13. kép; 14. kép 2; 15. kép). Ebbe helyezték a feltárással több ponton megfigyelt nagyobb oszlopokat, melyek közvetlen környezetét külön bedöngölték. Az oszlophelyek körül másodlagos helyzetben megfigyelt paticsok alapján felvetődött annak lehetősége, hogy azokat esetlegesen a cölöpök tartásának megerősítésére, szándékosan helyezték oda.⁸ Az oszlopközüket faszaluba döngölt agyagfallal hidalhették át, így szerkezetét feltevésünk szerint vertfalként határozhatjuk meg.⁹ A tetőszerkezet rekonstrukciója a házon belüli oszlophelyek hiányában nem lehetséges, valószínűleg sátortető fedette az épületet. Válaszfalra utaló jelenséget nem tudunk megfigyelni.

Bejárat egyértelmű nyomát nem találtuk, a falárok folyamatossága sehol sem szakadt meg. A nyugati, rövidebb falhoz tartozó árok fentiekben ismertetett szerkezete elképzelhető, hogy valamiképpen a bejárattal lehet összefüggésben, bár ennek hiteles interpretációját jelenleg nem tudjuk megadni (14. kép 1; 15. kép).

A padlószint a teljes házbelsőben igen vékony, alig lejárt, nehezen követhető volt, amit feltehetően úgy értelmezhetünk, hogy hasított fával, gyékénnyel, esetleg állatbőrökkel borították azt. Tűzhely, kemence nyomát nem figyeltük meg.

A ház nem égett le, felhagyásakor a használati tárgyakat kipakolták. Ezzel magyarázható, hogy a padlón egyetlen tárgyat sem találtunk. A nyugati, északi és déli fal a használat lezárulását követően még egy ideig állhatott, ekkor keletkezhetett az *in situ* falrészek mentén mindenhol dokumentált laza, lemosódott omladék (5–6. kép). A délnyugati saroknál megfigyelt cölöplyuk (112. objektum), illetve az

---

⁷ GYUCHA–PARKINSON–YERKES 2004. 51, 6. kép.

⁸ Hasonló jelenséget figyeltek meg Parác/Parța több neolitikus házának esetében is (LAZAROVICI–DRAȘOVEAN–MAXIM 2001. 365, 372).

⁹ A vertfalak építésének módszeréről lásd SABJÁN–BUZÁS 2005. 79–90.

álló fal részlete szerkezeti megújításra utalhat, mivel az alapárok vonalát nem követi a kibontott falszakasz. A cölöplyukak tölcésesen szűkülő formája az oszlopok eltávolítása során jöhetett létre; ezeket a cölöpöket a későbbiekben még felhasználhatták, talán éppen a 4. objektum építése alkalmával.

A falak még kis magasságban állhattak, amikor a 4. objektum leégett; erre mutatnak a falcsonton megfigyelt átégett paticsdarabok, az ide is áterjedő tűz nyomai. A területet a későbbiekben feltöltötték.

A 9. szelvény egyéb objektumai és az épülethez viszonyított időrendjük

150. objektum: Mélysége (az altalaj szintjétől): 62 cm /84.88/. Mérete: 126 x 113 cm. Ovális alapú, falai lejtősek, alja egyenes. Indulását a padlószintről indított 2 x 2 méteres egység ÉK-i sarkában, csak a sárga altalajból tudtuk megfigyelni, mintegy 50 cm-rel a ház padlószintje alatt. A gödörben a lelőhely egyéb objektumaitól teljesen eltérő szürke, nagyon kemény betöltést, egyértelműen kizárólag az őshumusznak meghatározott réteg földjét találtuk, ami azt jelzi, hogy ezt az objektumot még közvetlenül az őshumusz szintjéről ásták le, feltöltődése még azelőtt befejeződött, hogy az első kultúrréteg – a házpadló alatti réteg – kialakult volna; azaz minden kétséget kizáróan ez szelvényünk és a lelőhely eddig feltárt legkorábbi objektuma. A betöltésben egy halcsontváz mellett kagylót, további állatcsontokat és kevés paticsot találtunk. Kerámia egyáltalán nem került elő, így jelenleg nehéz a gödör koráról bármit is mondanunk; valószínűnek tartjuk azonban, hogy – mivel korábbi korszak leletei sem a terepbejárások, sem feltárásaink során nem kerültek elő lelőhelyünkön – a kora rézkori településhez tartozik (16. kép).

127. objektum: Mélysége (a külső járószinttől): 37 cm /85.53/. A szelvény északnyugati részén, a falárok külső oldalában érzékeltük. A keskeny, árokszerű objektumot a szelvényfalig bontottuk ki, észak felé bizonyosan folytatódik. A falárok belső, déli falában nem találtuk nyomát. Megfigyelésünk szerint ebben az esetben az alapárok metszete az objektumot, tehát az objektum idősebb, mint épületünk. Ezt erősíti meg, hogy az északi szelvényfalban a házhoz tartozó külső járószint felett nem volt nyoma. Betöltésében tiszapolgári kerámia és állatcsont volt (10. kép; 17. kép 1).

149. objektum: Mélysége (a padlószinttől): 45 cm /85.53/. A padlószintről mélyített 2 x 2 méteres felület DK-i sarkában egy kisebb gödör részlete került elő, mely a padlószintről vagy az azt felülrétegző planírozáshoz tartozott szintről indulhatott, tehát a házzal egykorú vagy még valószínűbben későbbi. Az objektum az altalajba minimális mértékben (3 cm) hatolt le. Mind ez, mind a gödör feltételezhető mérete kizárja annak lehetőségét, hogy ez a ház válaszfalához tartozott cölöplyuk lett volna. Déli és keleti irányban folytatódik az objektum. Betöltésében tiszapolgári kerámia volt (16. kép; 17. kép 2).

100. *objektum:* Mélysége (a szántott réteg aljától): 38 cm /85.64/. Mérete: 170 x 150 cm. Nagyjából kerek alapú, fala kissé lejt, alja egyenes. A gödröt a ház padlószintje feletti planírozásban érzékeltük, minden bizonnyal az ahhoz tartozó szintből indult. Kiásása alkalmával a ház nyugati falának maradványát elmentszették, az objektum tehát feltétlenül a település ezen épületnél fiatalabb fázisát képviseli. Betöltésében tiszapolgári kerámia és állatcsont került elő (5. kép; 8. kép; 17. kép 3).

98. *objektum:* Mélysége (a szántott réteg aljától): 56 cm /85.53/. A szelvény délnyugati részén, a déli szelvényfalnál, a külső járószintbe mélyülően kis gödör részlete került elő. A gödör a szántott réteg aljáról – vagyis a planírozás megmaradt részének tetejéről – indult, tehát a háznál későbbi fázist képvisel. Az objektumból nagyon kevés tiszapolgári edénytöredék, állatcsont, valamint egy csontból vagy agancsból készült, levélalakú nyílhegy került elő (28. kép 3). Dél felé a feltáratlan részben folytatódik az objektum (5. kép; 18. kép 1).

128. *objektum:* Mélysége (a szántott réteg aljától): 66 cm /85.32/. Átmérője: 200 cm. Kerek alapú, fala lejtős, alja egyenes. Az északi részen kívül – amely ugyan kis mértékben, de bemélyed a szelvényfal alá, a feltáratlan területre – minden irányban tisztázott a kiterjedése. Az objektummal elmentszették a házfal ÉNy-i sarkát, azaz fiatalabb, mint az épület. A lelőhelyen teljesen szokatlan fekete, humuszos betöltésből rendkívül nagy mennyiségben került elő tiszapolgári kerámia. A kerámialeletek mellett kisebb mennyiségben állatcsont és patics is volt a betöltésben (10. kép; 17. kép 1).

90. *objektum:* Mélysége (a szántott réteg aljától): 39 cm /85.85/. Mérete: 90 x 59 cm. Ovális alapú, lejtős oldalú, alja egyenes. A szelvény északkeleti részén, az épület padlójába mélyülően, rendkívül sötét, humuszos betöltésben recens állatvázat bontottunk ki. A keltezést megerősítette a koponyánál talált két vaskarika is (5. kép; 8. kép; 10. kép).

A 9. szelvény feltárása során előkerült leletanyag

Mint azt a fentiekben már említettük, a ház padlóján nem találtunk leleteket. A szelvény területén feltárt gödrökből, az alapozási árkokból, illetve a planírozási rétegekből egyaránt hasonló karakterű, kora rézkori, Tiszapolgári-jellegű kerámiaanyag, illetve állatcsont, pattintott kövek, őrlőkötőredek, patics, csonteszközök és egy deformált, árkolt díszű, rézből készült lemezgyűrű került felszínre (28. kép 1–2).

A restaurálás során megbizonyosodtunk arról, hogy a megfigyelt jelenségek alapján vártnak megfelelően meglehetősen inkoherens a keramikus anyag, azaz csak nagyon kis számban találtunk összeillő töredékeket. A leggyakoribb edényformák a különböző táltípusok (19. kép 1–4; 20. kép 1–4; 21. kép 1). Gyakoriak a különféle

méretű virágcserep alakú edények (21. kép 2–4), csészék, poharak (22. kép 1–3; 23. kép 1–2), hengeres nyakú, gömbös testű edények (23. kép 3), csőtalpas, talpgyűrűs edények, fedők (24. kép; 25. kép 1–3). Különleges, egyedi darab egy nagyméretű merice töredéke kettős, kakastaréjszerű, bevagdalt, áttört fogóval (26. kép). Majd minden felsorolt edénytípusnak megtaláljuk a formai előzményeit az Alföld késő neolitikus kultúráinak emlékanyagában. A díszítmények között a különböző formájú és méretű bütykök mellett feltűnő a pontozott és különösképpen a karcolt motívumok – lelőhelyünkre egyébként általánosan jellemző – viszonylagosan alacsony számaránya.

A kétségkívül legérdekesebb, jelen dolgozat keretei között részletesebben tárgyalandó kerámia egy sínformájú talpakon álló, alacsony tálszerű típus, melynek belső falát sűrű bevagdalások kísérik (27. kép). A lelettípushoz tartozó töredékek a 9. szelvényben leginkább annak Ny-i részén kerültek elő, de a lelőhely teljes területén – igaz, nem túl nagy számban – általánosan előfordultak. Jellemzők a tálbelsőben gyakran előforduló, a falat belülről kísérő plasztikus girlandmotívumok. A kerámiaforma analógiái a Tiszai-kultúra emlékanyagában többfajta változatban megtalálhatóak. Az egyik variáció a nagyméretű, négyszögletes oldalú „agyagládának” azon fajtája, mely hasonló sinszerű talpazattal bír.¹⁰ A laposabb, kisebb méretű, szintén sínforma talpakon álló, tálszerű változat ritkábban fordul elő, és funkciója bizonyosan eltérő volt. A Vésztő-Bikerin előkerült darab legjobb párhuzama is ez utóbbi típusba sorolható. A vésztő-mágori tell átátása során került elő egy analóg tárgy a 4. szinthez tartozó, kultikus leletgyűttest tartalmazó házból.¹¹ Az oltárként értelmezett darab a bikeri rekonstruált töredékhez hasonlóan három sinszerű talpon áll, és tálrészének egyik oldala karcolt díszítéssel van ellátva. A tárgy típus funkciója – eredeti kontextus hiányában – lelőhelyünkön, illetve kora rézkori összefüggésben kérdéses.

A lelőhely története a 9. szelvényben folytatott feltárások tükrében

A 9. szelvényben végzett feltárás alapján a lelőhely – legalábbis ezen területének – történetét a következőképpen foglalhatjuk össze (18. kép 2).

A lelőhely legkorábbi megtelepedési fázisát az őshumusz szintjéről induló 150. objektum reprezentálja. Bár keramikus anyag nem került elő ebből a gödörből, és jelenleg egyéb, kronológiai támpontként szolgáló adat sem áll rendelkezésünkre, a lelőhelynek a rézkort megelőző lakottságára utaló leletanyag hiányában az objektumot a Tiszapolgári-időszakra keltezzük.

Az őshumusz felett közvetlenül egy 20–30 cm vastagságú, leletanyagban nem túlságosan gazdag, kora rézkori telepréteget különítettünk el. Ezt egy olyan planí-

---

¹⁰ BANNER 1931.

¹¹ HEGEDŰS-MAKKAY 1987. 99.

rozási rétegnek tartjuk, amelyet részben vagy egészében házunk megépítésének előkészítéséhez, a felszín egyenetlenségeinek megszüntetéséhez köthetünk. Az épület létesítését közvetlenül megelőző fázishoz tartozik a 127. objektum, illetve a település ezen időszakához köthető az alapárkokból előkerült leletanyag is, ami – az összességében nagy mennyiségű átégett patics alapján – a telepen ebben a periódusban folyó intenzív építési tevékenységre utal. Ezt a kultúrréteget zárja le a 15. objektum padlószintje.

A ház felhagyását követően újból elplanírozzák a területet; ennek a leletanyagban rendkívül gazdag planírozási rétegnek a vastagsága 20–30 cm között változik a szelvény területén. Ehhez a réteghez – melynek zárószintjét nem ismerjük, mivel azt a szántással elpusztították – több objektum is tartozik (98., 100., 149. objektum).

A lelőhely további történetére vonatkozóan ettől a ponttól kezdődően biztos, hiteles adataink nincsenek, mivel az erózió, illetve a terület intenzív szántóföldi művelése az ezekről tanúskodó – a szántott rétegből, illetve a felszínről előkerült nagy mennyiségű leletanyag alapján –, minden bizonnyal az intakt rétegekhez hasonlóan intenzív lelőhelyhasználatra utaló rétegeket teljesen tönkretette.

A 9. szelvény északnyugati sarkában kibontott, a ház sarkát metsző 128. objektum véleményünk szerint a kora rézkori település késői, megkockáztathatjuk legkésőbbi fázisát reprezentálja. Bár a házunk feletti planírozás zárószintjét nem ismerjük, biztosan állítható, hogy ez az objektum nem onnan indult. Az említett gödörkhöz, illetve a planírozási réteghez képest is teljesen más minőségű humuszos, fekete betöltés alapján egy olyan periódus feltételezhető a bikeri kora rézkori település életében, amikor hosszabb ideig nem lakták azt, és amely időszakban humuszképződési folyamat indulhatott meg a területen. Erre a hiátusra, illetve az azt követő újbóli megtelepedésre utal a gödörnek a lelőhely egyéb objektumaitól idegen betöltése.

A vésztői ház analógiái

Az Alföldről az első alapárkos házak a középső neolitikus Szakálhádi-kultúrából ismertek. A vonaldíszes körben – mind az AVK, mind a DVK lelőhelyeken – eddig csak oszlopszerkezetes házakat tártak fel.¹²

A csanytelek-újhalastói Szakálhádi telepen Hegedűs K. és Galántha M. tárt fel 4 alapárkos házat,¹³ míg Tápé-Lebő-Felsőhalmon Horváth F. egy alapárkos, tapasztott padló nélküli ház részletét találta meg.¹⁴ Battonya-Parázs-tanyán is előkerült

¹² Pl. Krasznokvajda (LOSITS 1980); Tiszalúc-Sarkadpuszta (ORAVECZ 1998); Füzesabony-Gubakút (DOMBORÓCZKY 2001a; uő. 2001b); Balatonszárszó-Kis-erdei-dűlő (BELÉNYESY-MARTON-OROSS 2002).

¹³ HEGEDŰS 1985. 7–8, Fig. 3.

¹⁴ HORVÁTH 1988. 24, 3. kép.

egy hasonló konstrukció,¹⁵ a közeli Battonya-Vidparton azonban cölöpszerkezetes házat bontottak ki.¹⁶

A Tiszai-kultúra korai fázisában is folytatódik az alapárkos háztípus építése, használata.¹⁷ Öcsöd-Kováshalmon Raczky P. mélyebb alapárokkal rendelkező házat tárt fel,¹⁸ Vésztő-Mágoron ellenben sekélyebb alapárkot mélyítették a vert falnak, melynek két oldalán hasított gerenda nyomait figyelte meg az ásató.¹⁹ A Tiszántúl területén a késő neolitikus kultúrák megismert házai a korszak végső fázisában kivétel nélkül oszlopszerkezetesek.²⁰

A Bánáti-kultúra teltelepén, a Temesvár környéki Parác/Parťan a Vinča B korú IIA-IIB fázis házai között fordultak elő alapárkos szerkezetűek; a Vinča C korszakban már nem emelnek ilyen konstrukciókat a településen.²¹ A Vinča-kultúra lelőhelyein gyakori jelenségek az alapárkos házak. A dél-bánáti OpoVo 4700–4500 BC közé keltezett telepén,²² a Belgrád környéki Banjica,²³ illetve a Morava völgyében fekvő Divostin²⁴ és Selevac²⁵ hasonló korú rétegeiben egyaránt több épülethez tartozóan bontottak ki alapárokészleteket. Selevacon az 5. ház keleti irányban való meghosszabbításával alakították ki a 4. házat.²⁶ Az árkok mélysége minden említett lelőhelyen hasonló a vésztői ház alapárkaiéhoz, a jobbára paticsfalú épületek méreteikben változatos képet mutatnak, rendszerint többosztatúak, kemencékkel ellátottak.

Ami a dunántúli és szlovákiai területek késő neolitikumát illeti, a Lengyeli-kultúrából több alapárkos konstrukciót ismerünk. Svodinban a korábbi, 1. és 2. építési horizonthoz tartozó házak oszlopszerkezetesek, míg a 3. és 4. építési horizont épületei alapárkosak.²⁷ Bakonyszűcsön a korai Lengyeli-kultúrához kötött alapozási árokészletet tártak fel,²⁸ Zengővárkonyban azonban oszlopszerkezetek nyomaira találtak.²⁹

A Tiszapolgári-kultúra telepeinek kutatása a hazai ősrégészet egyik legelhamyagoltabb területe. A kultúra házaira vonatkozó, dolgozatunk szempontjából lé-

---

¹⁵ SZÉNÁSZKY 1988. 6.

¹⁶ SZÉNÁSZKY 1979. 67.

¹⁷ HORVÁTH 1988. 29–30.

¹⁸ RACZKY 1985. 105; RACZKY 1987. 72.

¹⁹ HEGEDŰS 1982. 184; HEGEDŰS–MAKKAY 1987. 96.

²⁰ Pl. Hódmezővásárhely-Gorzsa (HORVÁTH 1987. 40; uő. 1988. 31); Berettyóújfalu-Herpály (KALICZ–RACZKY 1986. 86; KALICZ–RACZKY 1987. 113); Polgár-Csöszhalom-dűlő (RACZKY et al. 1999. 158–159, 166).

²¹ LAZAROVICI–DRAŠOVEAN–MAXIM 2001.

²² TRINGHAM et al. 1992. 356–366, Fig. 9.

²³ TODOROVIĆ–CERMANOVIĆ 1961.

²⁴ BOGDANOVIĆ 1988.

²⁵ TRINGHAM–STEVANOVIĆ 1990.

²⁶ TRINGHAM–STEVANOVIĆ 1990. 118–119.

²⁷ NEMEJCOVÁ–PAVÚKOVÁ 1986. 142.

²⁸ REGENYE 1994.

²⁹ DOMBAY 1960. 25.

nyegesebb adatok gyakorlatilag néhány sorban összefoglalhatóak. Kenderes-Kulison és Kenderes-Telekhalmon bizonyosan oszlopszerkezetes házak álltak,³⁰ míg Bélme-gyer-Mondoki dombon,³¹ Vésztő-Mágoron³² és Tiszaföldváron³³ a szintén felszíni építmények szerkezetére utaló egyértelmű nyomokat nem, csupán a kidőlt paticsfa-lakat találták meg az ásatók; utóbbiakat talpgerendás sövényfalú épületként inter-pretálták.³⁴ Szlovákiában Tibaván³⁵ és Lucskán³⁶ tártak fel oszlopszerkezetes háza-kat, utóbbi lelőhely épületei – melyek közül egy félig földbe mélyített konstrukció-ról is beszámoltak – azonban javarészt még a prototiszapolgári fázishoz köthetők. A legnagyobb számban Romániából ismertek Tiszapolgári-épületek. Néhány, Magyar-oroszról ismeretlen, félig földbe mélyített konstrukció mellett – melyek funkciója többnyire kérdéses – javarészt felszíni, oszlopszerkezetes házakról számoltak be.³⁷ Alapárkos épület ezideig csupán a délnyugat-romániai Parác/Parța Tiszapolgári ré-tegéből került felszínre.³⁸ A szerbiai Feketető/Crna Barán – ahol akárcsak Vésztő-Mágoron és Parác/Parța, egy tell késő neolitikus rétegeit fedik a Tiszapolgári te-lepjelenségek – szintúgy egy alapozási árokkal épített házat találtak.³⁹

Alapárkos házakat a korai rézkorból a Dunántúlon, főként a Lengyeli-kultúra III. fázisából ismerünk. Mosonszentmiklós-Pál major területén 6 nagyméretű alap-árkos épületet tárt fel Figler A., ebből 4 kéthelyiséges, 2 egyhelyiséges volt.⁴⁰ A kéthelyiséges házak között akadt olyan is, amelyiknél meg lehetett figyelni a tetőt tartó oszlopok helyét. Az egyik kéthelyiséges ház esetén pedig a kisebb helyiség ol-dalfalainak alapozási árka szélesebb volt, mint a nagyobb helyiségé. Ebben az eset-ben az emeletes konstrukciót sem tartja kizártnak az ásató.⁴¹ Börcs-Paphomok dűlő-ben szintén alapárkos, késő Lengyeli-építményeket tárt föl Figler A., melyek közül az egyik apszisos záródású, 9 x 18 méteres nagyságú volt.⁴² Veszprém-Felszabadu-lás úton ugyancsak apszisos változat került elő.⁴³ Egyebek mellett Abda-Hármasok lelőhelyről⁴⁴ és Ravazdról⁴⁵ is hasonló korú alapárkos épületekről tudunk. Szombat-hely határában két, 19 x 8,2, illetve 22 x 8,5 méter nagyságú alapárkos házat talál-

³⁰ BOGNÁR-KUTZIÁN 1972. 51–52, 165–166.

³¹ GOLDMAN 1977. 222.

³² HEGEDŰS–MAKKAY 1987. 91.

³³ SIKLÓDI 1983. 11.

³⁴ SIKLÓDI 1982–1983. 25.

³⁵ ŠIŠKA 1964. 295.

³⁶ ŠIŠKA 1968. 130–133, 135, Abb. 31, 136, Abb. 32.

³⁷ LAZAROVICI–LAZAROVICI 2003. 424–425.

³⁸ LAZAROVICI–DRAȘOVEAN–MAXIM 2001. 374–375.

³⁹ GARAȘANIN–GARAȘANIN 1951; GARAȘANIN–GARAȘANIN 1957.

⁴⁰ FIGLER 1997b. 20.

⁴¹ Figler András szíves szóbeli közlése.

⁴² FIGLER 1997a. 7–8.

⁴³ RACZKY 1974.

⁴⁴ FIGLER 1994. 6.

⁴⁵ TOMKA–SZŐNYI 2001. 43.

tak, melyeket szintén a Lengyeli-kultúra III. fázisára kelteztek az ásatók.⁴⁶ A szlovákiai Branč lelőhelyen szintén feltártak egy hasonló korú, alapárkos, kétosztatú házat.⁴⁷ A felsorolt épületek között vannak mind egy-, mind kétosztatúak, a tetőszerkezetre utaló belső oszlopsorral vagy anélkül. A középső rézkor folyamán mind a Dunántúlon, mind a szomszédos szlovákiai és ausztriai területek településeinek jellemzői maradnak az alapárkos, nagy méretű épületek.⁴⁸ A konstrukció használata – mint azt a Kónyban feltárt 5, alapárokkal épített ház bizonyítja – a Dunántúlon a késő réz korban is folytatódik.⁴⁹ Az Alföldön a Vésztőn feltárt kora rézkori házakat követően sokáig nincs nyoma az alapárkos épületeknek, a túrkeve-terehalmi, illetve tószeg-laposhalmi alapárkos, kora és középső bronzkori építmények már bizonyosan nem kapcsolhatók össze a neolitikus-réz kori hagyományokkal.⁵⁰

Összefoglalás

A magnetométeres felmérés az ismertetett 15., illetve a 4. objektumon túl több olyan anomáliát is kimutatót Vésztő-Bikerin, amelyek arra utalnak, hogy az egykori település ismert házai kivétel nélkül alapárkosak voltak. Oszlopszerkezetes épületre utaló nyomot nem találtunk. A megismert épületek mind szerkezetükben, mind méreteikben gyökeresen eltérnek az Alföld területén eddig – leginkább részben – feltárt Tiszapolgári-korú házaktól. A vésztői házak semmiképpen nem értelmezhetőek rövid idejű használatra szánt konstrukciókként, a masszív, a tetőszerkezet súlyát viselni képes felmenő falak arra utalnak, hogy az épületeket hosszú, akár több generáción keresztülélvélő használatra szánták. Mindez gyökeresen ellentmond a korábbi, akár tradicionálisnak is nevezhető elméleteknek, amelyek az Alföld kora rézkora folyamán kizárólag átmeneti, avagy csak rövid ideig használt településekkel számoltak.

A vésztői épület legjobb méretbeli és/vagy szerkezetbeli párhuzamait a Lengyeli-kultúra III. fázisának, a Vinča-kultúra C-D periódusának, illetőleg a Bánát kora réz korának alapárkos házai között találjuk meg. A Lengyeli-kultúrában – melynek kései elemei szintén kimutathatók a Tiszapolgári-kultúra emlékanyagában – a korai fázistól használják az alapárkos konstrukciót. Figyelemre méltó jelenség, hogy a földrajzilag a Lengyeli-kultúrához közelebb eső Kenderesen, illetve a szlovákiai területeken eddig csak oszlopszerkezetes házakat figyeltek meg mind a Tiszapolgári-kultúra idejéből, mind pedig a prototiszapolgári fázisból. Elgondolkodtató az is, hogy a genetikus elődnek tekintett kulturális egységek területén, a Herpályi-

---

⁴⁶ ILON-FARKAS 2001.

⁴⁷ VLADÁR-LICHARDUS 1968. 291-292, 295, Abb. 46-47.

⁴⁸ PI. EGRY 2001; NÉMETH 1994; VIRÁG 2003; VLADÁR-LICHARDUS 1968; PAVÚK-BÁTORA 1995; RUTTKAY 1995.

⁴⁹ SZÓNYI-TOMKA-TAKÁCS 2001. 38.

⁵⁰ CSÁNYI-TÁRNOKI 1992. 162-163, Abb. 114-115; CSÁNYI-TÁRNOKI 1997. 28; STANCIK 1980. 67.

kultúra teljes időszaka alatt és a Tiszai-kultúra klasszikus és kései fázisában eddigi adataink szerint kizárólag oszlopszerkezetes házakat építettek. Ugyanakkor a Vész-tő-Bikerin megfigyelt építési technika, mind az alapárok használata, mind a vertfal alkalmazása szempontjából a vész-tő-mágori tell említett kora Tiszai házával mutat rokonságot, bár kétségtelen, hogy mivel a tell nem érte meg a kései Tiszai-korszakot, közvetlen kapcsolatról nemigen beszélhetünk. A Vinča-kultúra említett, a vész-tőinél kissé korábbi időszakra keltezhető, illetőleg a szerbiai és romániai Bánát Tiszapolgári korú alapárkos épületei csupán az alapárkok meglétében és részben méretükben hasonlóak a Bikeriben feltárthoz, egyéb jellemzőikben általában eltérők, így a direkt kapcsolat sugalmazása – különösen a Tiszapolgári-kultúra déli kapcsolatainak további vizsgálata nélkül – feltétlenül hibás, legalábbis elietett lépés lenne.

A bikeri kora rézkori ház több kérdést is felvet, amelyek közül ez alkalommal a következőket emelnénk ki:

1. Felmerül a kérdés, hogy Vész-tő-Bikerin miért tértek át a kora rézkor kezdetén a közvetlenül megelőző időszakhoz képest eltérő konstrukció építésére.

2. Kérdéses, hogy az alapárkok használata csupán erre a településre jellemző egyedi jelenség, bizonyos geográfiai határok között érvényesülő lokális sajátosság avagy kronológiai jelentőséggel (is) bír.

3. A vész-tő-bikeri házak méreteihez kapcsolódóan, a késő neolitikus és kora rézkori alföldi épületek eltérő nagysága, valamint a település viszonylag korai radiokarbon adatai – 4450–4200 BC – ismeretében vethető fel,⁵¹ hogy esetleg a Tiszapolgári-kultúra korai fázisára jellemző, átmeneti jelenséggé értelmezhetőek ezek az építmények.

4. Mind a Vinča-kultúra településein, illetve Feketető/Crna Barán és Parác/Parťan Tiszapolgári-kontextusban megfigyelt rokon jelenségek, mind a Tiszapolgári-kultúra emlékműanyagának déli eredetű elemei szempontjából fontosnak látszik a Dél-Alföld és a szerbiai és romániai Bánát kora rézkori telepeinek kutatása, a területek közötti kapcsolatok jellegének és mértékének tisztázása érdekében.

5. Végezetül miképpen értékelhető épületeink és a Lengyeli-kultúra házainak hasonlósága.⁵²

A felvetett kérdések tisztázását csak további kutatásoktól remélhetjük.

⁵¹ GYUCHA–PARKINSON–YERKES 2004. 44. 1. táblázat.

⁵² A Körös Regionális Régészeti Programot támogatta: National Science Foundation, USA (NSF-0139122, NSF-0105851, NSF-0097230, NSF-9812677), Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research, New York, USA (ICRG, 2001), MTA-OTKA-NSF nemzetközi együttműködési program, University of Michigan, University of Cincinnati, Ohio State University, Florida State University, Munkácsy Mihály Múzeum. Nagylelkű támogatásukért ezúton is fogadják hálánkat. Külön köszönettel tartozunk Kaszai Jánosnak, Vész-tő polgármesterének a projekt önzetlen, éveken át tartó támogatásáért.

A táblákat és rajzokat Kékegyi Dorottya készítette, köszönjük közreműködését. Lektorai munkájáért Horváth Ferenc fogadja köszönetünket.

A Körös Regionális Régészeti Program honlapja: www.anthro.fsu.edu/koros.

IRODALOM

BANNER 1931

Banner J.: Agyagból készült láda a neolitikumból. *ArchÉrt*, 45. (1931) 253–257.

BELÉNYESY–MARTON–OROSS 2002

Belényesy K. – Marton T. – Oross K.: Balatonszárszó-Kis-erdei-dűlő. *SMK*, 15. (2002) 9–15.

BOGDANOVIĆ 1988

Bogdanović, M.: Architecture and structural features at Divostin. In: McPherron, A. – Srejović, D. (eds.): *Divostin and the Neolithic of Central Serbia*. Pittsburgh, 1998. 35–141.

BOGNÁR-KUTZIÁN 1972

Bognár-Kutzián, I.: The Early Copper Age Tiszapolgár Culture in the Carpathian Basin. *ArchHung*, 48. (1972)

CSÁNYI-TÁRNOKI 1992

Csányi, M. – Tárnoki, J.: Túrkeve-Terehalom. In: Meier-Arendt, W. (Hrg.): *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss*. Frankfurt am Main, 1992. 159–165.

CSÁNYI-TÁRNOKI 1997

Csányi M. – Tárnoki J.: Túrkeve-Terehalom. *RégFüz*, 48. (1997) 28.

DOMBAY 1960

Dombay, J.: Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengővárkony. *ArchHung*, 37. (1960)

DOMBORÓCZKY 2001a

Domboróczky L.: Településszerkezeti sajátosságok a középső neolitikum időszakából, Heves megye területéről. – Characteristics of Settlement Patterns in the Middle Phase of the New Stone Age from the Area of Heves County. In: Dani J. et al. (szerk.): *ΜΩΜΟΣ I. „Fiatal Őskoros Kutatók” I. Összejövételének konferenciakötete*. Debrecen, 2001. 67–94.

DOMBORÓCZKY 2001b

Domboróczky, L.: The excavation at Füzesabony-Gubakút. Preliminary report. In: Kertész, R. – Makkay, J. (eds.): *From the Mesolithic to the Neolithic*. Budapest, 2001. 193–214.

EGRY 2001

M. Egrý I.: Beszámoló a Győr-Marcalváros-Bevásárlóközpont területén végzett megelőző régészeti feltárásokról. – Report on the Preliminary Exploration Carried out on the Area of Győr-Marcalváros-Shopping Centre. *Arrabona*, 39. (2001) 57–78.

FIGLER 1994

Figler A.: Abda-Hármasok. *RégFüz*, 46. (1994) 6.

FIGLER 1997a

Figler A.: Börcs-Paphomok dűlő. *RégFüz*, 48. (1997) 7–8.

FIGLER 1997b

Figler A.: Mosonszentmiklós-Pál-major. *RégFüz*, 48. (1997) 19–20.

GARAŠANIN–GARAŠANIN 1951

Garašanin, D. – Garašanin, M.: *Archeoloshka Nalazishta y Srbiji. – La pré-histoire de la Serbie, de la Vojvodina et de la Région Autonome de Kosovo-Metohija*. Beograd, 1951.

GARAŠANIN–GARAŠANIN 1957

Garašanin, D. – Garašanin, M.: *Praistorisko Nacelje u Crnoi Bari*. RVM, 6. (1957) 199–218.

GOLDMAN 1977

Goldman Gy.: A tiszapolgári kultúra települése Bélmegyeren. – *Die Siedlung der Tiszapolgár Kultur in Bélmegyer*. *ArchÉrt*, 104. (1977) 221–233.

GYUCHA–PARKINSON–YERKES 2004

Gyucha A. – W. A. Parkinson – R. W. Yerkes: Kora rézkori településkutatás a Dél-Alföldön. Előzetes jelentés a Körös Regionális Régészeti Program 1998–2002 között végzett munkájáról. *StudArch*, 10. (2004) 25–52.

HEGEDŰS 1977

Hegedűs K.: *A Vésztő-Mágordombi újkőkori és rézkori temetkezések*. Budapest, 1977.

HEGEDŰS 1982

Hegedűs K.: *Vésztő-Mágori-domb*. MRT, 6. (1982) 184–185.

HEGEDŰS 1985

Hegedűs, K.: *The Settlement of the Neolithic Szakálhát-Group at Csanytelek-Újhalastó*. MFMÉ, 1982–83/1. (1985) 7–54.

HEGEDŰS–MAKKAY 1987

Hegedűs, K. – Makkay, J.: *Vésztő-Mágor: A Settlement of the Tisza Culture*. In: Tálás, L. – Raczky, P. (eds.): *The Late Neolithic of the Tisza Region*. Budapest–Szolnok, 1987. 85–104.

HORVÁTH 1987

Horváth, F.: *Hódmezővásárhely-Gorzsa. A Settlement of the Tisza culture*. In: Tálás, L. – Raczky, P. (eds.): *The Late Neolithic of the Tisza Region*. Budapest–Szolnok, 1987. 31–46.

HORVÁTH 1988

Horváth F.: *A Tisza-vidék újkőkori településrendszerének és háztípusainak áttekintése. – Übersicht über das Siedlungssystem und die Haustypen der Theissgegend im Neolithikum*. MFMÉ, 1988/1. (1989) 15–40.

HORVÁTH 1994

Horváth F.: *A dél-alföldi újkőkor kutatás új szempontjai, módszerei és eredményei*. Kandidátusi munkásság tézises összefoglalója. Szeged, 1994.

ILON–FARKAS 2001

Ilon, G. – Farkas, Cs.: *Houses of the Late-Lengyeli settlement at the boundary of Szombathely*. In: Regénye, J. (ed.): *Sites and Stones: Lengyel Culture in Western Hungary and its beyond*. Szombathely, 2001. 55–60.

KALICZ–RACZKY 1986

Kalicz N. – Raczky P.: Ásatások Berettyóújfalú-Herpály neolitikus és bronzkori tell-településén 1977–1982 között. I. Újkőkorszak (neolitikum). *BMÉ*, 4–5. (1986) 63–127.

KALICZ–RACZKY 1987

Kalicz, N. – Raczky, P.: Berettyóújfalú-Herpály. A Settlement of the Herpály culture. In: Tóth, L. – Raczky, P. (eds.): *The Late Neolithic of the Tisza Region*. Budapest–Szolnok, 1987. 105–125.

LAZAROVICI–DRAȘOVEAN–MAXIM 2001

Lazarovici, G. H. – Drașovean, F. – Maxim, Z.: *Parța*. Monografie arheologică. I/1. Timișoara, 2001.

LAZAROVICI–LAZAROVICI 2003

Lazarovici, G. – Lazarovici, M.: The Neo-Eneolithic Architecture in Banat, Transylvania and Moldavia. In: Grammenos, D. V. (ed.): *Recent Research in the Prehistory of the Balkans*. Thessaloniki, 2003.

LICHARDUS–VLADÁR 1970

Lichardus, J. – Vladár, J.: Neskoroľengyeliské sídliskové a hrobové nálezy z Nitry. – Spätľengyelzeitliche Siedlungs- und Grabfunde aus Nitra. *SlovArch*, 18/2. (1970) 373–419.

LOSITS 1980

Losits, F.: Eine neolithische Siedlung in Krasznokvajda. *FolArch*, 31. (1980) 7–34.

MRT 6

Ecsedy I. – Kovács L. – Maráz B. – Torma I.: Magyarország régészeti topográfiája 6. Békés megye régészeti topográfiája IV/1. A szeghalmi járás. (Szerk.: Torma I.) Budapest, 1982.

NEMEJCOVÁ–PAVÚKOVÁ 1986

Nemejcová-Pavúková, V.: Vorbericht über die Ergebnisse der systematischen Grabung in Svodin in den Jahren 1971–1983. *SlovArch*, 34/1. (1986) 133–176.

NÉMETH 1994

T. Németh, G.: Vorbericht über die spätneolithischen und frühkupferzeitlichen Siedlungsspuren bei Lébény. *JAMÉ*, 36. (1994) 241–261.

ORAVECZ 1998

Oravec H.: A Tiszalúc-sarkadi újkőkori falú feltárásának eddigi eredményei. – Die bisherigen Ergebnisse der Freilegungen in der neolithischen Siedlung von Tiszalúc-Sarkad). *RMK*, 1998. (2001) 7–24.

PARKINSON 2002

Parkinson, W. A.: Integration, Interaction, and Tribal 'Cycling': The Transition to the Copper Age on the Great Hungarian Plain. In: Parkinson, W. A. (ed.): *The Archaeology of Tribal Societies*. IMP–AS, 15. (2002) 391–437.

PARKINSON et al. 2004

Parkinson, W. A. – Gyucha, A. – Yerkes, R. W. – Sarris, A. – Hardy, M. – Morris, M.: Settlement Reorganization at the end of the Neolithic in Central Europe: Recent Research in the Körös River Valley, Southeast Hungary. *JEP*, 2/2. (2004) 57–73.

PARKINSON-GYUCHA-YERKES 2002

Parkinson, W. A. – Gyucha, A. – Yerkes, R. W.: The Neolithic–Copper Age Transition on the Great Hungarian Plain: Recent Excavations at the Tiszapolgár Culture Settlement of Vésztő-Bikeri. *Antiquity*, 76. (2002) 619–620.

PARKINSON-YERKES-GYUCHA 2004

Parkinson, W. A. – Yerkes, R. W. – Gyucha, A.: The Transition to the Copper Age on the Great Hungarian Plain: The Körös Regional Archaeological Project. Excavations at Vésztő-Bikeri and Körösladány-Bikeri, Hungary, 2000–2002. *JFA*, 29. (2004) 101–121.

PAVÚK-BÁTORA 1995

Pavúk, J. – Batora, J.: Siedlung der Gräber der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Nitra, 1995.

RACZKY 1974

Raczky P.: A lengyeli kultúra legkésőbbi szakaszának leletei a Dunántúlon. – Die Funde der spätesten Phase der Lengyel-kultur in Westungarn. *ArchÉrt*, 101. (1974) 185–210.

RACZKY 1985

Raczky, P.: The cultural and chronological relations of the Tisza Region during the Middle and the Late Neolithic as reflected by the excavations at Öcsöd-Kováshalom. *BÁMÉ*, 13. (1985) 103–125.

RACZKY 1987

Raczky, P.: Öcsöd-Kováshalom. A Settlement of the Tisza culture. In: Tálas, L. – Raczky, P. (eds.): *The Late Neolithic of the Tisza Region*. Budapest–Szolnok, 1987. 61–83.

RACZKY et al. 1999

Raczky P. – Anders A. – Nagy E. – Kurucz K. – Hajdú Zs. – Meier-Arendt, W.: Polgár-Csőszhalom-dűlő újkőkori végi telep és sírok a Kr. e. V. évezredből. *DDMÉ*, 1997–1998. (1999) 156–166.

REGENYE 1994

Regenye J.: Építési áldozat a lengyeli kultúrából Bakonyszűcsről. – Bauopfer der Lengyel-Kultur aus Bakonyszűcs. In: Lőrinczy G. (szerk.): *A kőkortól a középkorig*. Szeged, 1994. 151–160.

RUTTKAY 1995

Ruttkay, E.: Jungneolithikum. In: Lenneis, E. – Neugebauer-Maresch, Ch. – Ruttkay, E. (Hrsg.): *Jungsteinzeit im Osten Österreichs*. Wissenschaftliche Schriftenreihe Niederösterreichs. St. Pölten–Wien, 1995. 10–160.

SABJÁN-BUZÁS 2005

Sabján T. – Buzás M.: Hagyományos falak. Budapest, 2005.

SARRIS et al. 2004

Sarris, A. – Galaty, M. L. – Yerkes, R. W. – Parkinson, W. A. – Gyucha, A. – Billingsley, D. M. – Tate, R.: Geophysical prospection and soil chemistry at the Early Copper Age settlement of Vésztő-Bikeri, Southeastern Hungary. *JAS*, 31. (2004) 927–939.

SIKLÓDI 1982–1983

Siklódi Cs.: Kora rézkori település Tiszaföldváron. – An early copper age settlement at Tiszaföldvár. *SZMMÉ*, 1982–83. (1982–1983) 11–27.

ŠIŠKA 1964

Šiška, S.: Pohrebisko tiszapolgárskej kultúry y Tibave. – Gräberfeld der Tiszapolgár-Kultur in Tibava. *SlovArch*, 12/2. (1964) 293–356.

ŠIŠKA 1968

Šiška, S.: Tiszapolgárska kulture na Slovensku. – Die Tiszapolgár-Kultur in der Slowakei. *SlovArch*, 16/1. (1968) 154–175.

STANCZIK 1980

Stanczik I.: Az 1973–74. évi tószegi ásatások. – Die Ausgrabungen von Tószeg in den Jahren 1973–74. *SZMMÉ*, 1979–80. (1980) 63–82.

SZÉNÁSZKY 1979

G. Szénászkly J.: A korai szakálhádi csoport települése Battonyán. – The early Szakálhát group settlement at Battonya. *ArchÉrt*, 106. (1979) 67–77.

SZÉNÁSZKY 1988

G. Szénászkly J.: A korai szakálhádi kultúra Battonyán. – Funde aus der frühen Szakálhát-Kultur von Battonya. *BMMK*, 11. (1988) 5–29.

SZŐNYI-TOMKA-TAKÁCS 2001

Szőnyi E. – Tomka P. – Takács K.: Kóny-Gázvezeték 1. *RMK*, 1997. (2001) 38.

TODOROVIĆ-CERMANOVIĆ 1961

Todorović, J. – Cermanović, A.: Banjica, naselje vinčanske grupe. Belgrade, 1961.

TOMKA-SZŐNYI 2001

Tomka P. – Szőnyi E.: Ravazd-Simahegy, Piskótagyár. *RMK*, 1997. (2001) 43.

TRINGHAM-STEVAHOVIĆ 1990

Tringham, R. – Stevanović, M.: Field Research. In: Tringham, R. – Krstić, D. (eds.): *Selevac. A Neolithic Village in Yugoslavia*. Los Angeles, 1990. 57–214.

TRINGHAM et al. 1992

Tringham, R. – Brukner, B. – Kaiser, T. – Borojević, K. – Bukvić, L. – Šteli, P. – Russell, N. – Stevanović, M. – Voytek, B.: Excavations at Opovo, 1985–1987: Socioeconomic Change in the Balkan Neolithic. *JFA*, 19. (1992) 351–386.

VIRÁG 2003

M. Virág, Zs.: Settlement historical research in Transdanubia in the first half of the Middle Copper Age. In: Jerem, E. – Raczky, P. (Hrsg.): *Morgenrot der Kulturen*. Budapest, 2003.

VLADÁR–LICHARDUS 1968

Vladár, J. – Lichardus, J.: Erforschung der frühäneolithischen Siedlung in Branč. *SlovArch*, 16/2. (1968) 263–352.

YERKES et al. 2006

Yerkes, R. W. – Sarris, A. – Gyucha, A. – Parkinson, W. A. – Hardy, M. – Catanoso, L.: Geophysical and Geochemical Investigations at Two Early Copper Age Settlements in the Körös River Valley, Southeastern Hungary. *Geoarchaeology*. In press.

**Bautechnische und ansiedlungshistorische Beobachtungen
auf einer tiefländischen Fundstelle aus der frühen Kupferzeit**

– Attila Gyucha – Gábor Bácsmegi – Ottó Fogas – William A. Parkinson –

Resümee

Im Rahmen des ungarisch-amerikanischen Regionalen Altertumforschungsprogrammes von Körös wurde ein bei den Voruntersuchungen mit Magnetometer aufgedecktes Haus, das 15. Objekt im Jahre 2003 während des seit dem Jahre 2000 in Vésztfő-Bikeri durchgeführten Forschungsprogrammes einer Ansiedlung aus der frühen Kupferzeit ausgegraben. Bei der Ausgrabung des Hauses – 4. Objektes – auf dem Nachbargrundstück in Richtung Osten fanden wir Grundgräben entlang der nördlichen und westlichen Wände. Auf Grund der Richtung des nördlichen Grabens, bzw. der Magnetanomalie ahnten wir, dass der westliche Raum eines abgebrannten langen Zweizimmerhauses ausgegraben wird.

Im 9. Profil von 8 x 12 meter fanden wir unter der gepflügten Schicht eine ca 25–30 cm dicke an inkoherentem Befundmaterial reiche, planierte Schicht aus der frühen Kupferzeit. Unter dieser Schicht fanden wir den Fußbodenhorizont des Gebäudes. Gegenüber unserer Vorerwartungen war das Haus nicht abgebrannt. Im Zusammenhang mit dem schwer verfolgbaren dünnen Bodenhorizont fanden wir gar keinen Befund. Genau über den angenommenen Grundgräben fanden wir einen in situ stehenden Wandrest. Danach wurden die Grundgräben mit den Befunden aus der frühen Kupferzeit ausgegraben. Als Beendigung der Ausgrabung öffneten wir eine Oberfläche von 2 x 2 meter auf dem nordöstlichen Teil des Hauses, wo wir die etwa 20–30 cm dicke Planierung unter dem Bodenhorizont beobachten konnten, in

der ebenfalls einige Befunde aus der frühen Kupferzeit gefunden wurden. Unter dieser Schicht wurde der Holozänurhumus identifiziert, der die Pleistozänoberfläche deckt.

Bei der Aufdeckung des Hauses kam es auch zur Ausgrabung mehrerer Gruben. Das 150. Objekt, in dem nur Tierknochen, beziehungsweise Muschelreste gefunden wurden, begann direkt auf dem Urhumusprofil. Diese Fundstelle ist am ältesten, aber stammt höchstwahrscheinlich ebenfalls aus der Zeit von Tiszapolgár. Das 127. Objekt stammt ebenfalls aus früherer Zeit als das Haus, während das 100. Objekt, das die westliche Wand quert, das 98. Objekt an der südlichen Profilwand und das 128. Objekt, das die nordwestliche Ecke des Hauses durchquert vertreten eine spätere Phase. Im 90. Objekt, das im Hausinneren auf dem nordöstlichen Teil ausgegraben wurde, fanden wir ein rezentes Tiergerippe.

Das Haus ist 14,40 x 6,40 meter groß, wir fanden keine Spuren von Trennwänden, Eingängen. Die Grundgräben sind durchschnittlich 55–65 cm tief, mit U-Schnitt. Die Struktur des in situ in 10–30 cm Höhe verbliebenen Wandrestes ist als Stampfbau zu bestimmen. Da die Wand des vom 15. Objekt direkt östlich liegenden 4. Objektes auf Grund der Befunde als Heckenwand zu bestimmen ist, kann ausgeschlossen werden, dass die zwei Gebäude zu gleichem Haus gehört hätten. Dem liegt auch der Größenunterschied der Grundgräben der beiden Gebäude wider. Hinsichtlich der relativen Zeichenordnung gilt als Information, dass die erwähnte Planierung über dem 15. Objekt gefunden wurde, während das 4. Objekt durch durchgebrannte Wandreste bedeckt war, und eine den zahlreichen im 4. Objekt gefundenen ähnliche Pfeilspitze aus Knochen im 98., im Vergleich zum 4. Objekt jüngeren Objekt gefunden wurde. Auf Grund der obengeschriebenen sei das 15. Objekt älter, während das 4. Objekt jünger sei.

Die Häuser mit Grundgräben erscheinen in der Tiefebene zuerst im Mittelneolithikum, während der Kultur „Szakálhái”. Nach unseren gegenständigen Wissen beschränkt sich die Verwendung dieser Konstruktion in dieser Region während des späten Neolithikum erst auf die Anfangszeiten, sie sind ausschließlich auf den Befundstellen der frühen Phase der Theißkultur zu finden. Auf mehreren Siedlungen der Vincakultur in der Übergangsphase der frühen Kupferzeit des späten Neolithikum (zB.: Opovo, Selevac) gehörten aber zu zahlreichen Gebäuden Grundgräben. Auf dem Gebiet von Transdanubien, bzw. der heutigen Slowakei kennen wir vom Anfang der frühen Zeitphase der polnischen Kultur mehrere Analogien, und im Laufe der frühen Kupferzeit, in der III. Phase der Kultur werden sie weitergebaut, sowohl als Einraumhäuser, als auch als Zweiraumhäuser. Zur theißbürgerlichen Kultur gehörende Hausteile mit Grundgräben wurden am nordserbischen Schwarzersee/Crna Bara und im südwestrumänischen Parac/Partan ausgegraben.

Die kennengelernten Gebäude unterschieden sich radikal von den kleinen theißbürgerlichen Häusern mit Säulenstruktur, die auf dem Gebiet der Tiefebene

bisher – hauptsächlich zum Teil – ausgegraben wurden. Zugleich wurden weder auf der Befundstelle in Vésztő, noch während der geomagnetischen Forschung Spuren gefunden, die auf Bauten mit Säulenstruktur hingewiesen würden.

Die Häuser, die hinsichtlich der Struktur und/oder der Größe den Bauten von Vésztő am ähnlichsten sind, finden wir unter den Gebäuden der polnischen Kultur, der Vincakultur und unter den Gebäuden der theißbürgerlichen Zeit der Region Bánát. Als Beispiel für die gleichzeitige Verwendung des Grundgrabens und des Stempfbaus erwähnen wir das naheliegende Vésztő-Mágó aus der Theißschicht.

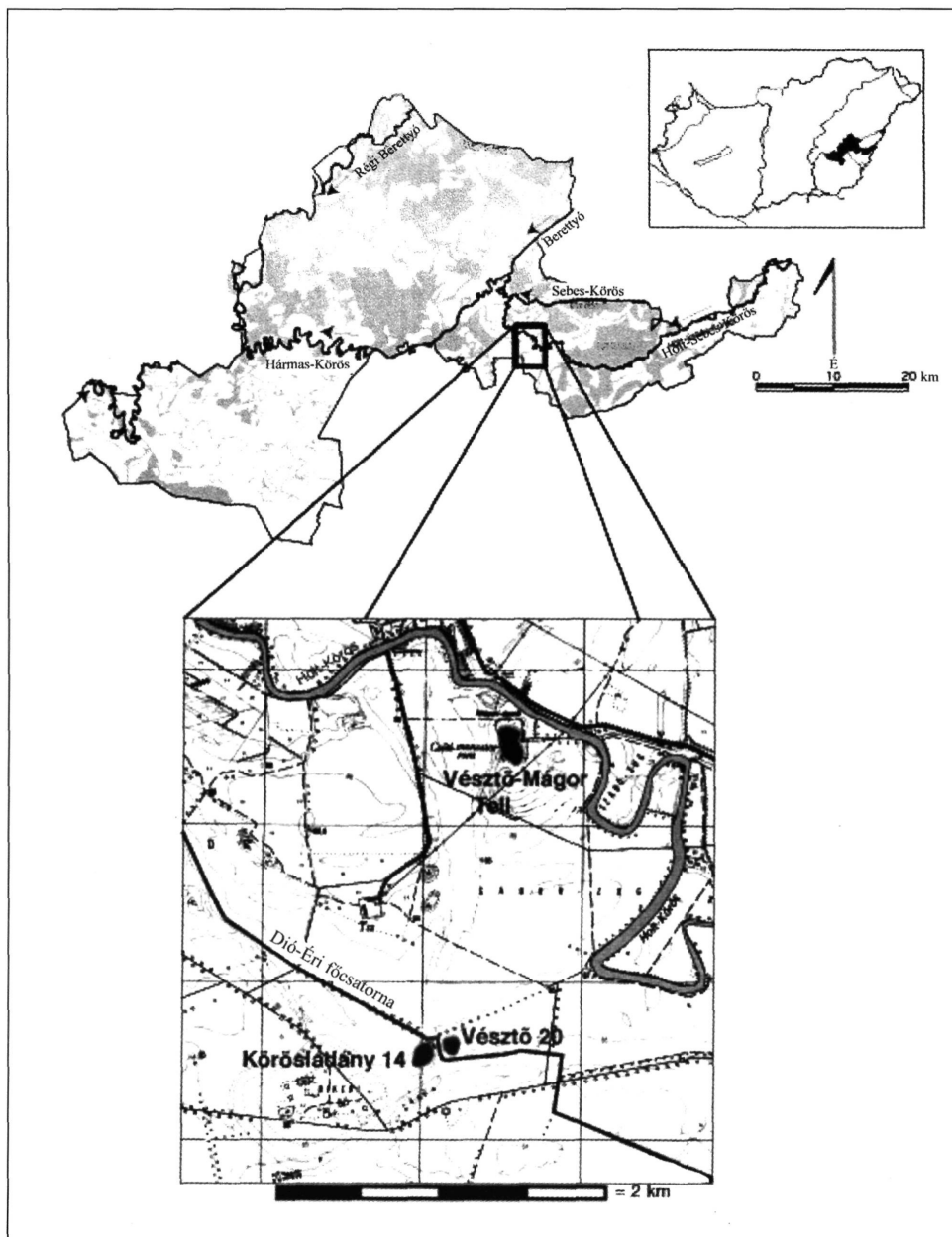
Das in der Arbeit bekanntgemachte Haus wirft mehrere Fragen auf, unter denen diesmal die folgenden betont werden: 1. Auf welche Wirkung ging man zum Bau der Bauten mit Grundgräben am Anfang der frühen Kupferzeit über? 2. Sind die Häuser von Vésztő nur individuelle Erscheinungen, die nur auf diese Befundstelle charakteristisch sind? Sind sie lokale Variante oder haben sie auch chronologische Bedeutung? 3. Mit den Größen der Häuser von Vésztő verbunden kann im Kenntnis der unterschiedlichen Größe der tiefländischen Gebäude im späten Neolithikum und in der frühen Kupferzeit, sowie der ziemlich frühen Radiokarbonangaben der Siedlung – 4450–4200 BC – erwähnt werden, dass diese Bauten eventuell auf die frühe Phase der theißbürgerlichen Kultur charakteristisch sind. 4. Sowohl hinsichtlich der in den Siedlungen der Vincakultur, bzw. des Schwarzen Sees/Crna Bara und Parac/Partan beobachteten verwandten Erscheinungen, als auch der vom Süden stammenden Elementen des Gedenkmaterials der theißbürgerlichen Kultur scheint die Forschung der Siedlungen der Südtiefebene und vom serbischen und kroatischen Bánát in der frühen Kupferzeit wichtig zu sein, um den Charakter und Maße der Verbindungen zwischen den Gebieten zu klären. 5. Zuletzt ist die Ähnlichkeit unserer Gebäude und der Häuser der polnischen Kultur auf jeden Fall zu bewerten.

Bácsmegi Gábor
Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet
H-3170 Szécsény, Ady E. u. 7.
E-mail: bacsmegi@freemail.hu

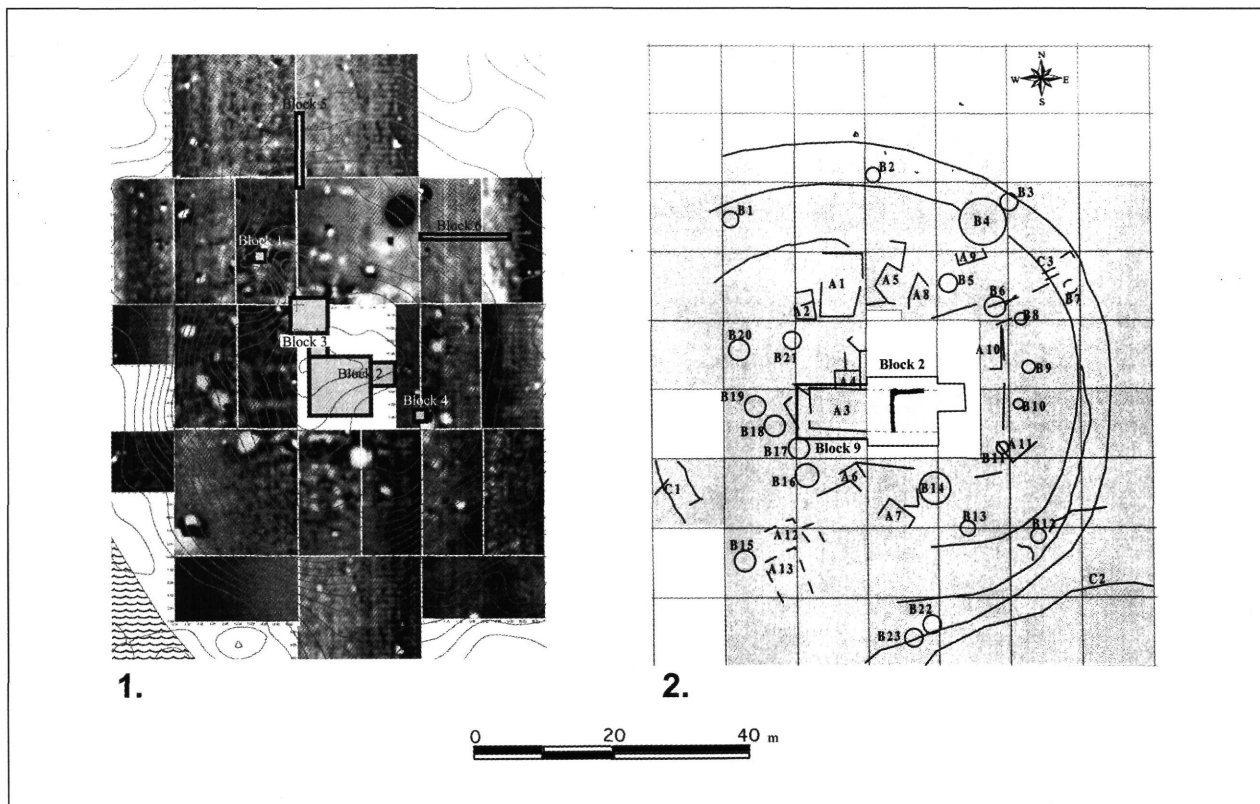
Gyucha Attila
Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága
H-5600 Békéscsaba, Gyulai út 1.
E-mail: gyucha@freemail.hu

Fogas Ottó
Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága
H-6720 Szeged, Roosevelt tér 1-3.
E-mail: o_fogas@mfn.u-szeged.hu

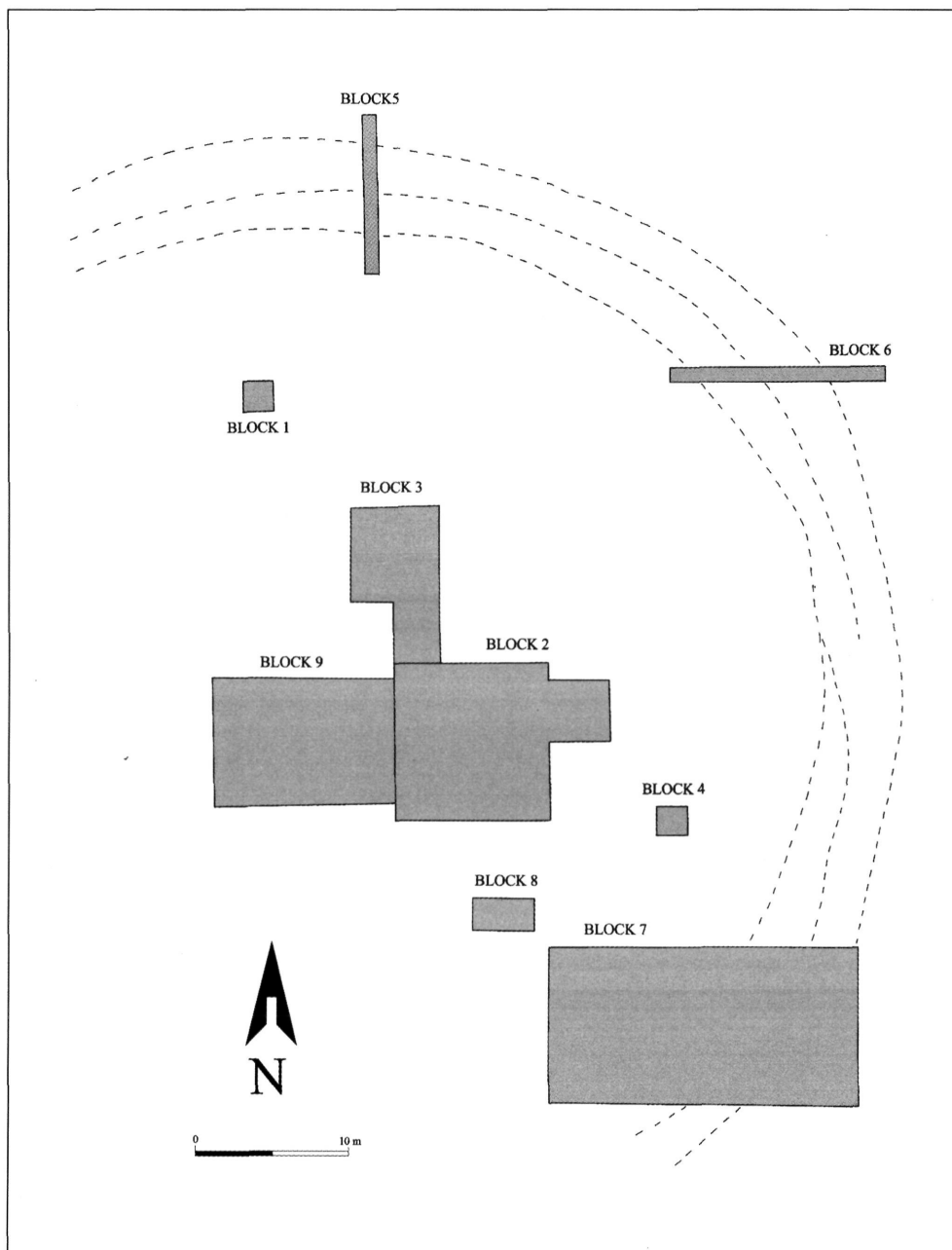
William A. Parkinson
Florida State University
Tallahassee, Florida
E-mail: wparkins@mailier.fsu.edu

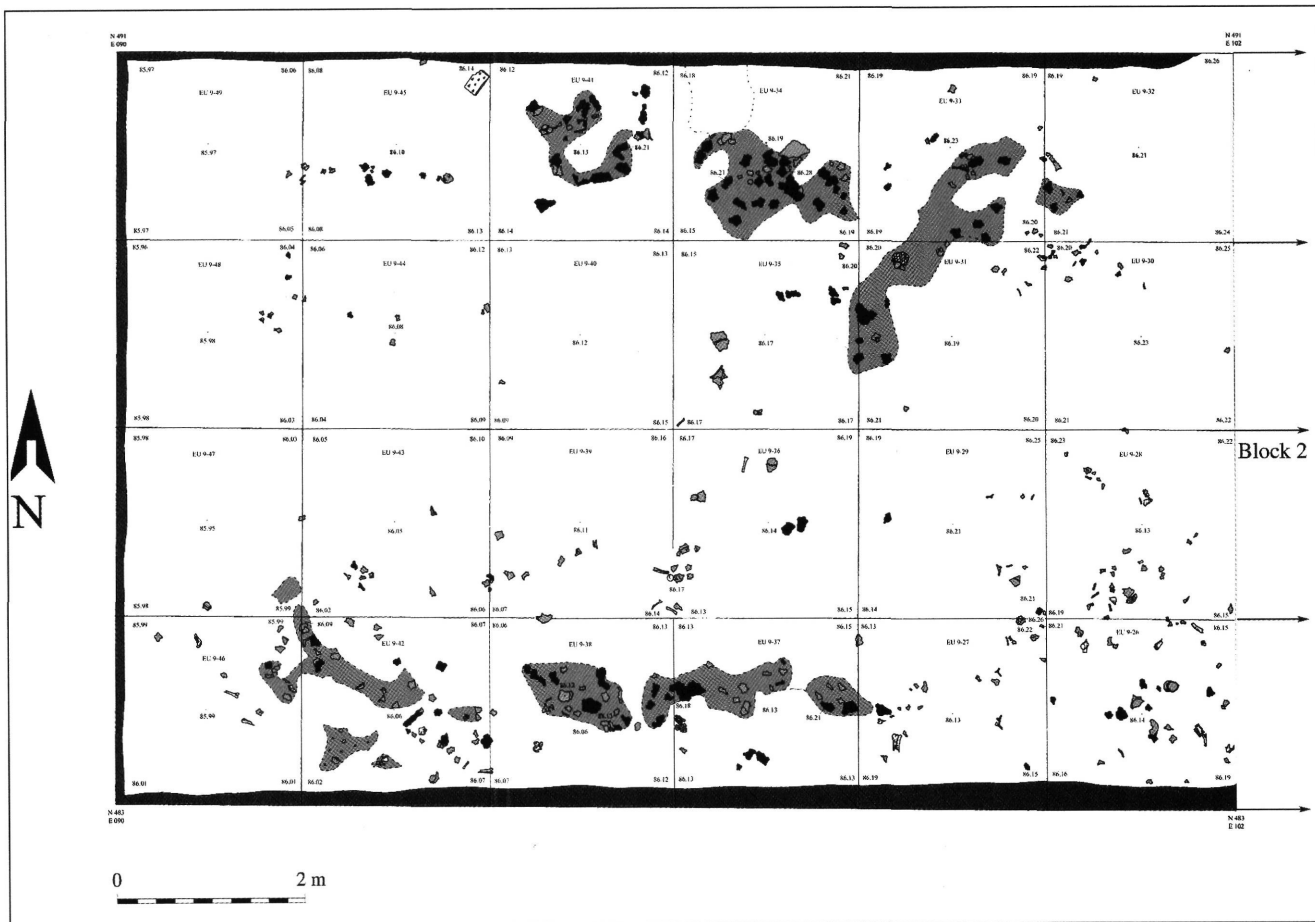
1. kép. Vészto-Bikeri. A lelőhely tágabb és szűkebb környezete a vészto-mágori telltelepüléssel és a Körösladány-Bikeri (Körösladány 14.) lelőhellyel

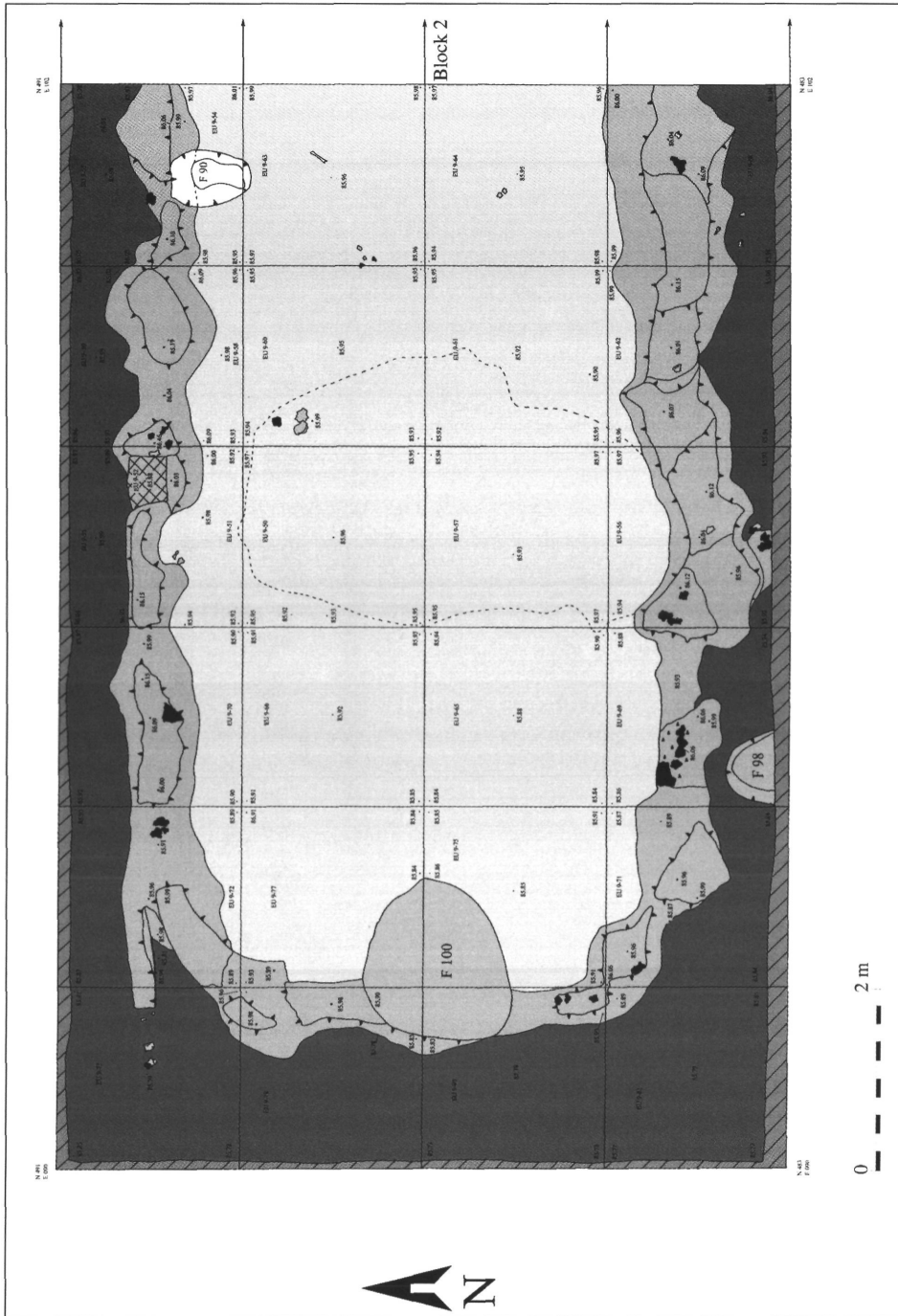
2. kép. Vésztő-Bikeri.
 1: A 2002. évi magnetométeres felmérés térképe a lelőhelyen 2000–2003 között nyitott szelvényeinkkel;
 2: A magnetométeres felmérés értelmező rajza a 9. szelvény pozíciójának,
 illetve a 2. szelvényben 2002-ben talált alapárkoknak a megjelölésével

3. kép. Vésztő-Bikeri. A lelőhelyen nyitott szelvények helyzete a telepet kerítő körárokrendszer megjelölésével

4. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. A 15. objektumot fedő planírozási réteg közvetlenül a szántás alatt a falomladék nyomaival

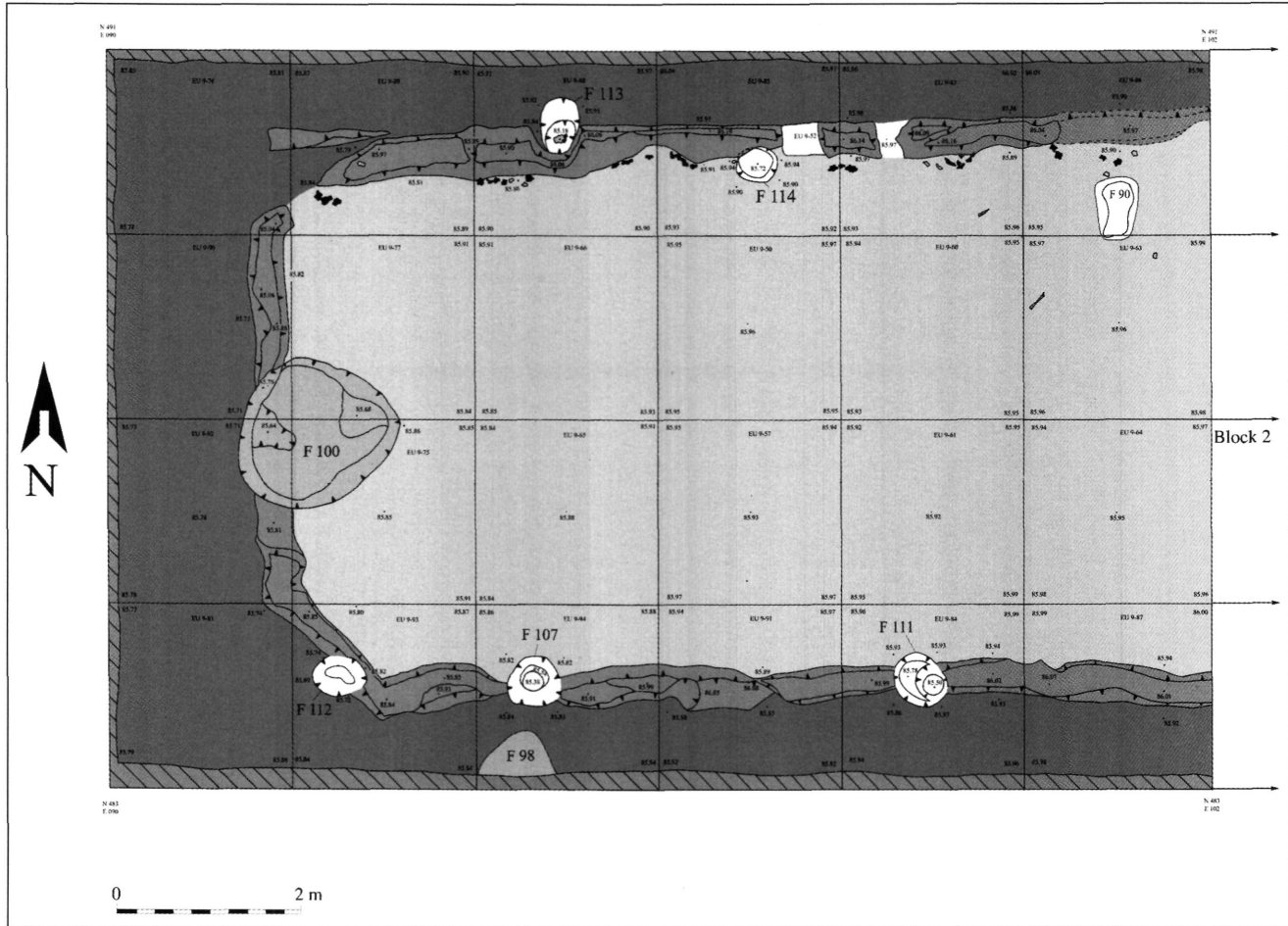
5. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény, 15. objektum. A padló, a külső járószint és az álló falat övező omladék

6. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. A 15. objektumot fedő planírozás és a falomladék viszonya

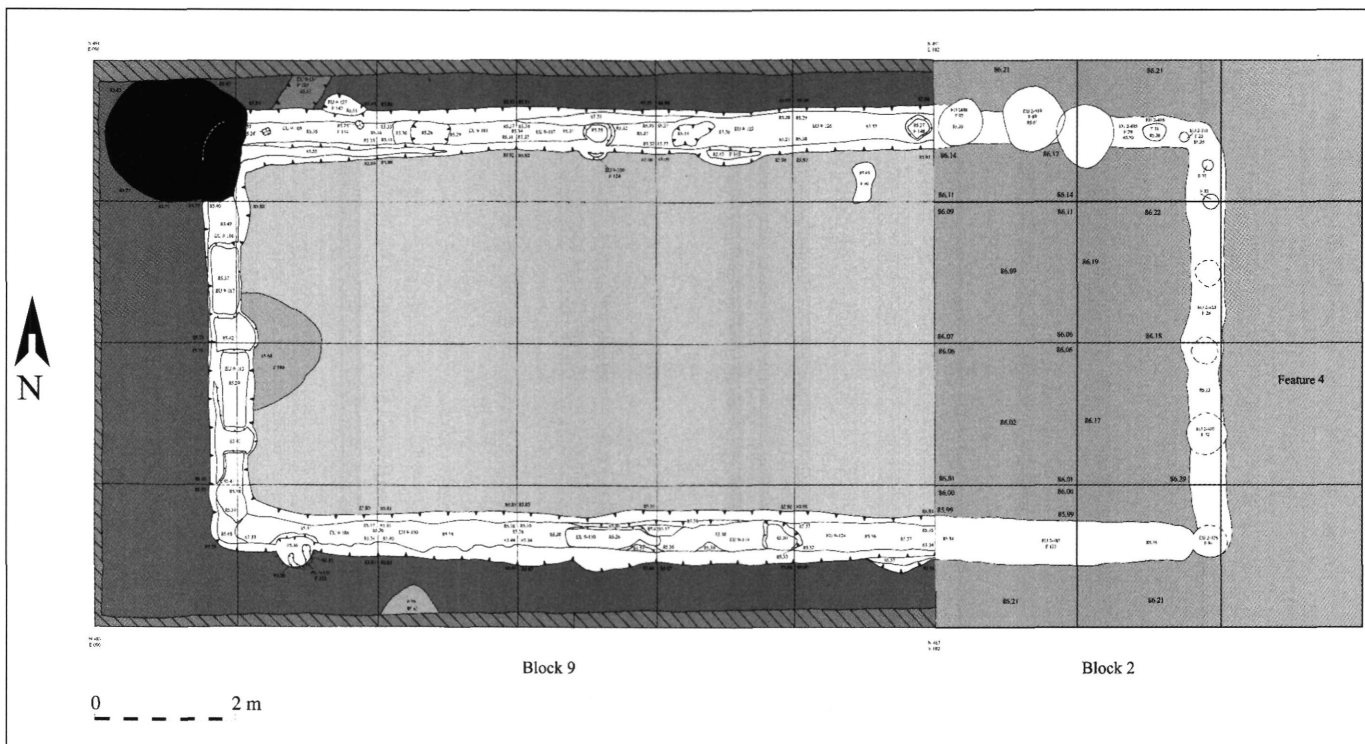
7. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény, 15. objektum. A házpadló az álló falmaradvánnyal

8. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény, 15. objektum. A padló, a külső járószint és az „in situ” falmaradvány cölöplyukakkal

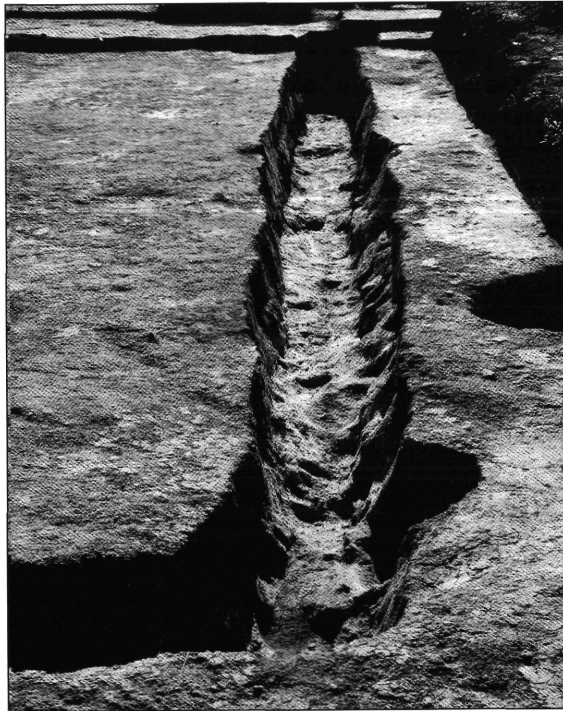
9. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény, 15. objektum.
Az „in situ” falmaradvány részlete

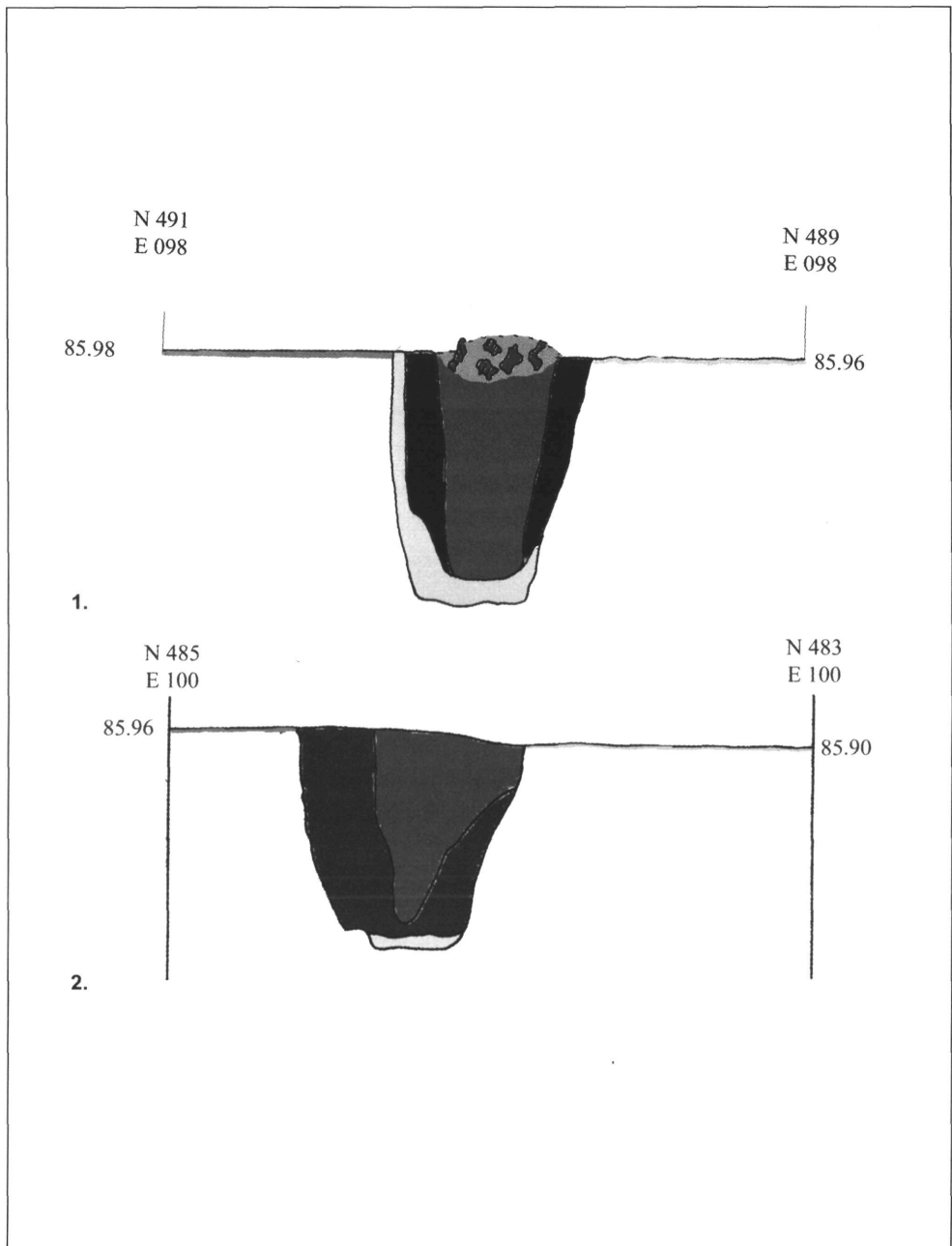
10. kép. Vésztő-Bikeri, 2. és 9. szelvény, 15. objektum. A 9. szelvénybe eső padló és külső járószint, valamint a kibontott alapárkok a 2. és 9. szelvényben

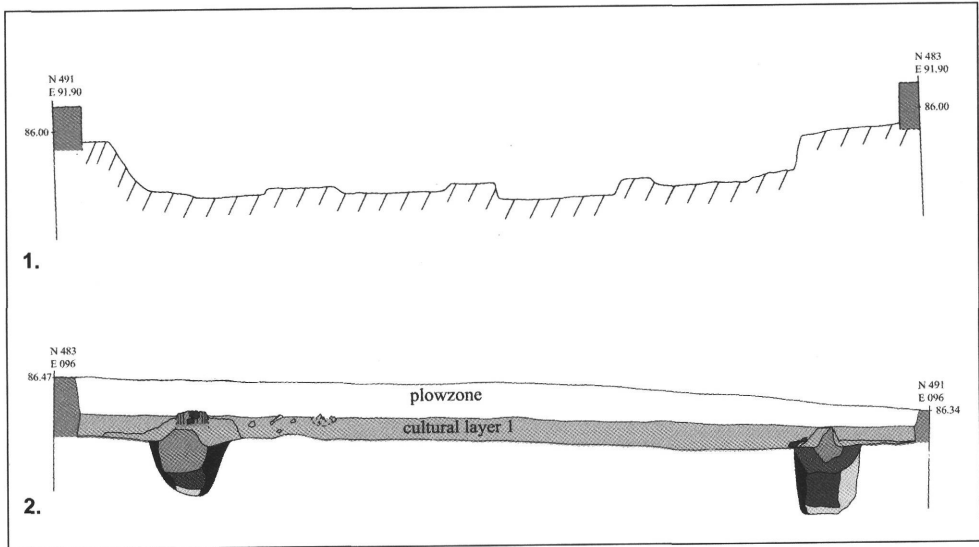
11. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény, 15. objektum. A kibontott alapárokrendszer

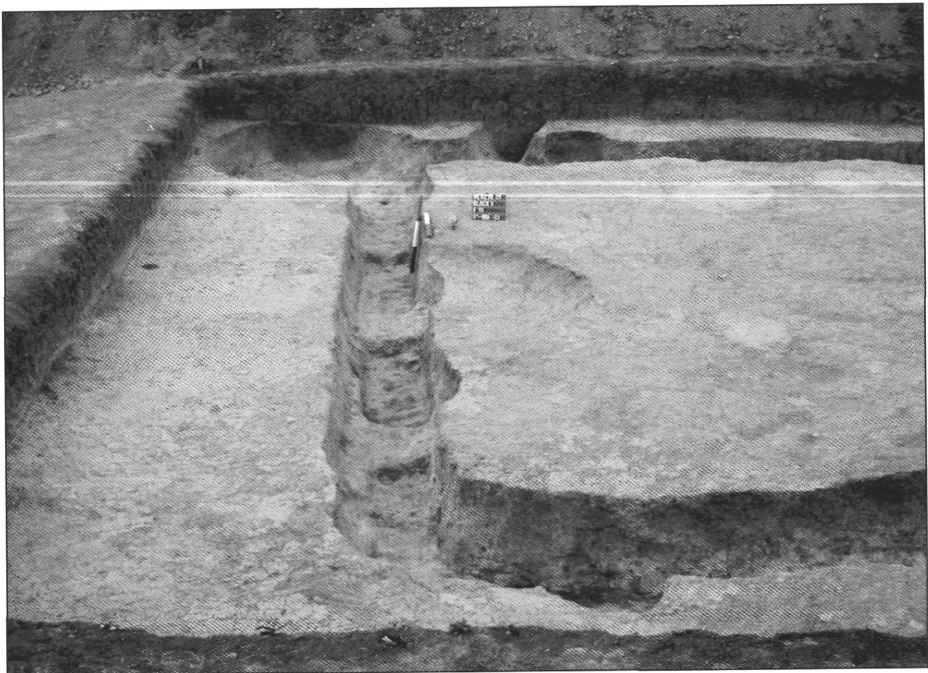
12. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény, 15. objektum. A déli alapárok

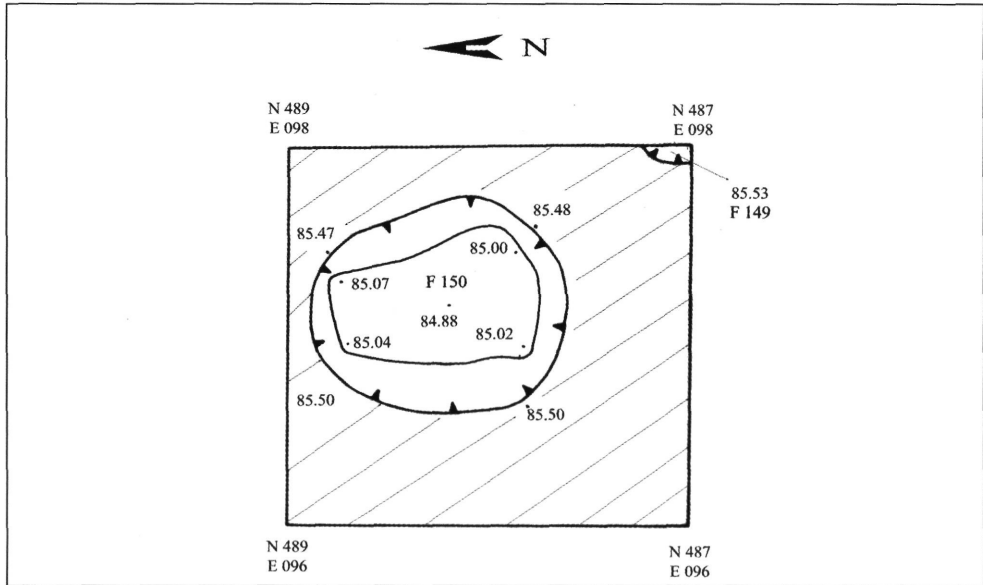
13. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény, 15. objektum.
1-2: Falárokmetsetek cölöplyukakkal

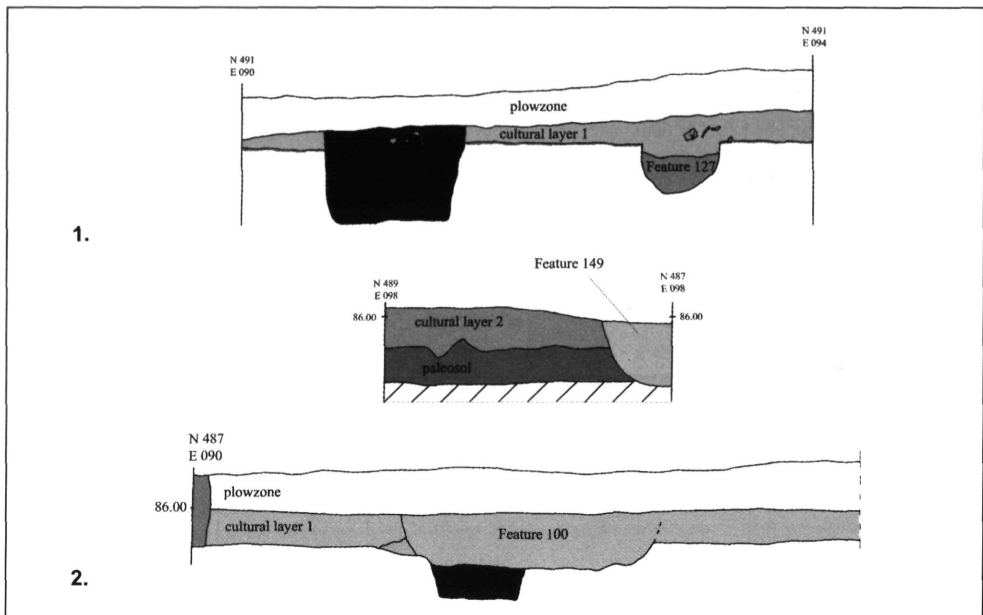
14. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény, 15. objektum. 1: A nyugati falárok É-D irányú metszete; 2: A 9. szelvény és a 15. objektum É-D irányú keresztmetszete

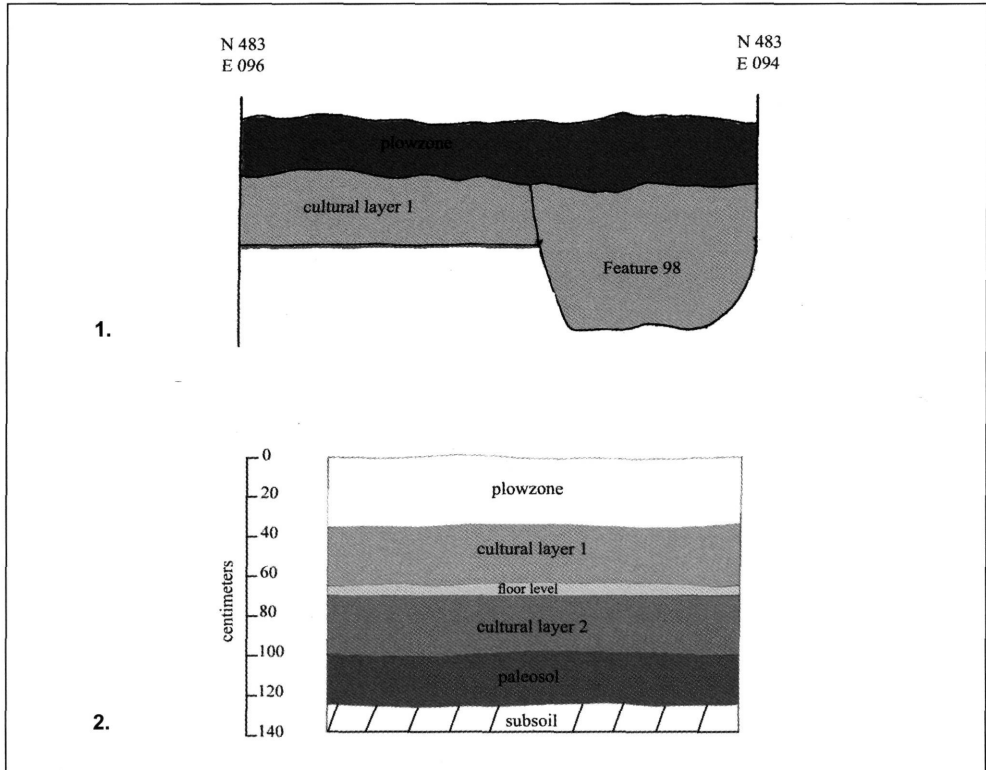
15. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény, 15. objektum. A nyugati falárok és a 128. objektum

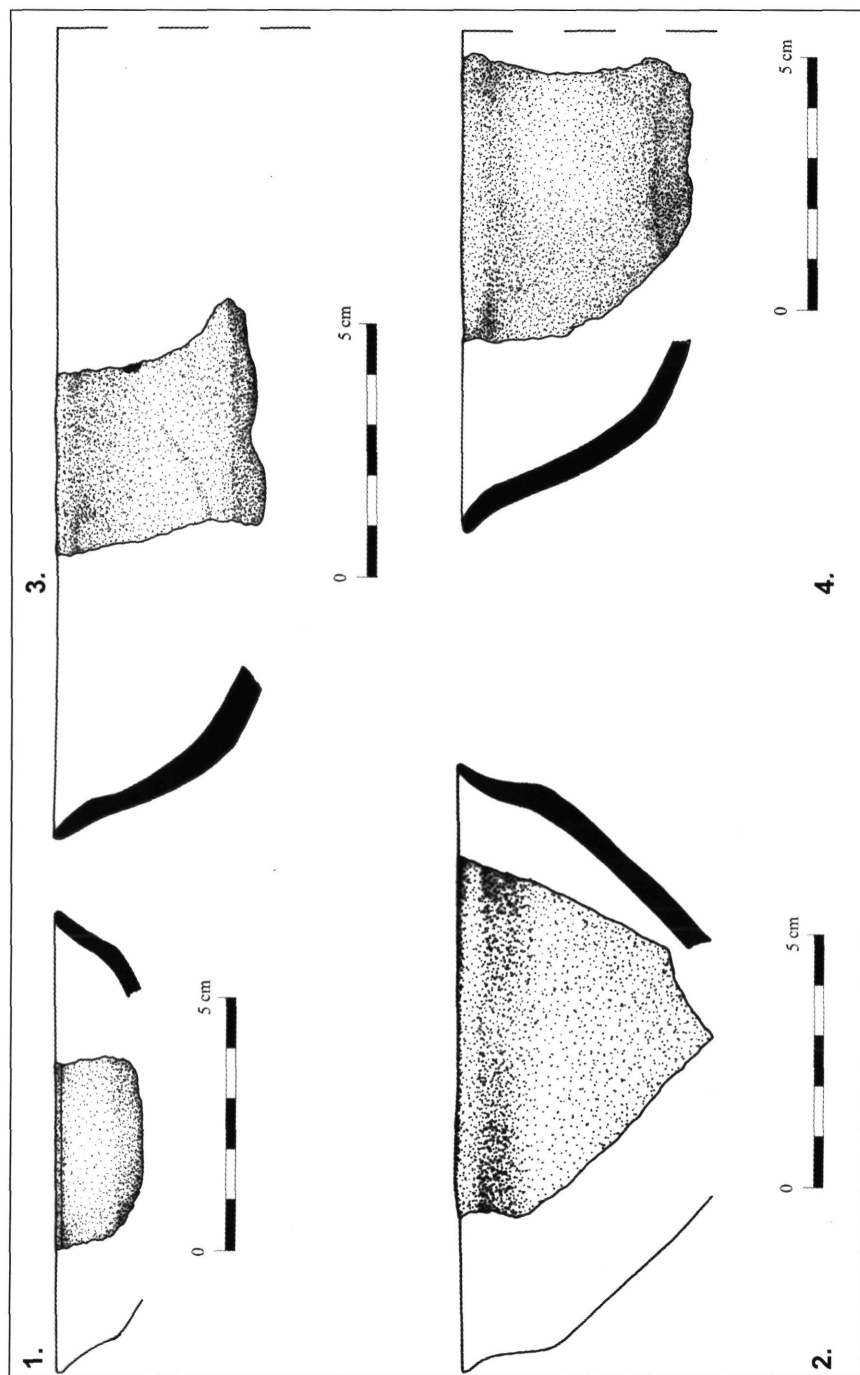
16. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. A 149. és 150. objektum

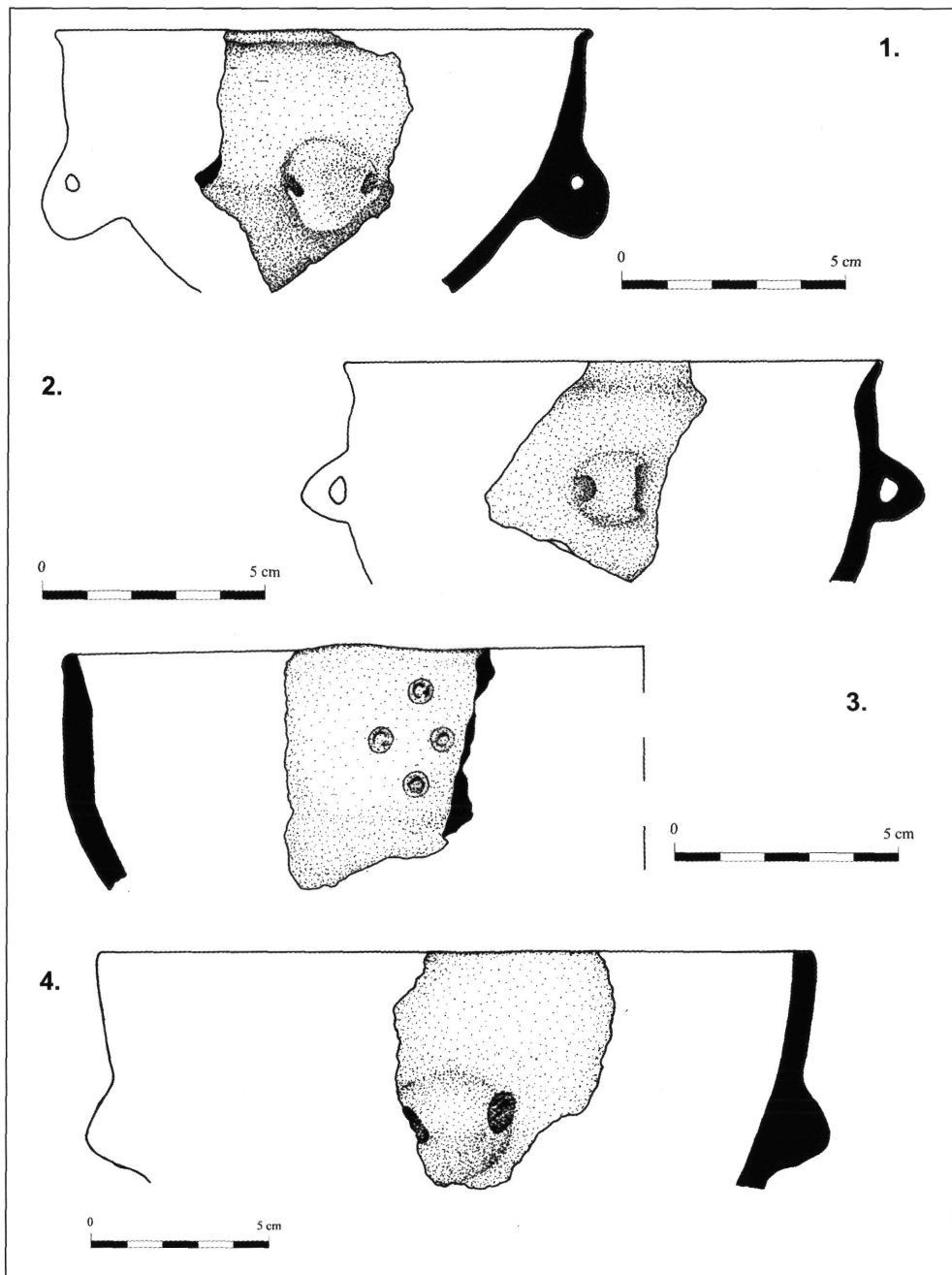
17. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. 1: A 127. és 128. objektum metszete;
 2: A 149. objektum metszete és a 15. objektum padlója alatt megfigyelt további rétegek;
 3: A 100. objektum metszete

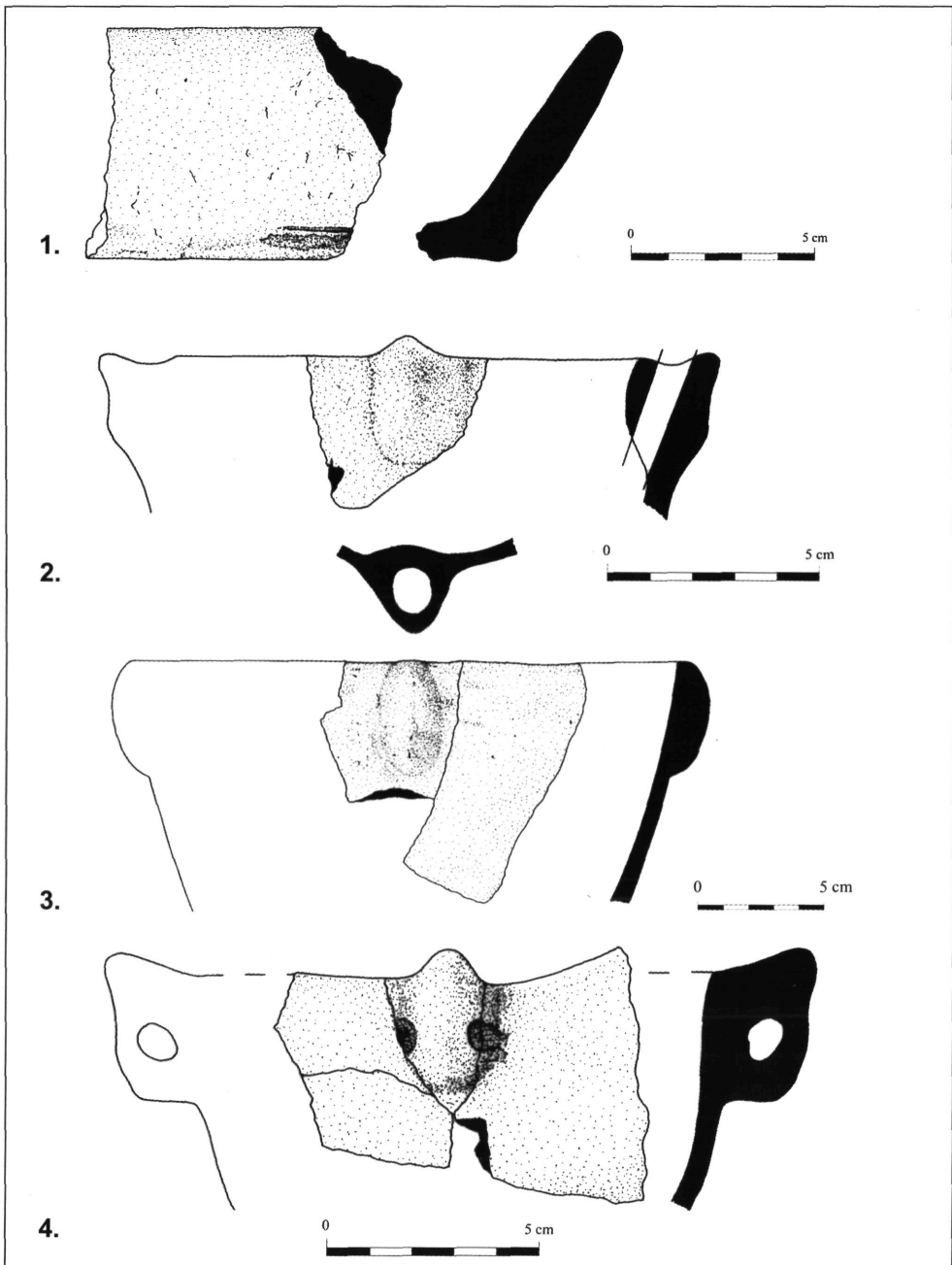
18. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. 1: A 98. objektum metszete;
2: A szelvény áttekintő stratigráfiai vázlata

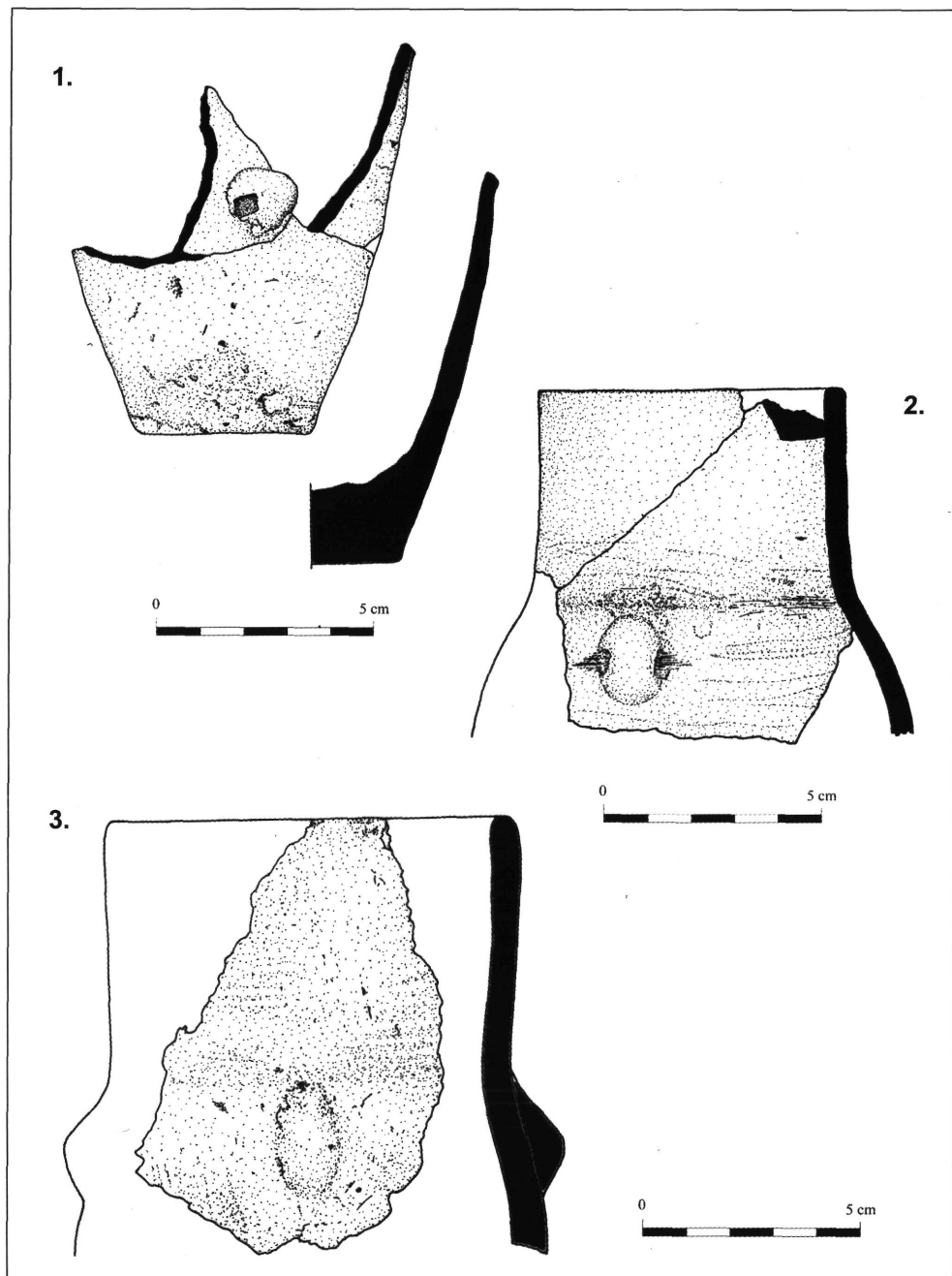
19. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. 1-4: Tálak töredékei

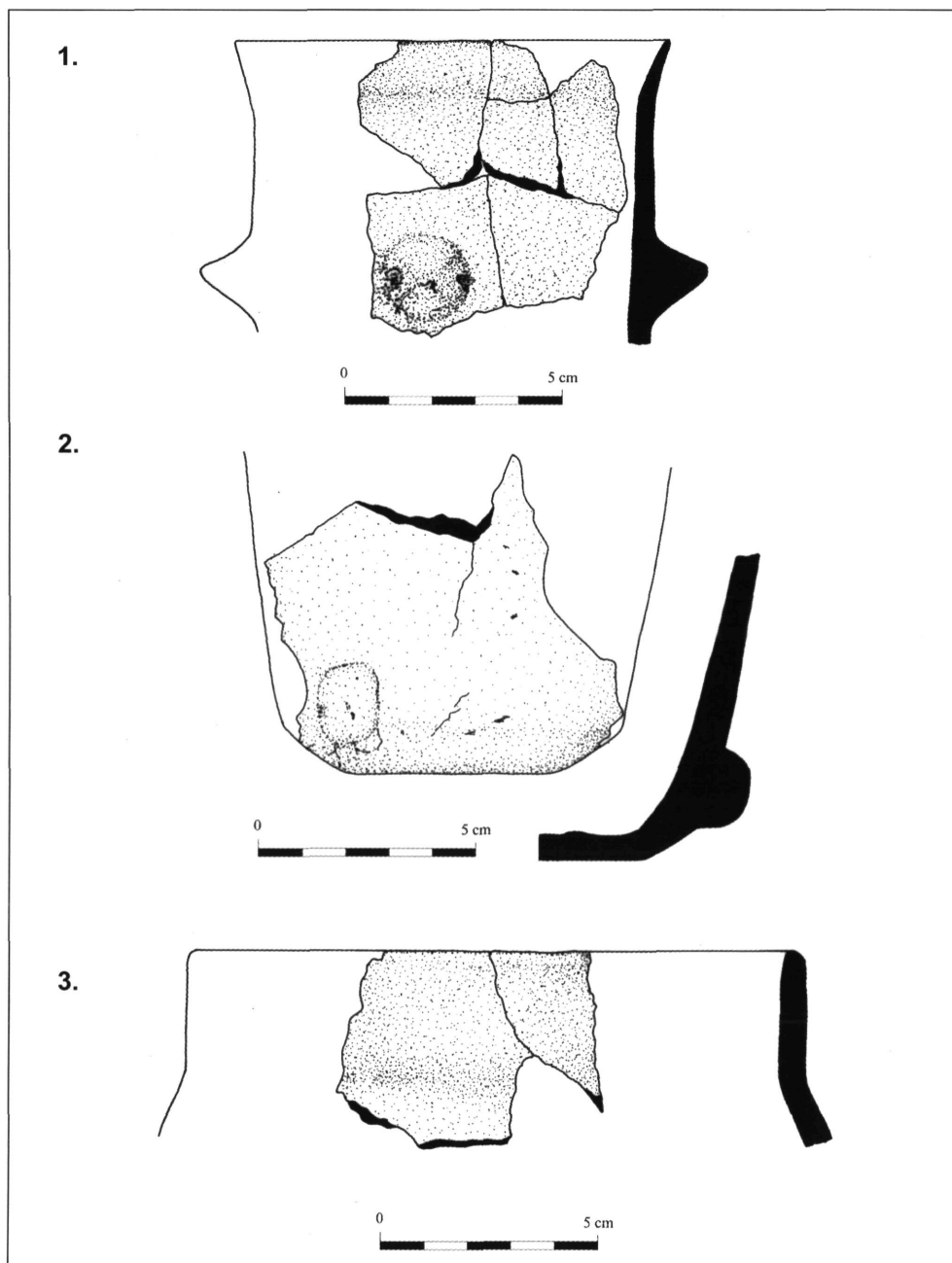
20. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. 1-4: Tálak töredékei

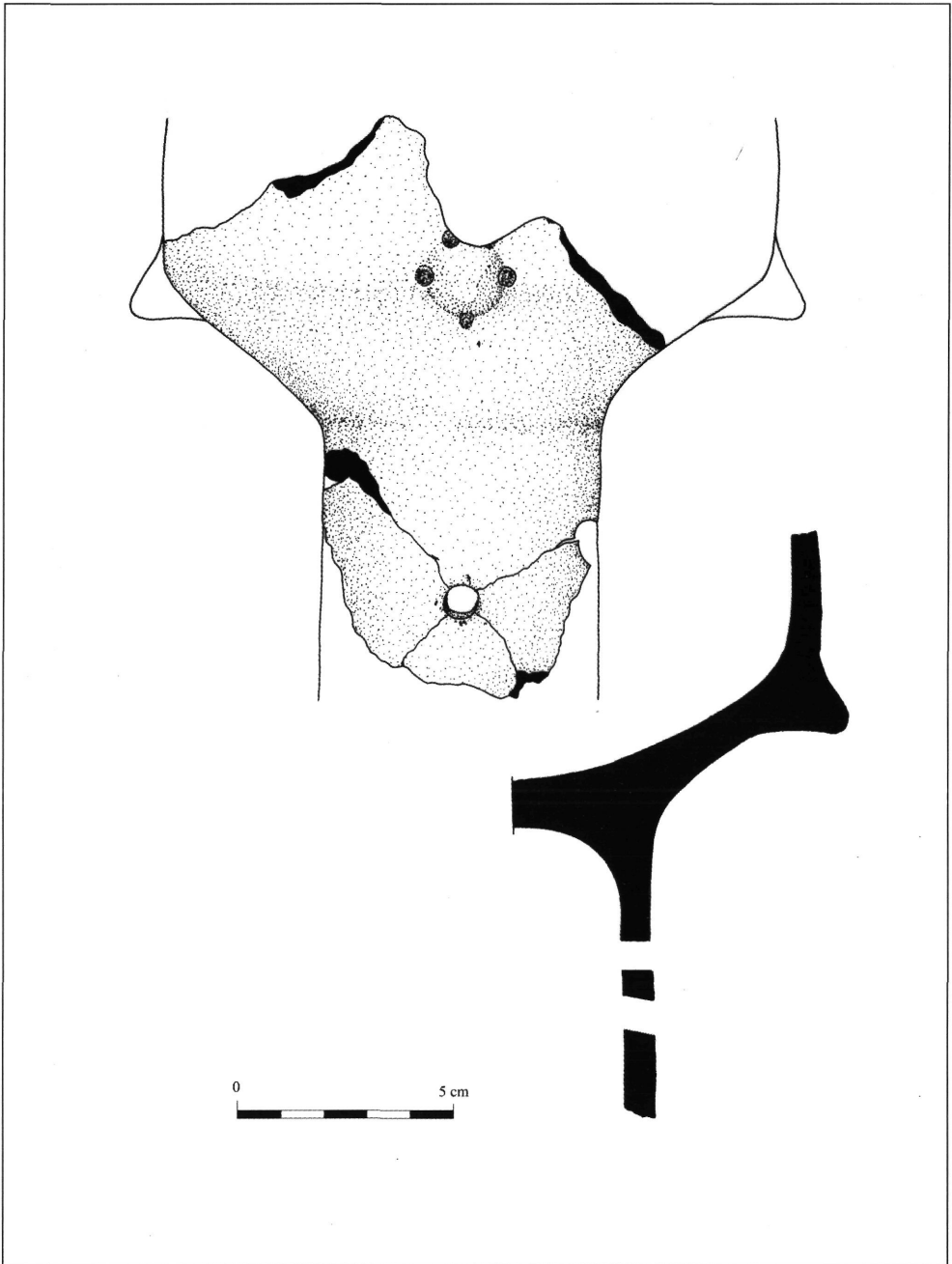
21. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. 1: Táltöredék;
2-4: Virágcserep alakú edények töredékei

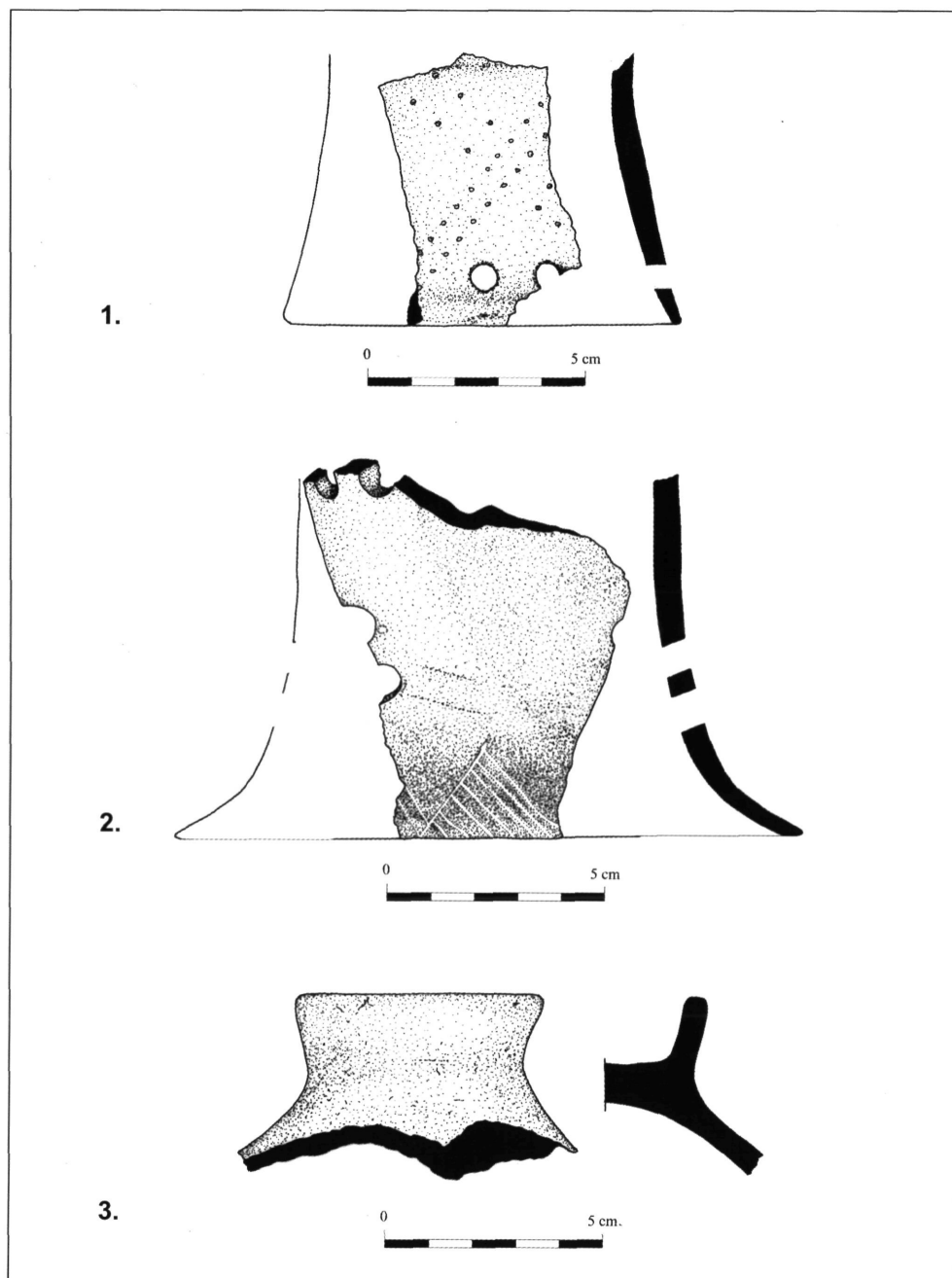
22. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. 1-3: Poharak töredékei

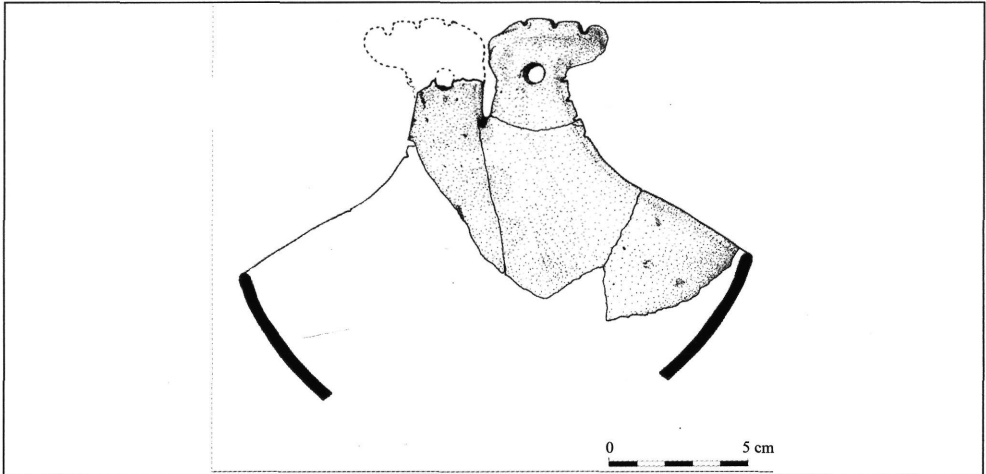
23. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. 1–2: Poharak töredékei;
3: Hengeres nyakú, gömbös testű edény töredéke

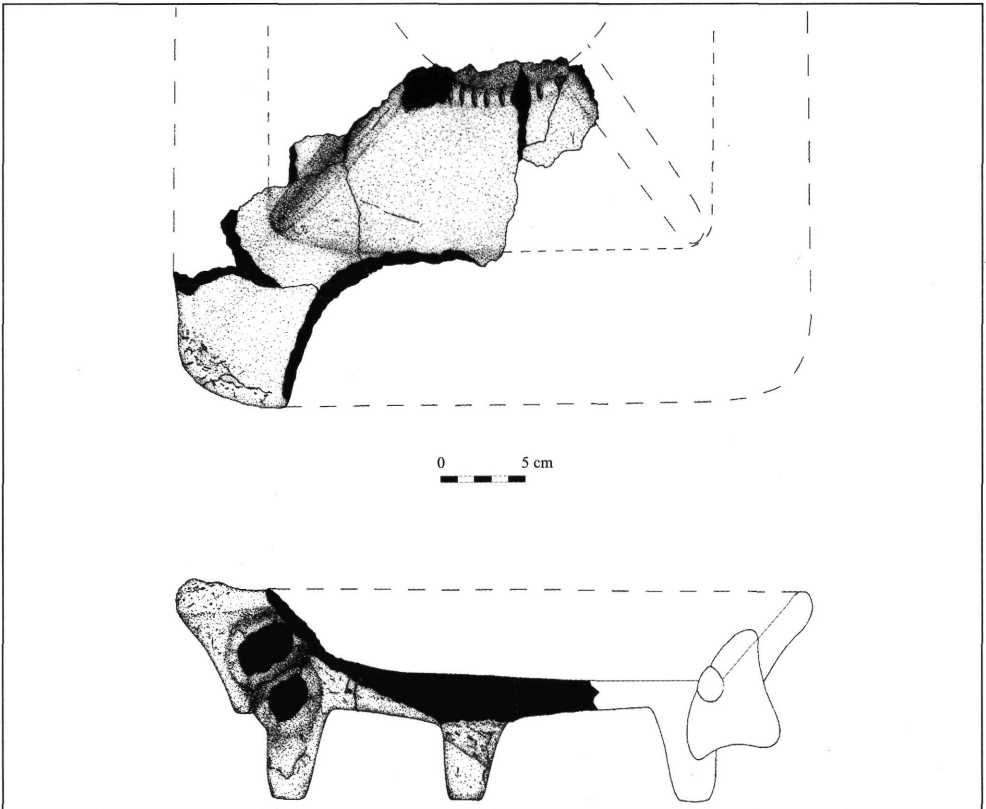
24. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. Csőtálas edény töredéke

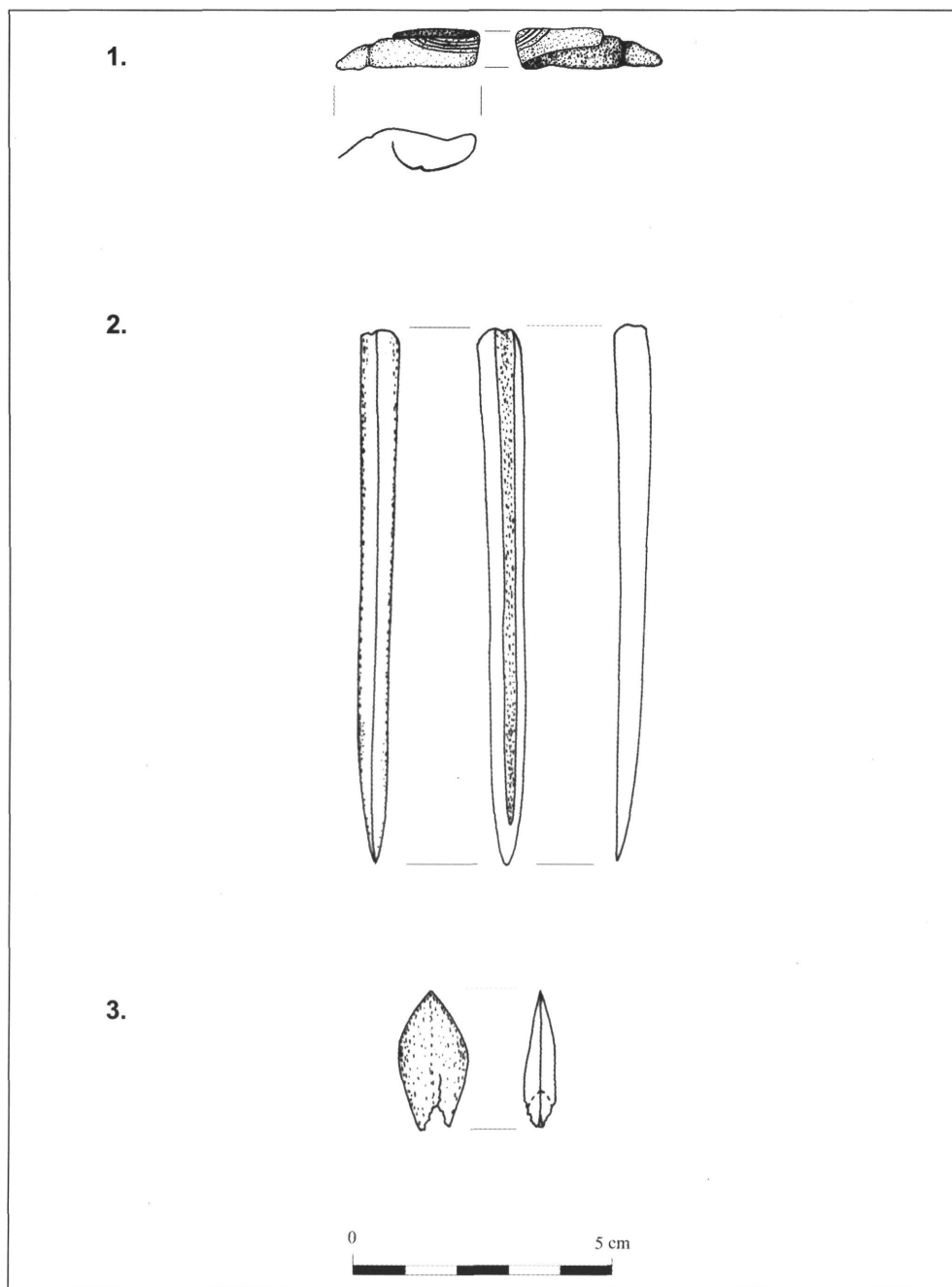
25. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. 1–2: Csőtálpak töredékei; 3: Fedő töredéke

26. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. Merice töredéke

27. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. Sínszerű talpakon álló tál töredéke

28. kép. Vésztő-Bikeri, 9. szelvény. 1: Rézgyűrű; 2: Csontár; 3: Csontnyílhegy

**ADDIG JÁR A KORSÓ A KÚTRA...
VASKORI KUTAK BÉKÉSCSABA HATÁRÁBÓL**

– Bóka Gergely –

Bevezetés

A tanulmány célja, hogy a magyarországi szkíta kori telepkutatás egyik hiányosságát, a korra jellemző kutak bemutatását és jellemzését pótolja. Továbbá megkísérli egy, a kora és középső vaskori lakosság által használt kút szerkezetét megrajzolni, használatának módját megvizsgálni, és a benne talált régészeti leletanyag alapján keltezni azt.¹

Az ivóvíz alapvető szükséglete nemcsak az emberi szervezetnek, de az emberi közösségeknek, családoknak is. Egy háztartás számos módon fel tudja használni a vizet, többek közt főzésre, tisztálkodásra, állatok ellátására stb. A víz sokféle formában megtalálható a természetben: források, folyók, tavak. Az említett természetes vízforrások hiányában a legegyszerűbben úgy juthatunk vízhez, ha egy mély gödröt ásunk a földbe addig, amíg iható vízre nem bukkanunk, vagyis ha kutat ásunk. Az Alföld területén a korai és középső vaskor folyamán élt népesség gyakran kényszerült olyan vidéken megtelepülni, ahol természetes formájában nem volt emberi fogyasztásra alkalmas ivóvíz (pl. Nyíregyháza, Manda-bokor). Az 1987-ben, Békéscsaba határában előkerült két darab szkíta korra datálható kutat egy hasonló környezeti feltételekkel jellemezhető területen ásták meg.

A lelőhely környezete és a lelőkörmények

A lelőhely a Tisza–Maros–Körös közötti terület egyik természetföldrajzi tájegységén, a Mezőségen vagy más néven a Békés-Csanádi-háton belül helyezkedik el (1. kép). A Mezőség mintegy 80 km sugarú körben emelkedik a Körös völgye fölé, átlagosan 2–3 méteres magasságban. Genetikailag a Maros pleisztocén kori hordalékkúpjának felel meg, ugyanis a folyó korábban sokkal északabbra, a mai Körös-völgygel párhuzamosan helyezkedett el. A hordalékkúpokat a Maros mellékági építették. A folyó visszavonulásával az elhagyott medrek betemetődtek. Az egykori mellékágak nagy medrei közül kettő halad keresztül a Mezőségen a Körösökkel párhuzamosan DK–ÉNy-i irányban: a Kondoros-völgy, illetve a Kamut-völgy.² Mellettük számos kisebb meder tarkította a képet. A lelőhely 1,3 km-re keletre

---

¹ Ezúton szeretném megköszönni Kemenczei Tibor lektorálási munkáját, valamint Kékegyi Dorottýának (MMM) az illusztrációs munkában nyújtott segítségét.

² GAZDAG 1960. 266–268.

helyezkedik el a Kamut-völgytől. Településtörténeti szempontból fontos körülmény – mindamellet, hogy sok esetben a régészeti lelőhelyek sora rajzolja ki az egykori vízfolyások futási irányát –, hogy ez a terület a holocéntől kezdve folyóvizekben nagyon szegény területnek számít. Vízet csak ásott kutakból vagy a hajdani medrek fenekén időnként feltörő talajvízből, valamint az összegyűlt esővízből nyerhettek.³ A tájegység jellemző talajtípusa elsősorban a jól termő réti, illetve a mészlepedékes csernozjom. Az őszi vegetáció túlnyomórészt az ún. löszpusztarétből állt. Ezt jól alátámasztják a történeti források is. Az első katonai felmérésen szembeűnőek a végtelen füves pusztaságok a területen. Ez a kép a 19. századi vízszabályozás előtti állapotokra vonatkozik elsősorban. De mi volt a helyzet területünkön a kora és középső vaskorban?

A subboreális vagy bükk-korszak – lényegében a bronzkor (Kr. e. 2500–800) – a legzártabb erdők időszaka. A hőmérséklet csökkent, és a csapadék mennyisége emelkedett. Ennek következtében a középhegységekben kiterjedtek a bükkösök, és az Alföldre is leereszkedtek. Ebben az időszakban boríthatta a legtöbb erdő az Alföldet. Ezután az ún. bükk II. kor következett a Kr. e. 800-as évek után. Az éghajlat szárazabb lett, ennek hatására a bükk lassan visszahúzódott az Alföldről, és az erdős puszta tért hódított.⁴

A második katonai felmérés térképén a lelőhely közelében elhelyezkedő Borjú-rét mélyebben fekvő, vízzel borított területként ábrázolták (3. kép 2). Ezzel szemben az első katonai felmérés térképén a rét nem volt víz alatt (3. kép 1), azonban a területen jelölt, fűben gazdag „pusztaságot” három időszakos vízfolyás akkor is táplálta.⁵ Az időszakos vízfolyások által táplált vizenyős terület tehát hol víz alatt állt, hol pedig dús legelőként szolgált. A terület vízellátásának időszakosságát a vaskorban is feltételezhetjük, ugyanis állandó közeli vízforrás hiányában a Borjú-rét környékén megtelepülő népesség a folyamatos vízellátás biztosítására kutakat kényszerűlt ásni. Amikor éppen nem volt víz alatt a Borjú-rét, akkor az ásott kutakból nyerték a vizet.

A terület megtelepedésre kiválóan alkalmas volt. Ezt mutatják a Borjú-rét déli magaspartján sorakozó különböző régészeti kultúrák és etnikumok lelőhelyei a középső bronzkortól a késő középkorig: Békéscsaba 105., 180., 181., 182., 187., 188., 189., 190., 480. számú lelőhelyek (2. kép).⁶

A fentiek alapján a mélyebben fekvő területeken időnként tóvá duzzadó, időszakos vízfolyásokkal tagolt erdős pusztát képzelhetünk el a szkíta korban területünkön, amely kiválóan alkalmas volt legeltető állattartásra, valamint a talaj jó termőképessége miatt földművelésre is.

³ SZABÓ-SZABÓ 1983. 131; BLAZOVICH 1985. 23, 48–49.

⁴ KERTÉSZ 1991. 38–39.

⁵ A katonai felmérések térképeit sikerrel alkalmazták korábban néhány északkelet-magyarországi vas-kori lelőhely földrajzi elhelyezkedésének és környezetének vizsgálatakor: ALMÁSSY 2001. 133–153.

⁶ MRT 10. 188, 207–209, 210, 211–214, 290–291.

1987. augusztus 28-án Vidovenyecz András egy korongolt, csorba peremű kis szkíta kori edényt és egy állatcsontot hozott be a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumba. A leletek a békéscsabai Dél-alföldi Téglá- és Cserépipari Vállalat (DTCSV) 3. számú cserépgyár agyagbányájából kerültek elő. Békéscsabától délre, a gyulai és lökösházi vasút között, a Borjú-rét nevű egykori vízjárta terület déli peremét alkotó ÉK–DNy-i irányú magas hátságon létesült a fenti üzem bányája. A hátságnak a bányától DNy-ra eső részei 1973 óta ismert régészeti lelőhelyek. Az 1979-ben megnyitott agyagbányában már az első években kerámiatöredékeket, állatcsontokat és pénzt gyűjtöttek, valamint égett foltokat figyeltek meg.⁷ A terület az 1980-as évek második felében végzett Békés megyei topográfiai munkálatok során a 480. számú lelőhelyként vált ismertté.⁸ Nikolin Edit, a békéscsabai múzeum régésze 1984 óta járt ki a bánya területére az előkerülő régészeti jelenségeket, főleg kutakat megmenteni. Kutatásai során elsősorban dák jellegű, valamint késő szarmata és gepida anyaggal jellemezhető kutakat figyelt meg.⁹

1987-ben – Vidovenyecz András elmondása szerint – egy kút alján találták a fent említett kis edényt és állatcsontot, amely kút az alja felé kb. 1 x 1 méteres területen körül volt deszkázva. A lelőhelyen Nikolin Edit egy fabéléses (11. kút)¹⁰ és egy vesszőfonatos kutat (10. kút)¹¹ figyelt meg (4. kép).¹² A vesszőfonatos kutat megfelelő, keltező értékű lelet hiányában nem tudta datálni, azonban a 11. számú kutat biztonsággal a szkíta korra helyezte. Utóbbit a bánya kotrógépei szinte teljesen elpusztították. Mélységét hozzávetőlegesen 5–5,5 méterben határozta meg.¹³ Az említett kutaktól nem messze, mintegy 12 méterre ÉK-i irányba egy foltra lett figyelmes az ásató, amelyet 1987. szeptember 1-jén kezdett el bontani (4. kép). A kb. 3 x 3,5 méteres folt fekete színű, paticsszemcsékkel sűrűn kevert betöltéséből kerámiatöredékek és állatcsontok kerültek elő. Az ásatási technika egy sajátos formáját választotta Nikolin Edit. Feltehetőleg a bánya feszített menetrendjéhez igazodva, naponta mintegy 40–50 cm-t lefelé ásott az objektumban, majd a bánya gépei leszedték, legyalulták ebben a mélységben a területet, mesterséges felületeket létre-

---

⁷ A leletek közül sok elkallódott, de néhány darab bekerült a MMM-ba: MRT 10. 208.

⁸ MRT 10. 290–291.

⁹ RégFüz., 38. (1985) 55; RégFüz., 39. (1986) 51; RégFüz., 40. (1987) 55; MRT 10. 290–291; MEDGYESI 1991. 91.

¹⁰ A 11. számú kút leletanyagából csak a fent említett csontot találtam meg a MMM-ban, az edény hol-létéről nincs tudomásom. A leletanyag nincs beletárolva.

¹¹ A 10. számú kút vázát 12 darab függőlegesen levert, kerek átmetszetű faoszlop alkotta, amelyeket vesszővel körülfontak: MNM Ad 65.VII./1988. ltsz.: 15137.

Nem sikerült megfigyelni a lelőhelyen más jellegzetes telepobjektumot (ház, árok), egy-két mélyebb gödörtől eltekintve. De így is néhány szóbeli közlés alapján házakat sejtethünk a területen.

¹² Megfigyelései és az ásatás dokumentációja megtalálhatóak: NIKOLIN 1987; RégFüz., 41. (1988) 43; MNM Ad 65.VII./1988. ltsz.: 15137; MRT 10. 290–291.

¹³ Nikolin Edit furcsa módon nem használt mérőeszközöket a munkája során. A legtöbb általa meg-adott „mért” adatot hozzávetőlegesen kell kezelnünk!

hozva. Szeptember 10-ig ezzel a módszerrel folyt a gödör feltárása, amelyet betöltése és leletanyaga alapján mindaddig hulladékártóló gödörnek tartott. Azonban az objektum kb. 3 méteres mélységben meglepetéssel szolgált. Eddig a mélységig tipikus szkíta kori leletanyagot, korongolt, behúzott peremű tálak töredékeit, kihajló fazék- és csészepereket, peremből kiinduló szalagfüleket, kézzel formált fekete és barna színű, gyakran borda- és bütyökdiszítéssel ellátott kerámiatöredékeket és állatcsontokat talált, valamint egy több darabra összetört, de összeállítható kettős csonka kúp alakú edényt (7. kép 3). Nikolin Edit a feltárás során felfigyelt arra, hogy a függőleges oldalfalú gödör betöltése annál lágyabb és vizesebb, minél lejjebb halad, valamint, hogy a leletek zöme középen egy feketébb, lágyabb részben található. Majd famaradványokat vett észre az egyre ragadósabb és vizesebb talajban. A körben kb. 1,1 x 1,1 méteres négyzetes formában, csapolásos technikával készített fabélés alapján elvetette az objektum elsődleges szemétdödör funkcióját, és kútnak határozta meg azt. A továbbiakban a leletek sűrűsége és a talaj nedvessége miatt lassabban haladtak.¹⁴ Sikerült kibontaniuk egy felületet, amely edénytöredékeket és állatcsontokat tartalmazott, valamint a rendkívül jó állapotban megmaradt fabélés szerkezetére is információkat szolgáltatott (5. kép 1). A kút aknáját folyamatosan ásták, de a felszíntől mért 3 méteres mélységtől lefelé annak szerkezetéről nem tesz említést az ásató, és metszetrajz híján nem is tudunk semmit.

A kút faszerkezete és az akna falai közötti részből rendelkezünk leletekkel. Külön kiemelhető egy majdnem ép, korongolt bikónikus kis bögre (7. kép 1). A továbbiakban a kideszkázott részen belül folytatták a munkát. A betöltés olyan mértékben át volt ázva, hogy kb. 4,5 méteres mélységben már kézzel bontották ki a leleteket. A kút aljától egy ásonyomnyira kibontottak egy bikónikus, pereme alatt két átfúrással ellátott edényt és egy „furcsa”, kör alakú foltot, amelyről a későbbi vizsgálatok során kiderült, hogy egy kis gyékénykosár volt (5. kép 2).¹⁵ A kút alját szürkés színű agyag jelezte.

A 480. számú lelőhelyről korábban már kerültek elő a szkíta korra datálható objektumok. A 3. és 4. számú gödröt 1987 májusában bontotta ki Nikolin Edit. A 3. számú gödör betöltése kormos, paticsos, laza kitöltésű volt. Sok állatcsontot, felfényezett, gyakran besimított dísszel ellátott kerámiatöredéket, illetve tipikus szkíta kori leletanyagot tartalmazott (8. kép 2; 9. kép 2; 10. kép 4, 5, 6; 11. kép 3, 4). A 4. számú, enyhén méhkas alakú, kemény, fekete földdel kitöltött gödörben kevés, a 3. számú objektumból előkerült leletekhez hasonló kerámiatöredéket talált.

Összefoglalva elmondható, hogy a Békéscsaba, DTCSV 3. számú agyagbánya (MRT: 480. számú lh.) lelőhelyen Nikolin Edit két szkíta kori gödröt és egy

¹⁴ Szeptember 11-én G. Szénászký Júlia bekapcsolódott a feltárási munkálatokba.

¹⁵ Nikolin Edit egy 1987-ben megjelent újságcikkben említi, hogy a gyékénykosarat és a kút deszkázatait elküldte vizsgálatokra. A gyékénykosár így Szalay Zoltánhoz került, aki akkor a Központi Múzeumi Igazgatóság fősztályvezetője volt: NIKOLIN 1987. Az anyag további sorsáról nincsenek pontos információim.

kutat feltárt, egyet pedig azonosított. A 12. számú kút szerkezetét és a benne talált leleteket az alábbiakban fogom ismertetni.¹⁶

Leletanyag ismertetése

12. számú kút

Tálak:

1.: Kívül szürkésbarna, belül világosbarna színű, homokkal soványított, kézzel formált, behúzott peremű tál peremtörédeke. Peremén belül vékony árok látható. M.: 4,3 cm, Sz.: 4,5 cm, FV.: 0,7 cm (8. kép 7).

2.: Sötétszürke színű, homokkal soványított, korongolt, behúzott peremű tál peremtörédeke. M.: 3,5 cm, Sz.: 7 cm, FV.: 0,7 cm (8. kép 5).

3.: Szürke színű, homokkal soványított, korongolt, vállában kónikusan megdő, enyhén behúzott, egyenes peremű tál peremtörédeke. M.: 4,4 cm, Sz.: 9,3 cm, FV.: 0,9 cm (8. kép 8).

4.: Világosbarna színű, homokkal soványított, korongolt, behúzott peremű tál peremtörédeke. M.: 2,6 cm, Sz.: 5,4 cm, FV.: 0,7 cm (8. kép 1).

5.: Szürke színű, homokkal soványított, korongolt, behúzott peremű tál peremtörédeke. M.: 5,4 cm, Sz.: 5,2 cm, FV.: 0,7 cm (8. kép 4).

6.: Szürkésbarna színű, homokkal soványított, korongolt, egyenes állású, enyhén megvastagodó peremű tál törédeke. M.: 2,1 cm, Sz.: 3,3 cm, FV.: 0,8 cm (8. kép 6).

7.: Barna színű, kerámiazúzalékkal soványított, mindkét oldalán felfényezett, kézzel formált, vége felé elvékonyodó, enyhén behúzott tál peremtörédeke. M.: 8 cm, Sz.: 10,3 cm, FV.: 1,2 cm (9. kép 1).

8.: Barna színű, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, enyhén elvékonyodó, kónikus tál peremtörédeke. M.: 3,8 cm, Sz.: 7,3 cm, FV.: 1 cm (9. kép 4).

9.: Barna színű, homokkal és apró kavicsal soványított, kézzel formált, vége felé megvastagodó, behúzott peremű tál peremtörédeke. M.: 4 cm, Sz.: 4,5 cm, FV.: 0,8 cm (8. kép 3).

10.: Kívül vörös, belül barna színű, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, egyenes állású szögletes (?) tál (?) peremtörédeke. Peremén körbe, a perem vonalára merőlegesen elhelyezkedő bevagdalásokkal díszített. M.: 5,2 cm, Sz.: 6,9 cm, FV.: 1 cm (11. kép 2).

---

¹⁶ A 3. számú gödörből előkerült néhány tipikus szkíta kori lelet leírását és rajzát az alábbiakban közlöm. Azonban a 3. és 4. számú gödrök és a 3. számú gödörből előkerült leletanyag elemzésétől eltekintek a tanulmányban, a dolgozat célja ugyanis elsősorban a kút szerkezetének és leleteinek feldolgozása. A 12. számú kútból előkerült állatsontok elemző vizsgálatának eredményeit lásd: BÓKA-TUGYA 2007. (A tanulmány e kötetben található.)

Fazekak, bögrék:

1.: Fekete színű, kívül fényezett, homokkal soványított, korongolt, bikónikus testű, nyakán vízszintesen körbefutó hornyolással ellátott, enyhén kihajló peremű, felhúzott fülű, egyenes aljú töredékes fazék. Füle letörött. Pereme alatt közvetlenül átfúrás látható. Az átfúrással szemközt mintegy 1,5 cm-rel lejjebb újabb átfúrás, amellelt egy fúráskezdemény található. Az edény űrtartalma az átfúrásokig: 3 liter. M.: 21,2 cm, Sz.: 21 cm, FV.: 0,7 cm, P. átm.: 13,2 cm, Alj átm.: 8,9 cm (7. kép 2).

2.: Világosbarna színű, foltosra égetett, homokkal és apró kavicsal soványított, korongolt, bikónikus testű, egyenes aljú, kihajló peremű töredékes csésze. M.: 10,2 cm, Sz.: 12,4 cm, FV.: 0,5 cm, P. átm.: 11,4 cm, Alj átm.: 5,5 cm (7. kép 1).

3.: Barna színű, kerámiazúzávalékkal soványított, kézzel formált, egyenes állású, enyhén 's' profilú peremtöredék. A perem alatt lapos bütyökdísszel. M.: 6 cm, Sz.: 5,7 cm, 1 cm (9. kép 6).

4.: Sötétszürke színű, kerámiazúzávalékkal soványított, kézzel formált, enyhén kihajló peremtöredék. M.: 4,8 cm, Sz.: 6,8 cm, FV.: 1,3 cm (10. kép 1).

5.: Világosbarna színű, kerámiazúzávalékkal soványított, kézzel formált, enyhén behúzott peremű, hordóalakú edény peremtöredéke. Perem alatt bütyökdísszel. M.: 5,6 cm, Sz.: 5,2 cm, FV.: 1,2 cm (9. kép 8).

6.: Barna színű, kerámiazúzávalékkal soványított, kézzel formált, oldaltöredék. Oldalán vízszintesen körbefutó ujjbenyomkodásokkal tagolt bordadísszel. M.: 5,2 cm, Sz.: 6,6 cm, FV.: 1 cm (10. kép 2).

7.: Világosbarna színű, kerámiazúzávalékkal soványított, kézzel formált, oldaltöredék. Oldalán vízszintesen körbefutó ujjbenyomásokkal díszített. M.: 7 cm, Sz.: 4,5 cm, FV.: 1,1 cm (10. kép 3).

8.: Világosbarnás-szürkés színű, homokkal soványított, kézzel formált, oldaltöredék. Oldalán kissé ívelt, függőlegesen bekarcolt vonalakkal díszített. M.: 6,8 cm, Sz.: 4,8 cm, FV.: 0,9 cm (11. kép 1).

9.: Barna színű, kerámiazúzávalékkal soványított, kézzel formált, enyhén omphalosos aljtöredék. A töredék belső felén, az edény alján csipetdíszhez hasonló 4 db bebökődés látható. M.: 4 cm, Sz.: 10,4 cm, FV.: 0,7 cm (10. kép 7).

10.: Barna színű, kerámiazúzávalékkal és homokkal soványított, korongolt, enyhén omphalosos aljtöredék. M.: 2 cm, Sz.: 8 cm, FV.: 0,8 cm, Alj átm.: 5 cm (10. kép 8).

Kettős csonka kúp alakú edények:

1.: Sötétszürkés-fekete színű, kerámiazúzávalékkal soványított, kézzel formált, kihajló peremű, egyenes aljú, hasán bikónikusan megtörő edény. Kiegészített. M.: 24 cm, Sz.: 20 cm, FV.: 0,7-0,8 cm, Alj átm.: 9 cm, P. átm.: 13,7 cm (7. kép 3).

2.: Világosbarna színű, foltosra égetett, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált kettős csonka kúp alakú edény oldaltöredéke. Hasán kissé felfelé álló, lapos, töredékes bütyökdísszel. M.: 11,7 cm, Sz.: 13,8 cm, FV.: 1,3 cm (9. kép 5).

3. számú gödör

Tálak:

1.: Világosbarna színű, mindkét oldalán fényezett, homokkal soványított, korongolt, behúzott peremtöredék. M.: 3,6 cm, Sz.: 5,7 cm, FV.: 0,9 cm (8. kép 2).

2.: Feketés-szürke színű, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, enyhén behúzott peremtöredék. Kívül enyhén, belül erősebben fényezett. M.: 3,5 cm, Sz.: 4,5 cm, 0,6 cm (9. kép 2).

3.: Sötétbarna színű, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált peremtöredék. M.: 4,5 cm, Sz.: 6,2 cm, 0,9 cm (9. kép 3).

Fazekak, bögrék:

1.: Barna színű, mindkét oldalon fényezett, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált, enyhén kihajló peremtöredék. Perem alatt vízszintesen körbefutó ujjbenyomásokkal tagolt bordadísszel. (A peremén és közvetlenül alatta erőteljesebb a fényezés.) M.: 5,7 cm, Sz.: 4,5 cm, FV.: 0,9 cm (10. kép 5).

2.: Kívül fekete, belül barna színű, kívül fényezett, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált oldaltöredék. Oldalán vízszintesen körbefutó ujjbenyomásokkal tagolt bordadísszel. M.: 4,2 cm, Sz.: 6,7 cm, FV.: 1 cm (10. kép 4).

3.: Fekete színű, kézzel formált, kerámiazúzalékkal soványított, mindkét oldalán fényezett oldaltöredék. Oldalán vízszintesen körbefutó bordadísszel. M.: 4 cm, Sz.: 4,9 cm, FV.: 0,9 cm (10. kép 6).

4.: Barna színű, kerámiazúzalékkal soványított, kézzel formált oldaltöredék. Oldalán széles, lapított bütyökdísszel. M.: 4,2 cm, Sz.: 7 cm, FV.: 1,4 cm (9. kép 7).

Orsógombok:

1.: Világosbarna színű, kézzel formált, enyhén fényezett felületű, bikónikus orsógomb. M.: 3,2 cm, Sz.: 3,7 cm, Lyuk átm.: 0,9 cm (11. kép 3).

2.: Barna színű, apró, tört kavicsal soványított, kézzel formált edény oldaltöredékéből készült orsókarika. M.: 1 cm, Sz.: 3,4 cm, Lyuk átm.: 0,4 cm (11. kép 4).

A leletanyag értékelése

Kerámia

A 12. számú kútból és a 3. számú gödörből előkerült régészeti leletanyagot az alföldi szkíta kori népesség hagyatékának tekinthetjük. A főleg temetkezések mellékleteként ismert fazekastermékeik típusai megtalálhatók telepeiken is, de mai ismereteink szerint nem tudjuk szétválasztani a temető és a telepek kerámiaanyagát.¹⁷

A kút betöltésében előfordultak korongolt és kézzel formált, behúzott peremű tálak (8. kép 1–8; 9. kép 1–4), ún. hordó alakú edények (9. kép 8), virágcserep formájú edények, kihajló peremű fazekak töredékei (10. kép 5), tipikus bikónikus formájú, magasra felhúzott füllel ellátott bögrék (7. kép 1–2), valamint kettős csonka kúp alakú edények is (7. kép 3; 9. kép 5). A leletanyag restaurálása után összeállított kettős csonka kúp alakú edényről hiányoznak az általánosnak számító széles, lefelé vagy felfelé álló bütyökdíszítések.¹⁸ Ennek az edényformának a bütyökdíszítéssel ellátott vagy nélküli típusai egyaránt előfordulnak a szkíta kori lelőhelyeken.¹⁹ A kézzel formált kerámiák díszítései között megtaláljuk az edény oldalán vízszintesen körbefutó ujjbenyomásokkal tagolt bordadíszít (10. kép 2, 4–5) és a szintén körbefutó, szorosan egymás után elhelyezkedő ujjbenyomásokat (10. kép 3). A széles alapú, magas fogóbütyök (9. kép 5–7) mellett jellemző a kis kúpos bütyök is (9. kép 8). A kézzel készült kerámiák többségben voltak a korongoltakkal szemben. Korongolást elsősorban a bikónikus felhúzott fülű bögréknél és a behúzott peremű tálak esetében használtak. Szinte valamennyi edényt kerámiaüzalékkal soványítottak. A kerámiák nyersanyagába kevert összetört edénydarabok nagysága az edénykészítési technikától függött. A durvább, kézzel készült edényeket nagyobb kerámiadarabokkal soványították, míg a korongolt edények esetében ezek a darabok jóval finomabbra voltak összetörve, vagy homokot keverték az agyaghoz. Ennek a magyarázata az lehet, hogy a korongolás során zavarták volna a munkában a fazekast a kiálló kerámiadarabok, valamint esztétikailag sem mutatott jól, ha egy korongolt edény felületét megtörik ezek az apróra zúzott kerámia-töredékek. Az általános formákon és típusokon kívül két kerámia-töredéket lehetett elkülöníteni, amelyek díszítésben, valamint formában elütöttek az ebben a korszakban jellemzőktől: egy peremén bevagdalt, egyenes állású peremtöredéket és egy függőleges karcolásokkal díszített oldaltöredéket.

¹⁷ KEMENCZEI 2001. 33–34.

¹⁸ A fogóbütyök a korszak fazekainak, kettős csonka kúpos urnáinak és tárolóedényeinek általános eleme: GYUCHA 2002. 64.

¹⁹ Békéscsaba-Fényes: PÁRDUCZ 1943. 2. kép 4; Kesznyéten: KAT 2001. 241; Salgótarján: VADAY 2003. 2. kép 4; Sándorfalva-Eperjes: GALÁNTA 1984. 31. t. 1; Tápiószéle: BOTTYÁN 1955. XXIV. t. 19, XXV. t. 1, 14, XXVI. t. 1, XXVII. t. 1, 5, XXVIII. t. 17, XXXII. t. 3; PÁRDUCZ 1966. XXVI. t. 4, XXVII. t. 12, XXXI. t. 8, 16, XXXIII. t. 12; Tiszaigar: CSEH-KRIVECZKY 2001. 11. kép 1; Törökszentmiklós: CSALOG-KISFALUDI 1985. 6. ábra 15; Sándorfalva-Eperjes: GALÁNTA 1984. 31. t. 1.

Az előkerült tálak gyakran előfordulnak az Alföldön feltárt telepek és temetők anyagában. Általában elmondható róluk, hogy többségük erősebben vagy enyhébben behúzott peremű tálak töredékei, amelyek a végük felé megvastagodóak. Ettől az általános formától kissé eltér négy peremtöredék.

Az egyik kerámiatöredék korongolt, vállában élesen megtörő, egyenesen befelé hajló, vége felé nem megvastagodó tál peremtöredéke (8. kép 8), a másik három kézzel formált, behúzott, vége felé elvékonyodó tál peremtöredéke (9. kép 1, 3–4). Az előbbi peremtípusnak szép számmal találjuk párhuzamát az Alföldön. Különbség az egyes darabok között a vállban való megtörés utáni, egyenes peremrész be- vagy kihajlásának mértékében van.²⁰ Az utóbbi tálformánál Cseh János felvetette azok késő bronzkori eredetét, majd közöl több, a mi peremtöredékeink pontos párhuzamának tekinthető peremtöredéket.²¹ Az ilyen peremkiképzésű tálakat egy tipológiai sorba helyezte. Közös jellemzőjük, hogy felületük gondosan elsimított, esetenként belül is fényezettek, színük barnás és sötétszürkés, peremzáródásuk elvékonyodó, amelyek kissé vagy jobban behúzottak. Cseh János szerint nem lehet kizárni azt, hogy a lelőhelyen előforduló ilyen típusú tálak egy közeli késő bronzkori lelőhelyről származnak.²² Megvizsgálva a magyarországi késő bronzkori és kora vaskori kultúrák leletanyagát, az effajta tálak előfordulása általánosnak mondható. Megtalálhatóak a Mezőcsáti-kultúrában,²³ a Kustánfalvi-kultúrában,²⁴ a Hallstatt-kultúrában,²⁵ valamint általánosan elterjedtek a Gáva-,²⁶ a Kyjatice-²⁷ és az

²⁰ Algyő: BENDE 2003. 2. kép 9; Békéscsaba-Fényes: PÁRDU CZ 1943. XI. t. 22; Csanyitelek-Újhalastó: GALÁNTHA 1986. 2. t. 4; Gyulavári, 15. sz. lh.: GYUCHA 2002. 8. kép 1; Nógrádkövesd: PATAY 1955. XVIII. t. 1; Nyáregyháza: KISFALUDI 2004. VII. t. 2, XVII. t. 10; Orosháza: JUHÁSZ 1976. 13. kép 6; Rákospalota-Újmajor: HORVÁTH A. 2001. 21. kép 2; Szentes-Jaksor: PÁRDU CZ-CSALLÁNY 1944–1945. XXXIII. t. 7, XL. t. 7; Szentes-Vekerzug: PÁRDU CZ 1954. 26. t. 4, 28. t. 2; Szolnok-Zagyva-part: CSEH 2001. 10. kép A; Tápiószéle: PÁRDU CZ 1966. XXX. t. 17, LVIII. t. 18; Törökszentmiklós: CSA-LOG-KISFALUDI 1985. 3. ábra 16; Vámosmikola-Istvánmajor: LACZUS-PÁRDU CZ 1969. 4. kép 3.

²¹ CSEH 2001. 12. kép 3.

²² CSEH 2001. 90–91.

²³ A Mezőcsáti-kultúra sírjaiban található párhuzamok: Algyő: MATUZ 2000. 6. kép 2, 8. kép 1, 7; Ároktő-Dongóhalom: KEMENCZEI 1988. 3. kép 1; PATEK 1990: Dormánd, Hanyi-pusztá: 2. t. 2, 3. t. 7; Füzesabony-Kettőshalom: 6. t. 3, 15. t. 8; Maklár-Kospérium: 17. t. 2; Sirok-Akaszttómály: 20. t. 3; PATEK 1993: Mezőcsát-Hörscögös: 26. ábra 6, 11, 16, 17, 28. ábra 18; 29. ábra 13.

²⁴ Nevickoje I. kurgán: POPOVICH 1995–1996. XI. t. 13, XII. t. 6. A nevickojei I. kurgán mellékleteit Popovich a Kr. e. 6. század második felére és az 5. század első fele közé keltezte: POPOVICH 1995–1996. 96. A Cseh János által készített tálrekonstrukció során kapott formához igen hasonló, enyhén 's' profilú tálat találunk a Kustánfalvi-kultúrában: Zsornyina/Malomrét I. kurgán: POPOVICH 1995–1996. 4. t. 8; Ilosva/Irsava: POPOVICH 1999. 5. t. 5.

²⁵ Lábatlan: PATEK 1982–1983. 13. t.; KEMENCZEI 1977. 1. ábra 3, 4, 6, 7, 12.

²⁶ A párhuzamként felsorolt edények hivatkozása: KEMENCZEI 1984: Hódmezővásárhely, Solt-Palé: CXXIV. t. 3, 4; Nyíradony: CXXXI. t. 26; Alsóberecki: CXXXIII. t. 4; Taktabáj: CLVIII. t. 2, 16, CLIX. t. 9, 10, 16; Köröm: CXLVII. t. 7, CXLVI. t. 13, 21, CXLV. t. 10.

²⁷ KEMENCZEI 1984: Szajla: LXXI. t. 15, LXXIV. t. 14; Mátraszőlős: LXX. t. 4, 8; Ózd-Kőalja: XC. T. 12; e típusú tálakat gyakran füllel látta el az edény egyik oldalán a Kyjatice-kultúra népe: Szajla: LXXII. t. 2, 3; Ózd-Kőalja: XCI. t. 16; Hangony: LXXXIX. t. 2.

Urnamezős-kultúrában is.²⁸ A vizsgálat alá vont késő bronzkori kultúrák táljait – formái egyöntetőségük mellett – gyakran látták el bütyökdíszítéssel vagy füllel. Ezeknek aránya a díszítetlen, fül nélküli tálakhoz viszonyítva kultúránként eltérő lehet. A szkíta korban többségben vannak a bütyök és fül nélküli tálak, azonban kis számban előfordul a bütyökdíszítés és a fül is.²⁹ Ezek alapján nehéz a tálforma eredetét egy kultúrához kötni. Annyi azonban biztosnak látszik, hogy a tárgyalt tálforma a késő bronzkortól fogva egy széles körben elterjedt edénytípus volt a Kárpát-medencében egészen a vaskor végéig.³⁰ Annyi megjegyzéssel, hogy a szkíta kori tálak döntő többségének (bütyök) dísztelensége és fül nélkülsége a Gáva-kultúra hagyományaihoz közelít.

Külön említést érdemel a kút aljától egy ásonyomnyira talált korongolt, bikónikus testű, felhúzott fülű, enyhén kihajló peremű bögre (7. kép 2).³¹ Az edényt a perem alatt, egymással szemben egy-egy helyen átfúrták. A két átfúrás alapján feltételezhető, hogy az edény felfüggesztve látta el funkcióját. Az is valószínűnek tűnik, hogy az edénynek nem ez volt az eredeti rendeltetése. Az eredeti felhúzott fülű edényből, a fül letörésével és a perem alatti átfúrásokkal akartak egy vízmerítő edényt létrehozni. Az egymással szemben elhelyezkedő átfúrások a peremtől nem egyforma távolságra helyezkednek el. Valószínűleg az edény fülének letörésekor csorbult az edény pereme, így az egyik lyukat lejjebb kellett fúrniuk. Használat közben azonban korrigálni kellett valahogy az edény egyensúlyát, mert az így felfüggesztett edény súlypontja eltolódik. A lejjebb lévő lyuk mellett egy fúráskezdeményt találunk. Minden bizonnyal elkezdték fúrni a lyukat, majd észrevették, hogy rossz helyen kezdték el a munkát, és abbahagyták.

A felfüggeszthető edények nem voltak ismeretlenek a szkíta kori népesség körében. Szob-Gregersen kertből (13. kép 3),³² Mihalovcából,³³ Vámosmikoláról (13. kép 2),³⁴ Tápiószeléről (13. kép 4),³⁵ Törökszentmiklósról (12. kép 1),³⁶ Kesznyétenből és Szirmabesnyőből³⁷ egy-egy, Békéscsaba-Fényes (12. kép 6; 13. kép 5)³⁸ temetőjéből két edényt, Szolnok-Zagyva-part³⁹ szkíta kori telepéről egy kézzel formált, behúzott peremű csuprot ismerünk (13. kép 1). A felfüggeszthető edények

²⁸ PATEK 1968.

²⁹ Egy füllel ellátott tál: Tápiószele: PÁRDUCZ 1966. XXIX. t. 1. Két füllel ellátott tál: Békéscsaba-Fényes: PÁRDUCZ 1943. XII. t. 7.

³⁰ GYUCHA 2002. 63; PATEK 1968. 102; KEMENCZEI 1984. 67.

³¹ Ez az edényforma általánosan elterjedt volt a szkíta kori Alföld területén.

³² ILON 1985. II. t. 1.

³³ ČILINSKÁ 1959. II. t. 8.

³⁴ PÁRDUCZ 1969. LIX. t. 1.

³⁵ PÁRDUCZ 1966. XXIX. t. 3.

³⁶ CSALOG-KISFALUDI 1985. 2. ábra 18.

³⁷ HELLEBRANDT 2001. 60.

³⁸ PÁRDUCZ 1943. XI. t. 7, XIII. t. 15.

³⁹ CSEH 2000. 2. kép 5.

formája igen sokszínű. A szobi és vámosmikolai behúzott peremű tálak oldalát páros lyukakkal látták el. A törökszentmiklósi és a békéscsabai edények vízszintesen kicsúcsosodó peremét függőlegesen egy-egy lyukkal átfúrták.⁴⁰ A törökszentmiklósi ovális, csónak alakú tál, míg a békéscsabai kis öblös, gömbölyded testű edény (12. kép 6).⁴¹ Ugyancsak függőleges átfúrás alkalmaztak a kesznyéteni temető 22. sírjában talált edény bütyökfogóin is.⁴²

Az oldalán – általában a perem alatt – egy-egy vagy páros lyukakkal átfúrt edényeket sok mindenre használhatták, de vízmerítés céljából valószínűleg csak szélsőséges esetben alkalmazták a behúzott peremű tálakat, valamint a Békéscsaba-Fényes 1930. évi ásatásából származó kis átfúrt, peremből kiinduló füllel ellátott, csőtálpas edényt (13. kép 5).⁴³ A Szirmabesnyőből előkerült, a pereme alatt átfúrt, kézzel formált edényről nagy súlya miatt nem feltételezték, hogy felfüggesztve látta el funkcióját.⁴⁴ A törökszentmiklósi és a békéscsaba-fényesi edény azonban méreténél fogva nem volt alkalmas a kútból történő nagyobb mennyiségű víz merítésére. Az utóbbi esetben feltételezhetnénk egy olyan funkciót, amely az edény tulajdonosának kevesebb mennyiségű víz nyerését biztosítja pl. szomjoltás céljából, de sokkal valószínűbb, hogy ezek a fazekas termékek nagyobb, fából készült vízmerítő vagy teknőszerű edények utánezatai voltak. A törökszentmiklósi edény pontos formai párhuzamának tekinthető a Kompolton, preszkíta kútból előkerült favödör (12. kép 2). Az egy darab kocsányos tölgyből faragott, ovális, csónak formájú, mindkét vé-

⁴⁰ Ilon Gábor a felfüggeszthető edények közé sorolja a tápiószelei temető 28–29. birituális sírjában talált, sorba rendeződő lyukakkal ellátott, behúzott peremű tálát: ILON 1985. 83. Pontos párhuzamát a madari temetőből ismerjük: DUŠEK 1976. 410, 12. ábra 14. Azonban az említett tápiószelei edény nagy valószínűséggel nem volt felfüggeszthető edény. Az oldalán látható páros lyuk sor a tál jól látható törésvonalának két oldala mentén halad (13. kép 5). Az edény feltehetőleg eltörött, és mivel nem akarták kidobni, összekötötték (dróttal vagy madzaggal) és tovább használták. A gyártáskor vagy használatkor megsérült darabokat megbecsülte a szkíta kori népesség, javították és nemegyszer sírba is helyezték őket (Tápiószele, Modrany/Madar, Szabadszállás-Józan: HORVÁTH M. A. 2001. 100).

⁴¹ A törökszentmiklósi felfüggeszthető edényhez hasonló ismerünk a fergilei temetőből: CSALOG-KISFALUDI 1985. 331.

⁴² HELLEBRANDT 2001. 60.

⁴³ A felfüggeszthető csőtálpas edény a MMM-ban található. Ltsz.: 52.1135.1. A csőtálpas edények ritka leleteknek számítanak az Alföld-csoport anyagában. Eddig még csak temetkezésekből ismerjük őket. Két egymáshoz nagyon hasonló csőtálpas tál került elő a hevesi „A” temető 2. sírjából: SZABÓ 1969. V. t. 4, és Bp., Mogyoród útja 42. temető 3. sírjából: HORVÁTH A. 2001. 5. kép. A tápiószelei edényhez formailag hasonló csőtálpas tálát találtak a csanytelek-újhalastói temető 33. sírjában: GALÁNTA 1981. 11. kép 7. A tápiószelei temető 7. sírjában talált csőtálpas tál távolabbi párhuzamait dél-keletre a trák-dák kultúrkörből ismerjük: PÁRDUCZ 1966. XXIII. t. 8; KEMENCZEI 2001. 33. A békéscsabai edényhez hasonló nem találtam az Alföld-csoport leletanyagában, azonban a Gáva-kultúra taktatbáji lelőhelyén több kónikus testű és kónikus kiképzésű csőtálpú tál került elő: KEMENCZEI 1984. CLVIII. t. 15, CLX. t. 11.

⁴⁴ HELLEBRANDT 2001. 60, 61. 18. kép.

gén eredetileg füllel ellátott faedényt a Kr. e. 8. századra keltezték.⁴⁵ A kompolti kút feltárói a talált faedény párhuzamát – a fa- és kéregedények Kárpát-medencei analógiája híján – az Urnamezős-kultúra sághegyi lelőhelyén előkerült egyfülű, csónak alakú, ovális szájú két edényében találták meg.⁴⁶ Megemlítenek még egy fa előzményekre visszamenő apró, ovális teknő formájú edénykét is, amely a Kyjatice-kultúra szilvásváradi várából került elő.⁴⁷ Az említett urnamezős példák formailag és területileg is közel állnak a faedényhez, azonban fülkiképzése, egyenes alja és ovális formája alapján a törökszentmiklósi edény áll a legközelebb hozzá. Hasonló ovális formájú és vízszintesen kicsúcsosodó peremű edényt ismerünk a kelet-európai sztyeppéről, Aksjutincyból, annyi különbséggel, hogy az sokkal laposabb – és így inkább teknő formájú – mint a törökszentmiklósi példány (12. kép 3).⁴⁸ Gömbölyded testű, fából készült, vízszintes állású fogós (bütykös?), gömbölyded testű edényt (12. kép 7) és ovális formájú, lapos, nyéllel ellátott (12. kép 5), valamint széles, vízszintesen kidomborodó peremű tálat ismerünk Dél-Oroszországból (12. kép 4).⁴⁹

Az említett edényeken kívül az algyői preszkíta temető egyik sírjából került elő egy enyhén kihajló peremű, tojásdad testű, profilált aljú csupor, amelynek nyakán egymással szemben két lyuk található (12. kép 8).⁵⁰ Ezzel az edénnyel méreteiben és formájában megegyező, függeszthető edényt találtak Szilvásvár-Töröksáncon Kyjatice földvárában annyi különbséggel, hogy ez utóbbit páros átfúrással látták el (12. kép 9).⁵¹ Hasonló, átfúrással ellátott peremű edényt ismerünk Sághegyről az Urnamezős-kultúrából (12. kép 10).⁵² A Békéscsaba-Fényesen előkerült függeszthető csoport formailag a fent említett késő bronzkori edények körébe sorolhatjuk. Perem- és fülkiképzése a törökszentmiklósi agyag és a kompolti faedény előzményekre megy vissza. A Gáva-kultúra Baks-Temetőparti lelőhelyén találtak egy hasonló technikával átfúrt peremű tálat.⁵³ A törökszentmiklósi, a kompolti, valamint a Dél-Oroszországból ismertetett edények között fennálló egyértelmű formai és – esetenként – funkcionális kapcsolat megerősít bennünket abban, hogy a szkíta kori Alföld társadalmi és etnikai képének kialakításában, a korábban ezen a területen élt késő bronzkori és kora vaskori népeiségek, valamint a keletről érkezők jelentősen részt vettek.

⁴⁵ Az edény peremátmérője: 34,5 x 21 cm (a füleket leszámítva), magassága: 15 cm. Az egyik vízszintes állású fül részben kitörött, emiatt az edény falát a fül alatt átfúrták és kötelet húztak át rajta, amelynek darabjai a lyuk környékén és az edény oldalához tapadva megmaradtak: MATUZ-SZABÓ-VADAY 1998. 48. 5. kép, 6. kép.

⁴⁶ Csónak alakú faedények a sztyeppéi szkíta kultúrából is ismertek: Kemencei Tibor szíves szóbeli közlése.

⁴⁷ MATUZ-SZABÓ-VADAY 1998. 55; MATUZ-NOVÁKI 2002. 110. ábra 15.

⁴⁸ DUŠEK 1974. XV. t. 11.

⁴⁹ MELYUKOVA 1995. 52. kép b, c, 55. kép.

⁵⁰ Az edényről és az edényformáról lásd bővebben: MATUZ 2000. 142.

⁵¹ MATUZ-NOVÁKI 2002. 97. ábra 5.

⁵² PATEK 1968. XVIII. t. 12.

⁵³ SZABÓ 1996. 13. kép 20.

A késő bronzkortól a középső vaskorig terjedő időszak felfüggeszthető edényei között találunk gömbölyded testű edényeket, behúzott peremű tálakat, hordó alakú edényt, ovális, csónak alakú edényeket, valamint bikónikus testű edényt is. A sírokból előkerült felfüggeszthető edények többsége valószínűleg valamilyen tároló funkciót tölthetett be. A 12. számú kútból előkerült edényt viszont egyértelműen vízmerítésre használták.

Az általánosan előforduló formák és díszítések mellett egyelőre párhuzam nélkül áll a peremén bevagdalt, egyenes állású peremtöredék, amely feltehetőleg egy szögletes edény maradványa lehetett (11. kép 2).⁵⁴

A finom, függőleges karcolásokkal díszített, szürke színű, korongolt, bikónikus testű edény oldaltöredéke a szkíta kori kerámiaművesség azon ritka csoportjába tartozik, amikor az edényeket bekarcolt vagy besimitott díszítésekkel látták el (11. kép 1). Az effajta díszítésmód nem volt gyakori az alföldi szkíta kori edényeken.⁵⁵ Kemenczei Tibor szerint az edények oldalán bekarcolt geometrikus minták nem helyi alapból származnak. Az előforduló motívumok (ék, háromszög, rombusz) az erdős sztyeppe vidékéről kerültek a Kárpát-medencébe.⁵⁶ Emellett a bekarcolás helyi eredete is valószínűsíthető. A keleti szkíta területek mellett felvetődött a motívumok Kustánfalvi-kultúrából történő eredeztetése is,⁵⁷ de megtalálhatók a preszkítáknál és gyakrabban a basarabi típusú emlékműanyagban is.⁵⁸ A kora vaskori Mezőcsáti-kultúra sírjaiból előkerült ilyen díszítésű edények az ÉNy-Balkánnal fennálló szoros kapcsolatról árulkodnak.⁵⁹ A Basarabi-kultúrában általánosan elterjedtek többek között a bekarcolt cikk-cakk vonalak, a rombuszok, valamint az üres és sraffozott háromszögek.⁶⁰ A Gáva-kultúra jellemző jegyeinek egyike a bekarcolás. Edényein előfordulnak – többek között – a hullámvonal-, az ívelt vonalköteg-, a függőleges vonaldíszek és a geometrikus minták is.⁶¹

A geometrikus díszítések mellett az egyenes és a hullámvonal, valamint a svasztika motívum terjedt el a szkíta korban.⁶² Karcolt díszítésekkel ellátott edényeket több magyarországi lelőhelyről ismerünk: Tiszalök, Tápiószéle, Tiszavasvári-Csárdapart, Gesztely-Hernádkak, Alsótelekes, Békéscsaba-Fényes, Csanytelek, Nyír-

---

⁵⁴ Bevagdalt peremű edényeket a késő bronzkori és kora vaskori telepeken egyaránt találunk: Kemenczei Tibor szíves szóbeli közlése. Azonban a békéscsabai peremtöredék nagy mérete ellenére nem ívelődik, tehát peremátmérőjét nem tudjuk megmérni. Ez alapján feltételezhetjük, hogy egy szögletes formájú edény töredékét találták meg.

⁵⁵ BOTTYÁN 1955. 24–27.

⁵⁶ KEMENCZEI 1983. 64.

⁵⁷ PATAY-B. KISS 2001–2002. 129.

⁵⁸ KEMENCZEI 1983. 70.

⁵⁹ A Basarabi-kultúrából származó edényeket legutóbb Száraz Csilla gyűjtötte össze: SZÁRAZ 1999.

⁶⁰ SZÁRAZ 1999. 204.

⁶¹ SZABÓ 1996. 33.

⁶² A karcolt motívumok egy részét írásjelnek határozták meg: MARTON 1977. 28. A szkíta kori kerámiákon előforduló karcolt szimbólumokat és jeleket legutóbb Kemenczei Tibor foglalta össze: KEMENCZEI 2006. 131–151.

egyháza-Vágóhíd, Szabadszállás és Szentes-Vekerzug.⁶³ Tovább bővíthetjük ezt a sort egy Törökszentmiklóson⁶⁴ előkerült edénnyel, valamint az általunk közölt edény-töredékekkel. A kútból megismert kerámiatöredék díszítése valamilyen geometrikus motívum egy része lehetett, és mint ilyet, a Tiszavasvári-Csárdapart 47. sírjából származó, bikónikus edényről megismert díszítéssel lehetne párhuzamosítani.⁶⁵

A 12. számú kút szerkezete

A kutak szerkezetét és kivitelüket meghatározta a talaj kötöttsége, a tiszta ivóvíz rétegének mélysége, valamint a környezetében található fa és kő építőanyag egyaránt. A laza, homokos, kavicsos talajnál az aknafal lazasága miatt bélelni kellett a kutakat. A kemény, kötött agyagos talajnál a mélyebben fakadó víz volt alkalmasabb emberi fogyasztásra, és bár az akna fala szilárd, legtöbbször mégis bélelték. A Dunától keletre, az Alföldön a kő hiánya miatt elsődlegesen a fát használták építőanyagként.⁶⁶

A Magyarországon eddig feltárt szkíta kori telepek közül Ebes, Zsong-völgy,⁶⁷ Polgár, Csőszhalom-dűlő⁶⁸ és Vecsés, 67. számú⁶⁹ lelőhelyekről, valamint Nyíregyháza-Manda bokorról tudunk kutakat említeni. A nyíregyházi telep szerkezetére – a vízvezetésre, illetve kerítésként használt – árkok által körülvett porták a jellemzőek. Egy-egy portán egy-két épület állt. A változatos formájú házak mellett agyagnyerő, tároló és szemetes gödröket találtak. A porták többségéhez egy-egy lépcsőzetesen induló mély kút is tartozott.⁷⁰ A nyíregyházi település esetében a néprajzból jól ismert béleletlen kúttal, más néven sír vagy kopolya kutakkal állunk szemben. Hasonló, ácsolt faszerkezet nélküli, kerek aknájú kutakat fedeztek fel Ebes, Zsong-völgy lelőhelyen.⁷¹ Az ilyen kutak gödrét magas vízállású helyeken ássák, és itatás vagy vízmerítés céljából egyik oldalát menetesre vagy lépcsőzetesen alakítják ki.⁷² A síksági legelőkön előfordult – a hatalmas állatállomány miatt –, hogy sírkutakból vagy kopolyákból itattak. A földbe a vízszintet elérő hatalmas gödröt ástak, melyhez mindkét oldalról a partba vágott lejárót készítettek. Az egyikben lehajtották az állatot, a másik oldalon felkaptatták itatás után.⁷³

⁶³ Lásd bővebben: KEMENCZEI 1983. 51–71.

⁶⁴ CSALOG-KISFALUDI 1985. 6. ábra 26.

⁶⁵ KEMENCZEI 1983. 9. ábra.

⁶⁶ VADAY 1999. 94.

⁶⁷ DANI 2003. 205–208.

⁶⁸ RACZKY 2002. 257.

⁶⁹ RÁCZ 2003. 315.

⁷⁰ A kutakat nem tudták végig kibontani a 2,5–3 méteres mélységben feltörő talajvíz miatt: ISTVÁNOVITS 1997. 76.

⁷¹ DANI 2003. 208. Az ásatáson előkerült két bizonytalan datálású vaskori kút, amelyekből emberi csontvázak kerültek elő. A 16. objektumban (kút) egy ülő helyzetben lévő csontvázat találtak, amelyet ez alapján áldozati kútnak tartanak (DANI 2003. 207).

⁷² BALOGH–HOPPÁL 1980. 362–364.

⁷³ MN 1979. 164.

A béleletlen kutak mellett ismerjük a kutak bélelt formáját is. A bélelt kutakat attól függően, hogy mivel bélelik, nevezik bödön-, ládás-, rovas- vagy nádkútnak.⁷⁴ A kút elkészítésénél feljegyzett néprajzi megfigyelések fontos támpontot nyújtanak számunkra: az ásás során a víz szintjéig lemélyített gödröt fával, sövényvel stb. kibélelik, majd a kiemelt földdel visszatöltik a kútnyílást. A bélésfalat a föld felszínéig felépítik, és négyszögletes keményfa gerendákból egyberótt keretet, ún. kútgárgyát fektetnek rá.⁷⁵ A békéscsabai szkíta kori kút esetében a fentebb felvázolt bélelt kút elkészítési fázisait alkalmazhatjuk.⁷⁶ A szkíta kori népesség egy kb. 3–3,5 méter átmérőjű, egyenes falú gödröt ásott 4,7–5 méteres mélyséig,⁷⁷ majd annak közepén 2–3 cm vastag, 10–12 cm széles és 120–130 cm hosszú hasított deszkákat egymásba ácsolva négyszögletes, ún. deszka vagy rováskutat épített (6. kép). A deszkák a csapolásig 110 cm hosszúak voltak, de mivel túlnyúltak a csapoláson, az összhosszuk kb. 120–130 cm lehetett. A kút betöltésében talált oldalról bedől, beroskadt deszkázat jelzi, hogy a kút deszka-bélését valószínűleg az egykori szkíta kori felszínig felépítették. Erről árulkodik a kb. 3 méteres mélységben kibontott mesterséges felszín, amely alapján rekonstruálni lehet a kút fabélésének szerkezetét (5. kép 1). A szinte épen maradt deszkázat alapján a békéscsabai kút nem vagy – az éghajlati változások miatt – csak időszakosan volt kiszáradva 3–4,7 méteres mélységek között. Feljebb azért nem maradt meg a fabélés, mert ott valószínűleg soha nem állt víz alatt a kút, és a kút deszkázata egyszerűen elrohadt. A kút felhagyásának több oka lehetett: kút kiszáradása vagy eliszapolódása, esetleg vízének megromlása, elszennyeződése.

A bélelés és a kút aknája közötti részt visszatöltötték a kút gödrének ásásakor kitermelt föld egy részével. A visszatöltött földbe háztartási hulladék keveredett. Állatcsontokat, edénytöredékeket és egy kis csorba peremű edényt említhetünk innen (7. kép 1). A békéscsabai szkíta kori kút fabélésén belül megfigyelt, nagy mennyiségű kerámiatöredékekkel és állatcsonttal kevert betöltés alapján egyértelmű, hogy a kút – felhagyása utáni – másodlagos hulladéktároló gödör funkciót töltött be. A salgótarjáni szkíta kori település több házánál lehetett megfigyelni, hogy az eredeti funkció megszűnése után hulladékkal töltötték fel a mélyedéseket.⁷⁸

---

⁷⁴ A bélelt kutak másik fajtája a falazott kút. A téglával, kővel vagy zombékkal falazott kutak előfordulnak Magyarországon: BALOGH–HOPPÁL 1980. 362–364.

⁷⁵ BALOGH–HOPPÁL 1980. 362–364.

⁷⁶ Fabéléssel ellátott szkíta kori kutat tártak fel Polgár, Csőszhalom-dűlő lelőhelyen: RACZKY 2002. 257.

⁷⁷ A kút metszetrajzának hiányában és Nikolin Edit nem egyértelmű ásatási dokumentációjából nem derül ki, hogy a kút 3 méteres mélységtől ugyanabban a szélességben, lépcsőzetesen szűkülve, vagy egy szűkebb, a deszkázatnál nem sokkal szélesebb aknában mélyül tovább. Elméletileg bármelyik forma elképzelhető lenne. Vaday Andrea Gyoma 133-as lelőhelyen előkerült kutak esetében az említett formák mindegyikét ismerteti: VADAY 1996. 7. kép. A Vaday Andrea által rendszerbe szedett kútszerkezetek egyikébe sem tudjuk hitelt érdemlően besorolni (a fentebb kifejtettek miatt) a békéscsabai kutat. VADAY 2003. 25–68.

⁷⁸ VADAY 2000. 34.

A kút szkíta kori felszín feletti részéről, az ún. gárgyáról vagy káváról és a víznyerő szerkezetéről nem tudunk semmit, bár egykori létük felől nem lehetnek kétségeink. Esetünkben feltételezhető, hogy a kút gárgyája vagy szája fölé állítottak egy állványra erősített csigát, melynek segítségével húzták fel a kötélre erősített vízmerítő edényt. Az Európában széles körben elterjedt, kétkarú emelőszerkezet elvén működő gémeskútra nem gondolhatunk az ágasfának szükséges cölöplyuk hiányában. A kutak víznyerő szerkezete a kút mélysége szerint változott. Magas vízállású kutak esetében gyakran használtak emelőszerkezet nélküli, egy hosszabb kampos botra erősített vízmerítő edényt, a mélyebb kutakból azonban kerekessel emelték ki a vizet.⁷⁹

Korábbi időszakból, a késő bronzkor és kora vaskor határáról, a preszkíta korból ismerünk egy kutat, amely remek párhuzamként szolgál a bélelt kutakra és a békéscsabai kútra egyaránt. A Mezőcsáti-kultúra népe a mai Kompolt határában egy ácsolt szerkezetű fabéléses kutat épített. Egyszerű, hengeres aknáját a mai felszíntől 1,5 méteres mélységben tudták először megfigyelni, itt 3,1–3,2 méter átmérőjű volt. Az akna újabb 1,5 méterig mélyült, ahol beszűkült mintegy 1,7–1,8 méteresre, és egy szűkebb, függőleges falú aknában folytatódott.⁸⁰

Az egymásba ácsolt gerendákból vagy deszkákból készült bélelt kutak már korábban is ismertek voltak a Kárpát-medencében. A bronzkorból hasonló kutak kerültek elő Gánovce-Hrádokból, Pobedim-Hradištiből és Bratislava-Ivanka pri Dunajiból,⁸¹ valamint Mosonmagyaróvárról és Dolnyi Lakos/Olarisról (Alsó Lendvalakos); Ménfőcsanakon kelta, római és Árpád-korból, Aquincumból és Gorsiumból római korból.⁸²

Összefoglalás

Nagyobb szkíta kori telepfeltárásokat többfelé végeztek Magyarországon a közelmúltban, de alapos, mindenre kiterjedő feldolgozásuk eddig még nem született meg. Jelentősebb feltárások folytak:⁸³ Újlőrincfalván,⁸⁴ Jászfelsőszentgyörgyön,⁸⁵

⁷⁹ MN 1979. 219–221; BALOGH–HOPPÁL 1980. 362–364.

⁸⁰ MATUZ–SZABÓ–VADAY 1998. A kompolti kút ásatói szerint a felső, szélesebb kútakna a káva vagy rovás alsó szerkezeti részét tartotta, ezért ásták a kútakna felső részét szélesebbre. Szerintem egyszerűbb ennek a magyarázata: ugyanis, ha egy 5–6 méteres mélységben ásunk egy 1,7–1,8 m átmérőjű aknát, annak a beomlási esélye igen nagy, még ha agyagos altalajba is ássuk. Egyrészt a beomlás megelőzése végett szélesebb a kútakna felső része, másrészt könnyebb az ácsolattal dolgozni, ha kívülről is hozzáférünk a fabéléshez.

⁸¹ STUDENÍKOVÁ 2003. 13–24.

⁸² MATUZ–SZABÓ–VADAY 1998. 41, 50.

⁸³ A telepátások felsorolása nem teljes körű.

⁸⁴ RégFüz, 1962. 13.

⁸⁵ RégFüz, 1975. 85.

Szolnok-Zagyva-parton,⁸⁶ Nyíregyháza-Mandabokor-dűlőn,⁸⁷ Gyomaendrődön, Hódmezővásárhely-Fehértónál⁸⁸, Kardoskúton,⁸⁹ Rákospalota-Újmajoron,⁹⁰ Szobon,⁹¹ Törökszentmiklós-Kenderparton⁹², Ebesen,⁹³ valamint Salgótarján, Ipari-park 2. lelőhelyen.⁹⁴ Kisebb teleprészleteket tártak föl Tiszaigaron,⁹⁵ Gyulavári 15. számú lelőhelyen, Csárdaszállás 19. számú lelőhelyen⁹⁶ és Ecsér határában.⁹⁷ Gyucha Attila legutóbbi szkíta korról foglalkozó cikkében összegyűjtötte a Békés megyei szkíta korról datálható szórványosan feltárt telepobjektumokat, amelyek sorába kapcsolhatjuk a Békéscsaba-DTCSV 3. számú bányájában feltárt szkíta kori gödröket és kutakat is.⁹⁸ A szkíta kori lelőhelyeken előkerült objektumok közül a kutakat tárták fel talán a legkevesebb számban. Mindössze öt szkíta kori lelőhelyről van tudomásunk, ahol kutakat találtak: Ebes, Zsong-völgy, Polgár, Csözshalom-dűlő, Vecsés 67. számú lelőhely, Nyíregyháza, Manda-bokor és Békéscsaba-DTCSV 3. számú bányája. A békéscsabai kutak szerkezete és formája a korábbi preszkíta időszakban és a szkíta kort követő időszakban is elterjedt volt. Vízmérítő edényként egy pereme alatt átfúrt agyagedényt használtak, amelyet kötélre erősítve – a kút nem nagy mélysége miatt – valószínűleg csigás víznyerő szerkezettel vagy egyszerűen kézzel, esetleg egy hosszabb karóra erősítve húztak föl. A békéscsabai 12. számú kút jelentős mennyiségű hulladékkal kevert homogén szkíta anyaggal jellemezhető betöltése folyamatos feltöltődésről tanúskodik. Ez a feltöltődési folyamat a sűrű hulladékanyag alapján nem mehetett végbe gyorsan.

A betöltésből előkerült kerámiaanyag alapján a kút megásása és betöltődése között eltelt időszakot a Kr. e. 6–4. századra tehetjük. A kút datálásakor azonban nem foglalhatunk egyértelmű álláspontot, ugyanis a szkíta kornak egyelőre nincsen kerámatipológián vagy természettudományos módszereken (C14) alapuló elfogadott kronológiai rendszere. A kút leletanyagából hiányzó, biztosan a késő bronzkori és kora vaskori kultúrákhoz köthető edénytöredékek és tipikus kelta leletek hiányában a fenti datálást fogadhatjuk el.

---

⁸⁶ CSEH 2001.

⁸⁷ ISTVÁNOVITS 1997.

⁸⁸ BANNER 1943; PÁRDU CZ–CSALLÁNY 1944–1945.

⁸⁹ BANNER 1943; KOREK 1984. 183–184; GYUCHA 2001.

⁹⁰ HORVÁTH A. 2001.

⁹¹ BOTTYÁN 1955.

⁹² CSEH–KRIVE CZKY 2001.

⁹³ DANI 2003. 205–208.

⁹⁴ VADAY 2000.

⁹⁵ CSEH–KRIVE CZKY 2001.

⁹⁶ GYUCHA 2002.

⁹⁷ 2005 nyarán az M0-ás körgyűrű feltárásakor az Ecsér és Maglód közötti vasútvonalról délre feltártunk egy szkíta kori teleprészletet. Itt több kör alapú, földbe mélyített, közepén cölöplyukkal ellátott házat és gödröket találtunk: BÓKA et al. 2005. 230–231.

⁹⁸ Kardoskút, Oroszháza-Orovecz tanya, Békéssámszon, Tótkomlós, Endrőd 6., 37., 39. számú lelőhelyek, Gyoma 264. számú lelőhely, Örménykút 8. számú lelőhely: GYUCHA 2002. 65–66.

Az anyagban előforduló kézzel formált és korongolt kerámiák keltezése alapján közelebb juthatunk a kút korának meghatározásához. A szkíta kori kézzel formált agyagedények többségének alakja korábbi, helyi előzményekre megy vissza: bütykök, függőleges árkolás, turbántekeercses díszítés, behúzott peremű tálak stb. Ezek alapján nehéz pontosítani a datálást, azonban a korongolás eredetére és elterjedésére vonatkozóan a közelmúltban elvégzett kutatások a Kr. e. 7–6. századig tolták ki a korongolt edények keltezését. A korongolási technika elterjedését korábban a kelták előrenyomulásához,⁹⁹ valamint az északkelet-balkáni trák fazekasműhelyekhez kötötték, majd felvetődött a Fekete-tenger vidékének görög iparosaitól való származtatás.¹⁰⁰ A közelmúltban azonban a Középső-Dnyeszter vidékén feltárt korai szkíta településeken olyan korongolt edényeket találtak, amelyek az Alföldön is készülhettek volna. A Középső-Dnyeszter vidékén a Kr. e. 7. század közepén telepedett meg a déli sztyeppékről származó szkíta lakosság, amely a Fekete-tenger görög gyarmatvárosaiból vette át a korongolási technikát.¹⁰¹ A Prut és Dnyeszter vidékének közvetítő szerepét jelzi, hogy a korai szkíta anyaggal társul a korongolt kerámia.¹⁰² Kemenczei szerint az Alföldre nagyjából a 6–7. század fordulóján jutott a Kárpát-medencébe ÉK-i irányból az új edénykészítési eljárás, ami rövid idő alatt terjedt el a 6. század folyamán. A korongolási technika Kr. e. 6. században való alföldi elterjedését ma széles körben elfogadja a régészettudomány. Az utóbbi időben Kemenczei Tibor kutatásai során bebizonyosodott, hogy a Kárpát-medencében megjelenő legkorábbi szkíta típusú tárgyakat a 7. századra keltezhetjük.¹⁰³

A kút leletanyagából hiányzó kelta anyag alapján feltételezhetjük, hogy a kultat használó népesség nem érte meg a kelták benyomulását az Alföldre. A Kelet-Magyarországon talált legkorábbi kelta leletanyagot a LT B1 periódusra, a Kr. e. 4. század második felére datálhatjuk, tehát a kelták kb. Kr. e. 340–330 között érkezhettek az Alföldre. Maráz Borbála szerint a kelták térhódításával párhuzamosan a század második felében ezen a területen a szkíta kori kultúra egyeduralma megszűnt, településrendszere megváltozott.¹⁰⁴ Ennek némileg ellentmondanak Békés megyében a 20. század végén folytatott régészeti topográfiai munkálatok során megfigyelték. A Békés megyei terepbejárások alkalmával 34 darab lelőhely esetében figyelték meg, hogy szkíta és kelta anyag együtt fordul elő.¹⁰⁵ A terepbejárasi adatok mellett ásatásokon is találtak arra utaló jelenségeket, amelyek alapján a két népesség egymás mellett élését feltételezhetjük. Az Alföld területén szétszórva szkíta telepeken megjelennek a kelta eredetű tárgyak: Bp., XV. ker. Rákospalota-

⁹⁹ BOTTYÁN 1955. 39.

¹⁰⁰ PÁRDUCZ 1955. 15.

¹⁰¹ KEMENCZEI 2001. 34.

¹⁰² PATAY-B. KISS 2001–2002. 129.

¹⁰³ KEMENCZEI 1994; 2000.

¹⁰⁴ MARÁZ 1981. 98.

¹⁰⁵ GYUCHA 2001. 126. Pusztán a felszíni gyűjtésből nem lehet ezt a kapcsolatot teljes körűen elemezni.

Újmajor,¹⁰⁶ Szolnok-Zagyvart,¹⁰⁷ Hódmezővásárhely-Fehértó¹⁰⁸ és Sajópetri¹⁰⁹ lelőhelyeken. Az utóbbi két lelőhelyen kétséget kizáróan együtt fordultak elő szkíta és kelta jellegű kerámialeletek.¹¹⁰

Gyucha Attila összegyűjtve az észak-békési és Körös-völgyi, valamint a Mezőség keleti felén elhelyezkedő szkíta kori lelőhelyeket, 15 nagy településtömböt tudott elkülöníteni. Egy-egy ilyen tömb („góc”) több szorosan egymás mellett elhelyezkedő, gyakran 9–10 külön lelőhelyként elkülöníthető faluszerű települést foglal magába. A tömbök a vízfolyások partjain fekszenek. Ezek környékén szétszórva szállás jellegű telepnymokat, valamint azonos korú temetőket találunk.¹¹¹ Ez a település-koncentráció általánossá válik a Körös-völgy déli részén, valamint a Mezőség keleti felén. A 480. számú lelőhely szintén egy ilyen tömb egyik lelőhelye, amely tömb Gyucha szerint a közeli fényesi temető faluja lehetett.¹¹² A tömbön belül elhelyezkedő 5 darab szkíta lelőhely közül három darabon, a szkíta lelőhelyek mellett közvetlenül pedig egyen találtak a terepbejárások során kelta leletanyagot (182., 188., 189., 190. számú lelőhely) (2. kép).¹¹³ Ez alapján felvethető az, hogy Délkelet-Magyarországon a kelták érkezésével a szkíta településrendszer nem változott meg alapjaiban. Az érkező kelták valószínűleg meghagyták településeiken a korábbi népességet, nem számolták föl a tömbös településformát, sőt helyenként átvették azt a szkítáktól. A településrendszerben végbement változások azonban tájanként eltérő képet mutathatnak.

Almássy Katalin a Tiszavasvári környékén végzett településtörténeti vizsgálati alapján más eredményre jutott. Tiszavasvári határában a szkíta kori népesség az elsődleges fontosságú területeken, mélyebb vagy mocsaras részekből kiemelkedő háttakon telepedett le. Kiszorulva a kedvező adottságú területekről, a kelták lelőhelyeit a már „nehezebben elérhető részekben” találjuk meg. Egy esetben helyezkedik el kelta telep vízpart közelében. A Békés megyében megfigyelhető szkíta-kelta lelőhelyek gyakorisága nem jellemző a vizsgált területen. Csak egy lelőhelyen figyeltek meg hasonló, együttélésre utaló kettős leletanyagot. De ezen a lelőhelyen előkerült LT-jellegű anyag datálási problémái alapján Almássy megkérdőjelezi azok kelta kori eredetét. Összefoglalva nem találtak egy lelőhelyet sem, ahol a szkíta és kelta kori népesség együttélését feltételezhetnénk. Ezt a szkíta kori népesség falvainak Kr. e. 3. században még tartó virágzásával, a magas népsűrűséggel, az újonnan érkezők csekély számával és a két népesség tisztántúli lassúbb egybeolvadásával magyarázza.¹¹⁴

---

¹⁰⁶ HORVÁTH A. 2001.

¹⁰⁷ CSEH 2000.

¹⁰⁸ PÁRDUCZ 1944–1945.

¹⁰⁹ SZABÓ-KRIVECZKY-CZAJLIK 2002. 27–38.

¹¹⁰ Kemenczei Tibor szíves szóbeli közlése.

¹¹¹ GYUCHA 2001. 125.

¹¹² GYUCHA 2001. 124.

¹¹³ MRT 10.

¹¹⁴ ALMÁSSY 2001. 134–136.

A kutatás egyetért abban, hogy a feltárt telepeken egy földművelő és állattartó gazdálkodást folytató népesség élt. A dolgozat elején felvázolt tájrekonstrukció alapján mind a két gazdálkodási formára (legeltető állattartás, földművelés) kiváló körülményeket biztosított a lelőhely és környezete.¹¹⁵ A békéscsabai DTCSV. 3. számú agyagbányájában megfigyelt későbbi, kora és késő szarmata kori, valamint gepida kutakat 3–4 méterrel mélyebbre kellett ásniuk, hogy megfelelő vízhozamú kutakat kapjanak. Ez a környező terület (beleértve a Mezőség egészét) folyamatos, a szkíta kortól kezdődő szárazabbá válását, pusztásodását jelzi. A terepbejárási adatok alapján leszűrhető következtetések a szkíta kori népesség életében betöltött nagyállattartás fontosságát emelik ki.¹¹⁶ Azonban az előkerült házmaradványok azt bizonyítják, hogy a falvak hosszú ideig álltak fenn, azaz nem pásztorok ideiglenes telephelyeiként szolgáltak.¹¹⁷ Ennek a véleménynek némileg ellentmond a több helyen feltárt, kerek alapformájú, középen egy cölöplyukas építmények kérdése: Szolnok-Zagyvapart, Ecser 6. lh., Endrőd, Törökszentmiklós, Salgótarján, Ipari-park II. Feltehetőleg ezek szolgálhattak lakhelyül a mozgalmasabb életformát folytató pásztorok számára.

A késő bronzkor folyamán a jelentős Körös-völgyi régióból a szkíta korra egyértelműen a Mezőség füves pusztasága felé tolódott el a településterület súlypontja. Ebben valószínűleg közrejátszhatott, hogy a Körösök völgyében továbbélő késő bronzkori-kora vaskori alaplakosság és az érkező új népesség nem telepedett meg a számára kedvezőtlen életfeltételeket biztosító területeken.¹¹⁸ A vizsgált területen belül a Mezőcsáti-kultúra lelőhelyeit szintén a Körösök völgyében találjuk meg elsősorban: Biharugra, Gyula, Sarkad, Doboz, Körösladány. A fentiek alapján egy jól megszervezett (tömbös) településrendszert használó, hosszabb ideig egy helyben lakó, nagyállattartó életformát folytató népességet rekonstruálhatunk a Mezőség keleti felén és a Körös-völgy déli határán. Az egykori Borjú-rét ideiglenes vízjárta területének déli magas partján elhelyezkedő szkíta kori településtömb lakossága a telep folyamatos vízellátása érdekében ásta a 11. és a 12. számú kutakat.

IRODALOM

ALMÁSSY 2001

Almássy K.: Együtt- vagy egymás mellett élés? Szkíta és kelta lelőhelyek Tiszavasvári környékén. JAMÉ, XLIII. (2001) 133–153.

BALOGH-HOPPÁL 1980

Balogh I. – Hoppál M.: Kút. In: Ortutay Gy. (főszerk.): Magyar néprajzi lexikon. III. Budapest, 1980. 362–364.

---

¹¹⁵ Lásd a lelőhely környezete és a lelőkörülmények című fejezetet!

¹¹⁶ GYUCHA 2001. 126.

¹¹⁷ KEMENCZEI 2001. 19.

¹¹⁸ GYUCHA 2001. 126.

BANNER 1943

Banner J.: Településtörténeti kutatások a hódmezővásárhelyi Fehértó partján. Dolg., XIX. (1943) 195–202.

BENDE 2003

Bende L.: Szkíta kori temető Algyőn. RKM, 2001. (2003) 63–78.

BLAZOVICH 1985

Blazovich L.: A Tisza-Körös-Maros köz középkori településrendje. Békéscsaba-Szeged, 1985.

BÓKA 2005

Bóka G. – Fekete Z. – Kis A. – Patay R.: Ecsér, 6. sz. lelőhely. RKM, 2005. (2006) 230–231.

BÓKA-TUGYA 2007

Bóka G. – Tugya B.: Egy békéscsabai szkíta kori kút állatcsontleletei. BMMK, 30. (2007) 151–164.

BOTTYÁN 1955

Bottyán Á.: Szkíták a magyar Alföldön. RégFüz, 1. (1955)

ČILINSKÁ 1959

Čilinská, Z.: Ziarovy hrob kuštanovického typu v Michalovciach. SLA, VII. (1959)

CSALOG-KISFALUDI 1985

Csalog Zs. – Kisfaludi J.: Skythenzeitliches graberfeld in Törökszentmiklós-Surján-Újtelep. ActaArchHung, 37. (1985) 307–344.

CSEH 2000

Cseh J.: Újabb adalék a Zagyvaparti szkíta települések régészeti anyagából (Szolnok-Alcsi határrész). ŐL, 2. (2000) 66–68.

CSEH 2001

Cseh J.: Szkíta földművelők-állattartók településeinek régészeti nyomai a Zagyva mentén. (Településtörténeti kutatások Szolnok határában 1986–1990 között). GYK, 10. (2001) 79–95.

CSEH-KRIVECZKY 2001

Cseh J. – Kriveczy B.: Szkíta és szarmata telepletek Tiszaigar határában. ComArchHung, (2001) 51–63.

DANI 2003

Dani J.: Ebes, Zsong-völgy. RKM, 2003. (2004) 205–208.

DUŠEK 1974

Dušek, M.: Die Thraker im Karpatenbecken. SLA, XXII/2. (1974) 361–434.

DUŠEK 1976

Dušek, S.: Junghallstattzeitliches Gräberfeld von Modrany. SLA, XXIV. (1976) 397–427.

GALÁNTA 1981

Galántha M.: Előzetes jelentés a csanytelek-újhalastói szkíta kori temető ásásáról. ComArchHung, (1981) 43–58.

GALÁNTA 1984

Galántha M.: Előzetes jelentés a Sándorfalva-Eperjesi szkíta kori temető feltárásáról. *MFME*, 1982–1983/1. (1984) 115–128.

GALÁNTA 1986

Galántha M.: The scythian age cemetery at Csanytelek-Újhalastó. *Hallstatt Kolloquium Veszprém*, 1984. *Antaeus*, 15. (1986) 69–77.

GAZDAG 1960

Gazdag L.: Régi vízfolyások és elhagyott folyómedrek Orosháza környékén. *SZKJMÉ*, 3. (1960) 257–303.

GYUCHA 2001

Gyucha A.: A szkíta kor emlékei Békés megyében. *GYK*, 10. (2001) 115–129.

GYUCHA 2002

Gyucha A.: Újabb szkíta kori telepnyomok Békés megyéből. *BMMK*, 23. (2002) 59–89.

HELLEBRANDT 1988

Hellebrandt M.: Szkíta kori temető Kesznyéten-Szérűskerten. *HOMÉ*, XXV–XXVI. (1988) 107–126.

HELLEBRANDT 2001

Hellebrandt M.: A szkíta kultúra emlékanyaga az Alföld és a Hegyvidék találkozásánál. *GYK*, 10. (2001) 51–69.

HORVÁTH A. 2001

Horváth A.: Szabadszállás-Józan szkítakori temető. *GYK*, 10. (2001) 95–101.

HORVÁTH M. A. 2001

Horváth M. A.: Budapest a szkíta korban. *GYK*, 10. (2001) 37–51.

ILON 1985

Ilon G.: A Szob-Gregersen-kerti szkíta kori temetőrészlet. *StudCom*, 17. (1985) 75–96.

ISTVÁNOVITS 1997

Istvánovits E.: Nyíregyháza Manda-bokor. Kora vaskori település a Kr. e. VI–IV. századból. In: Raczky P. – Kovács T. – Anders A. (szerk.): *Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései*. Budapest, 1997. 73–79.

JEREM 1968

Jerem E.: The late iron age cemetery of Szentlőrinc. *ActaArchHung*, XX. (1968) 159–208.

JUHÁSZ 1972

Juhász I.: Az Orosháza-gyopárosi szkíta kori temető. *ArchÉrt*, 99. (1972) 214–223.

JUHÁSZ 1976

Juhász I.: Az Orosháza-gyopárosi szkíta temető. *ArchÉrt*, 103. (1976) 231–252.

KAT 2001

Almássy K. – Cseh J. – Fodor L. – Gyucha A. – Havassy P. – B. Hellebrandt M. – Horváth A. – Horváth M. A. – Istvánovits E. – Kemenczei T. – Kulcsár V. – M. Nepper I. – Sholtz R. – Szénászkly J. – Váradi A.: *Katalógus*. *GyK*, 10. (2001) 131–185.

KEMENCZEI 1970

Kemenczei T.: A Kyjatice kultúra Észak-Magyarországon. HOMÉ, 9. (1970) 17–70.

KEMENCZEI 1971

Kemenczei T.: A Gáva-kultúra leletei a Miskolci Múzeumban. HOMÉ, 10. (1971) 31–86.

KEMENCZEI 1977

Kemenczei T.: Hallstattzeitliche funde aus der Donaukniesegend. FolArch, XXVIII. (1977) 67–90.

KEMENCZEI 1983

Kemenczei T.: Skythenzeitliches gefäß mit reiterdarstellung. FolArch, XXXIV. (1983) 51–71.

KEMENCZEI 1984

Kemenczei T.: Die Spätbronzezeit Nordostungarns. ArchHung, 51. (1984)

KEMENCZEI 1988

Kemenczei T.: Kora vaskori leletek Dél-Borsodban. HOMÉ, 25–26. (1988) 91–105.

KEMENCZEI 1989

Kemenczei T.: Koravaskori sírleletek az Alföldről az Őskori Gyűjteményben. FolArch, XL. (1989) 55–74.

KEMENCZEI 1994

Kemenczei T.: Pfeilspitzen vom Früh-Skythen typ aus Ostungarn. – Korai szkíta típusú nyílhegyek Kelet-Magyarországon. FolArch, XLIII. (1994) 79–99.

KEMENCZEI 2000

Kemenczei T.: Adatok a szkítakor kezdetének kérdéséhez az Alföldön. FolArch, XLVIII. (2000) 27–53.

KEMENCZEI 2001

Kemenczei T.: Az Alföld szkíta kora. GYK, 10. (2001) 7–37.

KEMENCZEI 2006

Kemenczei T.: Bemerkungen zur der Skythenzeitlichen keramikzeichen. ActaArchHung, LVII. (2006) 131–151.

KERTÉSZ 1991

Kertész É.: A növényzet átalakítása. In: Jankovich B. D. – Erdmann Gy. (szerk.): Békéscsaba története. A kezdetektől 1848-ig. Békéscsaba, 1991. 43–48.

KISFALUDI 2004

Kisfaludi J.: Szkítakori temető a Nyáregyháza M5-4 autópálya nyomvonalában. StudCom, 28. (2004) 167–193.

KOREK 1984

Korek J.: A szkíta kor. In: Nagy I. – Szigeti J. (szerk.): Hódmezővásárhely története. I/1. Hódmezővásárhely, 1984. 178–184.

LACZUS-PÁRDU CZ 1969

Laczu s G. – Párducz M.: The scythian age cemetery at Vámosmikola. Acta ArchHung, XXI. (1969) 217–226.

LENGYEL 1964

Lengyel I.: A fazekaskorong megjelenésének kérdése a Nagyalföldön. *Fol Arch*, 16. (1964) 25–31.

MARÁZ 1981

Maráz B.: A szkítakori őslakosság Laténe-kori továbbélése Kelet-Magyarországon. (Régészeti adatok a Kárpát-medencei kelta-szkíta kapcsolatok kérdéséhez) – On the survival of the autochthonous population of the Schythian Age in Eastern Hungary. *JPMÉ*, XXVI. (1981) 97–119.

MARTON 1977

Marton E.: Írásjelek késő vaskori leleteken. *AT*, 24. (1977) 28–37.

MATUZ 2000

D. Matuz Edit: A Szeged-Algyő 258. kútkörzet területén feltárt preszkíta temető. *StudArch*, VI. (2000) 139–165.

MATUZ–NOVÁKI 2002

D. Matuz E. – Nováki Gy.: Spätbronzezeitliche, Früheisenzeitliche Erdwalle in Nordungarn. *IPH*, X. (2002)

MATUZ–SZABÓ–VADAY 1998

D. Matuz E. – Szabó J. J. – Vaday A.: Preszkíta kút Kompolton. *ComArch Hung*, 1. (1998) 41–62.

MEDGYESI 1991

Medgyesi P.: Népvándorláskor. In: Jankovich B. D. – Erdmann Gy. (szerk.): Békéscsaba története. A kezdetektől 1848-ig. Békéscsaba, 1991. 88–147.

MELYUKOVA 1995

Melyukova, A. I.: Schythians of Southeastern-Europe. In: Davis-Kimball, J. – Bashilov, A. V. – Yablonsky, L. T. (eds.): *Nomads of the Eurasian steppes in the early iron age*. Berkeley, 1995.

MN 1979

Balassa I. – Ortutay Gy.: *Magyar néprajz*. Budapest, 1979.

MRT 10

Jankovich B. D. – Medgyesi P. – Nikolin E. – Szatmári I. – Torma I.: Magyarország régészeti topográfiája. 10. Békés megye régészeti topográfiája. IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. (Szerk.: Jankovich B. D.) Budapest, 1998.

NIKOLIN 1987

Nikolin E.: Kutatások – kutatások. Békés Megyei Népművelési és Kulturális Hivatal, 1987. november 21.

NIKOLIN 1991

Nikolin E.: Őskor. In: Jankovich B. D. – Erdmann Gy. (szerk.): Békéscsaba története. A kezdetektől 1848-ig. Békéscsaba, 1991. 63–87.

PÁRDUCZ 1943

Párducz M.: Szkítakori temető Békéscsaba-Fényesen. *ArchÉrt*, LXX. (1943) 50–63.

PÁRDUCZ 1944–1945

Párducz M.: Szkítakori telep a hódmezővásárhelyi Fehértó partján. *ArchÉrt*, Ser. III., V–VI. (1944–1945) 62–79.

PÁRDUCZ 1954

Párducz M.: Le cimetiére hallstattien de Szentes-Vekerzug 2. ActaArch Hung, IV. (1954) 29–91.

PÁRDUCH 1955

Párducz M.: Le cimetiére hallstattien de Szentes-Vekerzug 3. ActaArch Hung, VI. (1955) 1–22.

PÁRDUCZ 1966

Párducz M.: The Scythian age cemetery at Tápiószele. ActaArchHung, XVIII. (1966) 35–91.

PÁRDUCZ 1969

Párducz M.: Szkitakori leletek Heves megyében. Agria, VII. (1969) 35–53.

PÁRDUCZ–CSALLÁNY 1944–1945

Párducz M. – Csallány G.: Szkitakori leletek a Szentesi Múzeumban. ArchÉrt, V–VI. (1944–1945) 81–117.

PATAY 1955

Patay P.: Szkita leletek a nógrádi dombvidéken. FolArch, VII. (1955) 61–74.

PATAY–B. KISS 2001–2002

Patay P. – B. Kiss Zs.: Az alsótelekes-dolinkai szkitakori temető közöletlen sírjai. (Az 1962. és 1964. évi feltárás eredményei.) FolArch, XLIX–L. (2001–2002) 79–136.

PATEK 1968

Patek E.: Die Urnenfelderkultur in Transdanubien. ArchHung, 44. (1968)

PATEK 1982–1983

Patek E.: Die Nordosttransdanubische Hallstattgruppe: ein Überblick. Mitt ArchInst, 12–13. (1982–1983) 59–84.

PATEK 1990

Patek E.: A Szabó János Győző által feltárt preszkita síranyag. A Füzesabony-Mezőcsát típusú temetkezések újabb emlékei Heves megyében. Agria, XXV–XXVI. (1990) 61–118.

PATEK 1993

Patek E.: Westungarn in der Hallstattzeit. Acta Humaniora, 7. (1993)

POPOVICH 1995–1996

Popovich, I.: Periodization and chronology of Kushtanovica type sites in the Transcarpathian region. JAMÉ, XXXVII–XXXVIII. (1995–1996) 77–114.

POPOVICH 1999

Popovich, I.: Study of the Early Iron Age sites in the Transcarpathian region. JAMÉ, XLI. (1999) 137–159.

RÁCZ 2003

Rác T.: Vecsés, 67. számú lelőhely. RKM, 2003. (2004) 315.

RACZKY 2002

Raczky P.: Polgár, Csószhalom-dűlő. RKM, 2002. (2004) 257.

STUDENÍKOVÁ 2003

Studeníková, E.: Spätbronzezeitliche und Frühhallstattzeitliche brunnen in der Slowakei. Antaeus, 26. (2003) 13–24.

SZABÓ 1969

Szabó J. Gy.: A hevesi szkítakori temető. Hozzászólás az Alföld szkítakori népességének kérdéséhez. *Agria*, VII. (1969) 55–122.

SZABÓ 1987–1988

Szabó G.: Koravaskori bekarcolt, bepecsételt díszítésű kerámialeletek Hódmezővásárhely-Gorzsa-Czukormajor lelőhelyről. *ArchÉrt*, 114–115. (1987–1988) 86–99.

SZABÓ 1996

V. Szabó G.: A Csorva-csoport és a Gáva-kultúra kutatásának problémái néhány Csongrád megyei leletegyüttes alapján. *StudArch*, II. (1996) 9–52.

SZABÓ–KRIVECZKY–CZAJLIK 2002

Szabó M. – Kriveczky B. – Czajlik Z.: Késő vaskori település Sajópetri határában (Sajópetri, Hosszú-dűlő). *RKM*, 2002. (2004) 25–38.

SZABÓ–SZABÓ 1983

Szabó F. – Szabó I.: Békés földrajzi nevei. In: Dankó I. (szerk.): *Békés város néprajza*. Békés, 1983. 93–177.

SZÁRAZ 1999

Szárász Cs.: Basarabi-Bosut díszítésű kerámialeletek az Alföldön. *StudArch*, V. (1999) 201–216.

VADAY 1996

Vaday, A.: Roman period Barbarian settlement at the site of Gyoma 133. In: Jerem, E. – Meid, W. (szerk.): *Cultural and landscape changes in South-East Hungary II. Prehistoric, Roman, Barbarian and Late Avar Settlement at Gyoma 133*. Budapest, 1996. 51–306.

VADAY 1999

Vaday A.: Kutak Kompolt, Kistéri-tanya lelőhelyen. *Agria*, XXXV. (1999) 93–135.

VADAY 2000

Vaday A.: Salgótarján, Ipari-park II. lelőhely. *RKM*, 2000. (2003) 31–38.

VADAY 2003

Vaday A.: Wells excavated in the Carpathian Basin during a decade. *Antaeus*, 26. (2003) 25–68.

**The pitcher goes so long to the well...
Iron Age wells from the outskirts of Békéscsaba**

- Gergely Bóka -

Resume

From amidst the few excavated and even less published Scythian Age settlements we can mention wells from Nyíregyháza – Manda-bokor and Békéscsaba – DTCSV clay-pit No. 3. Digging of the wells founded in the outskirts of Békéscsaba

was influenced mainly by the environmental factors of the Mezőség and the valley of Körös Rivers, i.e., climate change, occurrence of living waters and the farming form of the Scythian Age population. Owing to the climate becoming dryer and dryer, the absence of permanent living waters (springs, rivers and lakes) and their presumably settled, pastoral way of life the Alföld-group of the Scythian Culture was constrained to dig wells.

We can class the two Scythian Age wells excavated by Edit Nikolin in 1987 amongst the lined wells. Both wells were so called 'rováskút' (timber lined well) made from planks, constructed in a quadratic form. From the studied well No. 11 very little finds have come up, while in the sediment of well No. 12 lots of animal bones and ceramic fractions as well as a water ladle of biconical body with punching and a small rush basket have been found.

At reconstructing the well No. 12, we can apply the "notched plank timber lining" technology being well known from ethnography. In compliance with that a 3–3,5 meter diameter hole approx. five meters deep of straight wall was dug until the level of water breaking out. After that a quadratic 'rovás' (notched plank timber lining) consisting of 2–3 centimeters thick, 1,1 meter long and 10–12 centimeters wide planks was built into the middle of the cylindrical well-hole at least until the Scythian Age surface. They filled back the earth getting out of digging the well hole mixed with household wastes between the wall of the well hole and the notched plank timber lining.

On the basis of the typical Scythian Age archeological material got out of the well, we can date its usage to the sixth – fourth century before Christ. Based on the sediment appearing near to the bottom of the well and mixed with household wastes densely, we can presume that the well No. 12 was not used for a long time. After having terminated its usage, the well was utilized further as a waste pit. The animal bones got out of the well show the following proportion and numbers: swine (82,4 percent, 2 specimens), cattle (5,9 percent, 1 specimen), sheep / goat (4,4 percent, 1 specimen), horse (3,7 percent, 1 specimen), dog (2,9 percent, 1 specimen) and hare (0,7 percent, 1 specimen).¹¹⁹

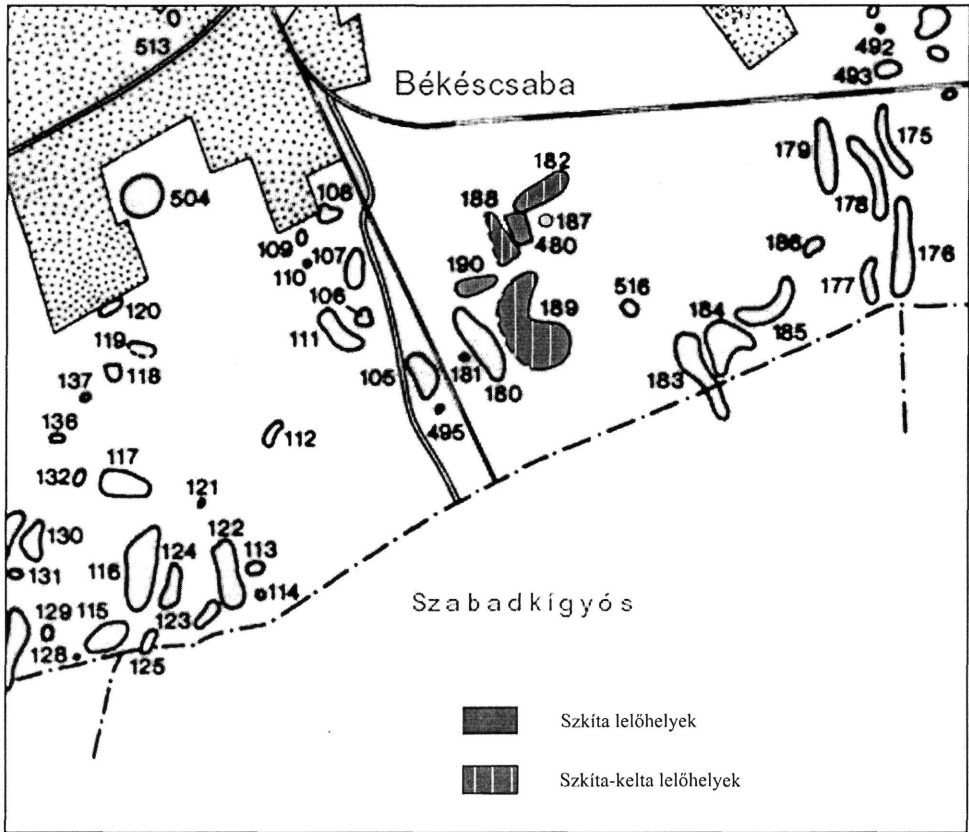
Bóka Gergely
Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága
H-5600 Békéscsaba, Gyulai út 1.
E-mail: geri1121@freemail.hu

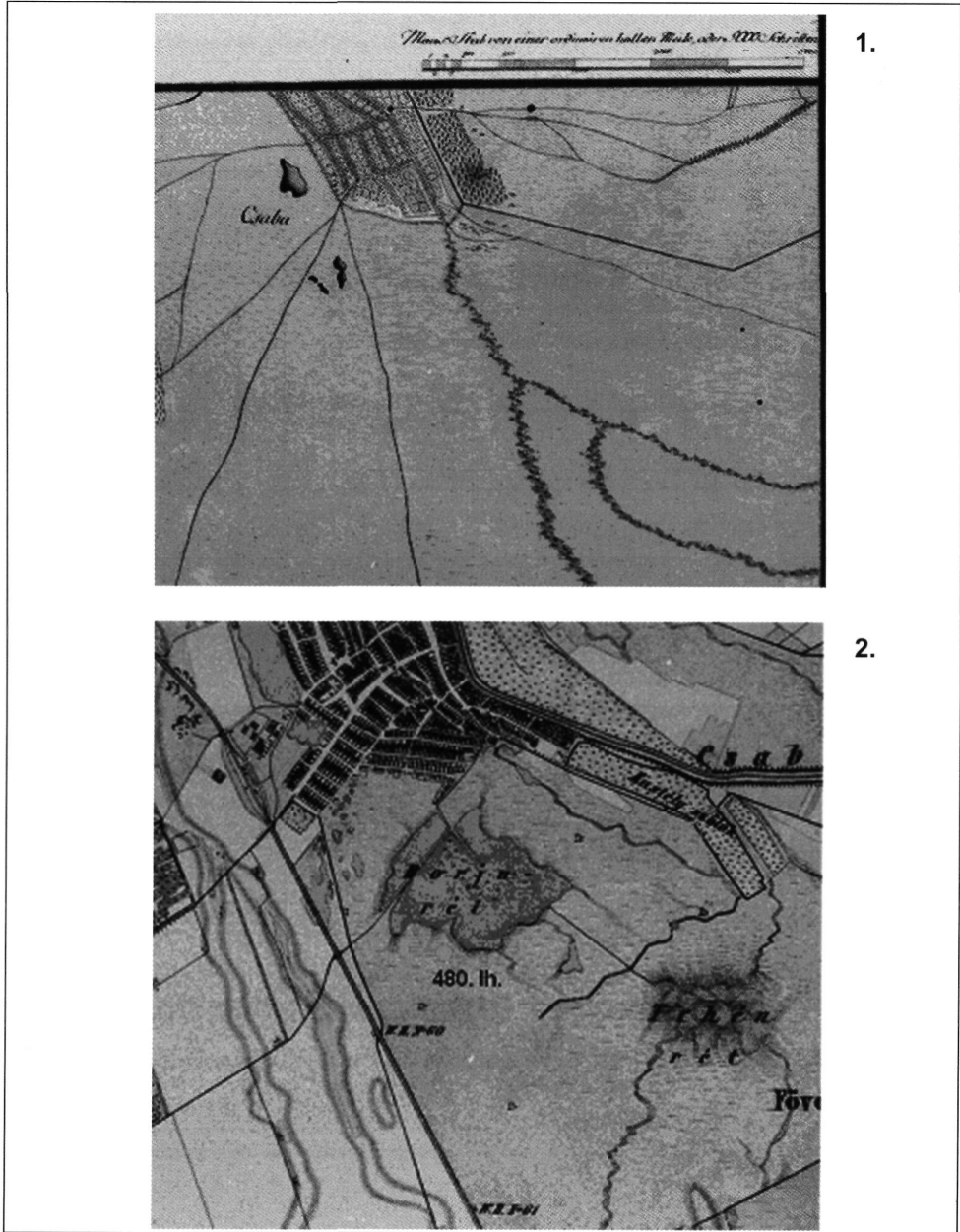
¹¹⁹ See the results of the analyses of the animal bones in this volume: BÓKA-TUGYA 2007.

1. kép. A 480. számú lelőhely elhelyezkedése

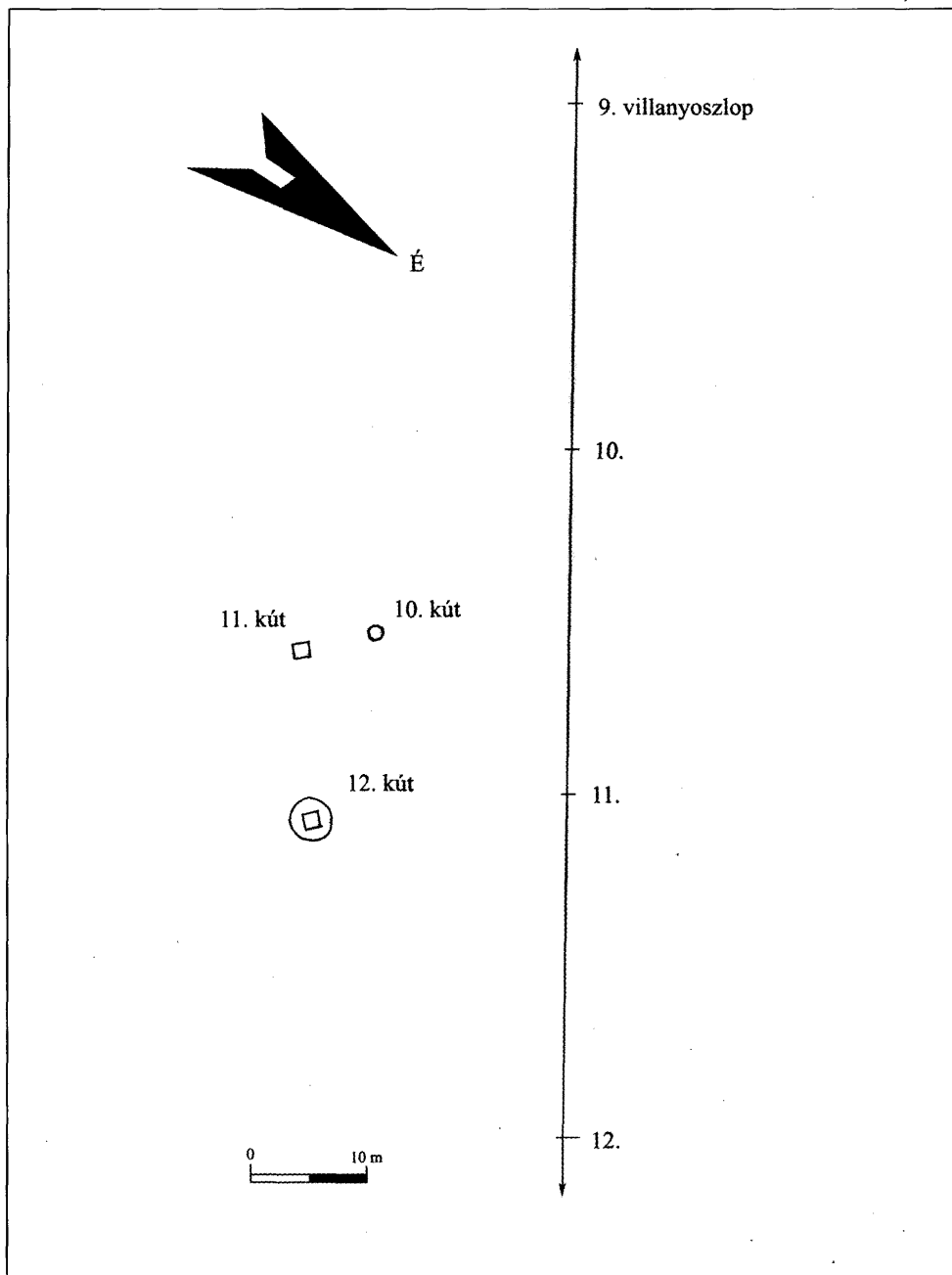
2. kép. A 480. számú lelőhely környékén található szkíta és szkíta-kelta lelőhelyek előfordulása

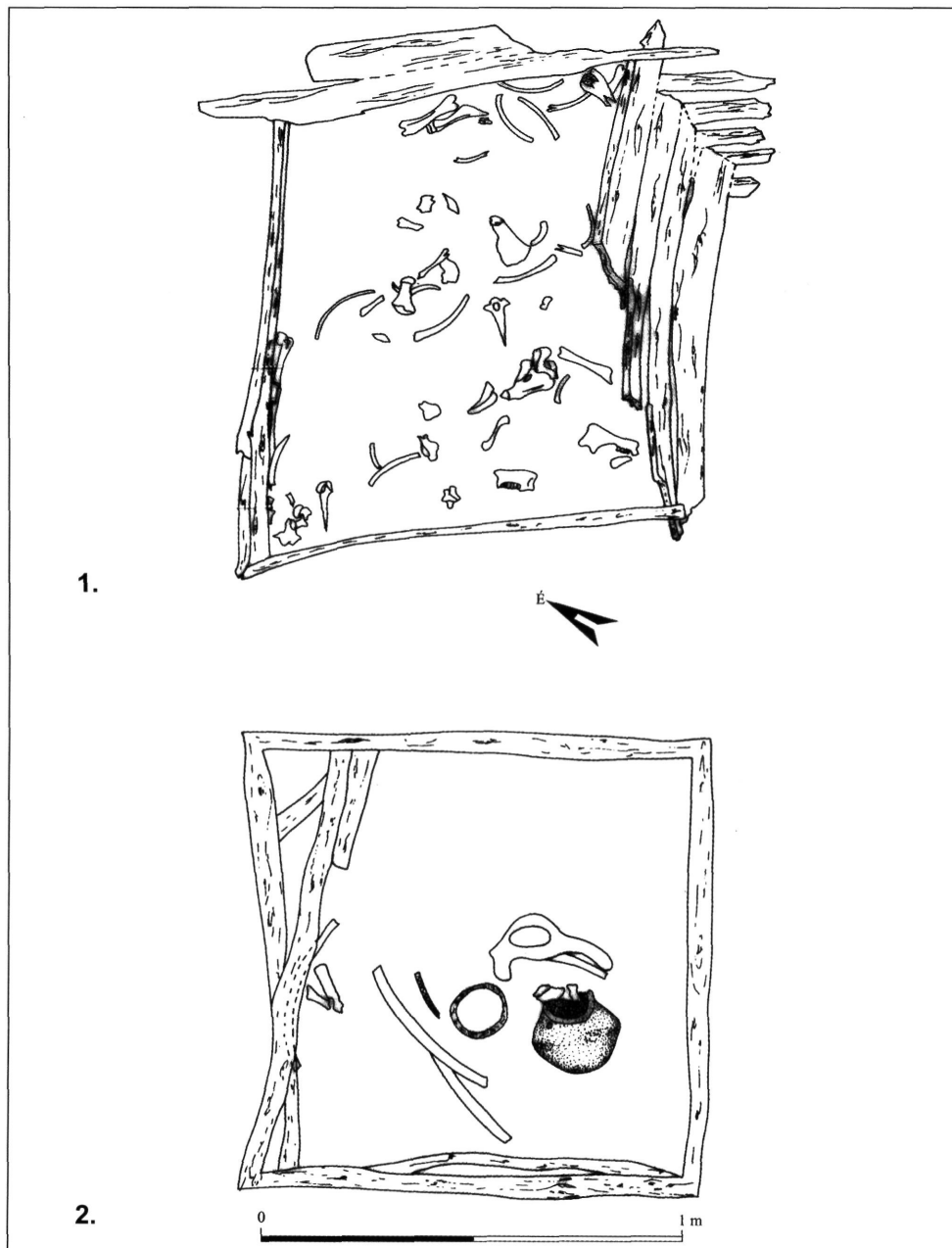
3. kép. A 480. számú lelőhely környezete az első és a második katonai felmérés térképein.

1: A Békéscsabától délre eső terület az első katonai felmérés térképén;

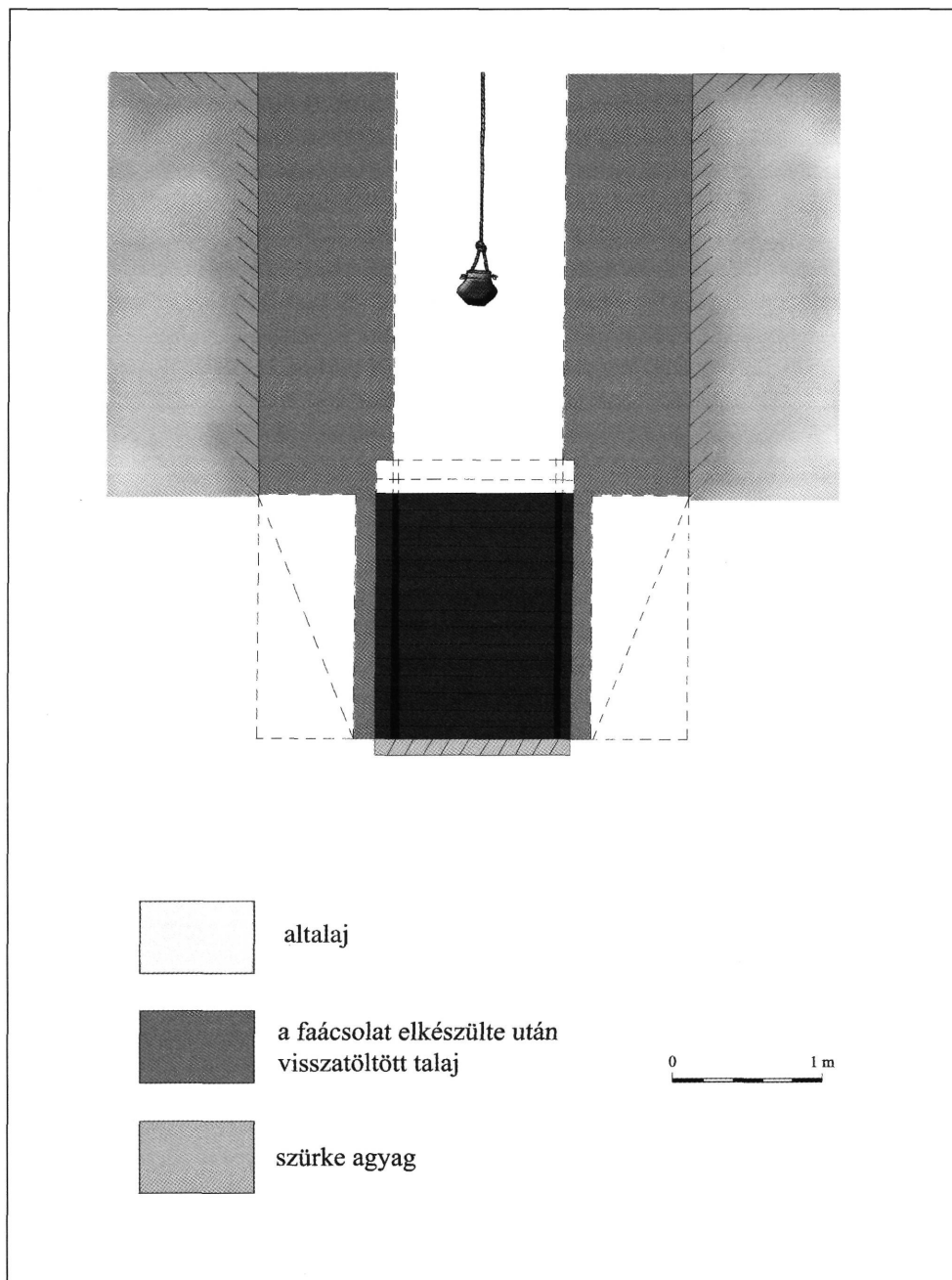
2: A 480. számú lelőhely elhelyezkedése a második katonai felmérés térképére vetítve

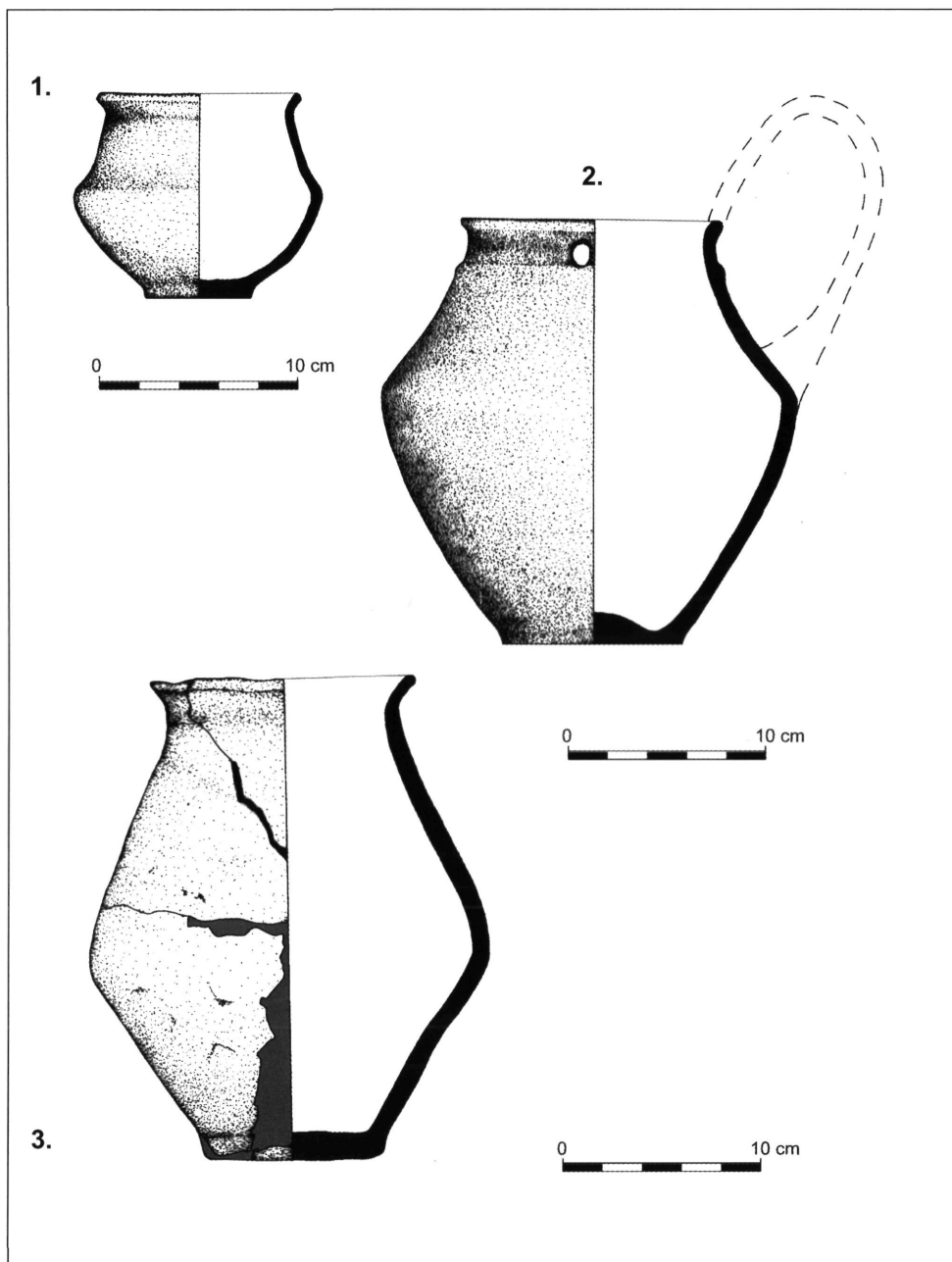
4. kép. Az 1987 szeptemberében folytatott ásatás helyszínrajza (Nikolin Edit nyomán)

5. kép. A 12. számú kút rajza különböző mélységekben.
1: A 12. számú kút 3 méteres mélységben (Nikolin Edit nyomán);
2: A 12. számú kút 4,5 méteres mélységben (Nikolin Edit nyomán)

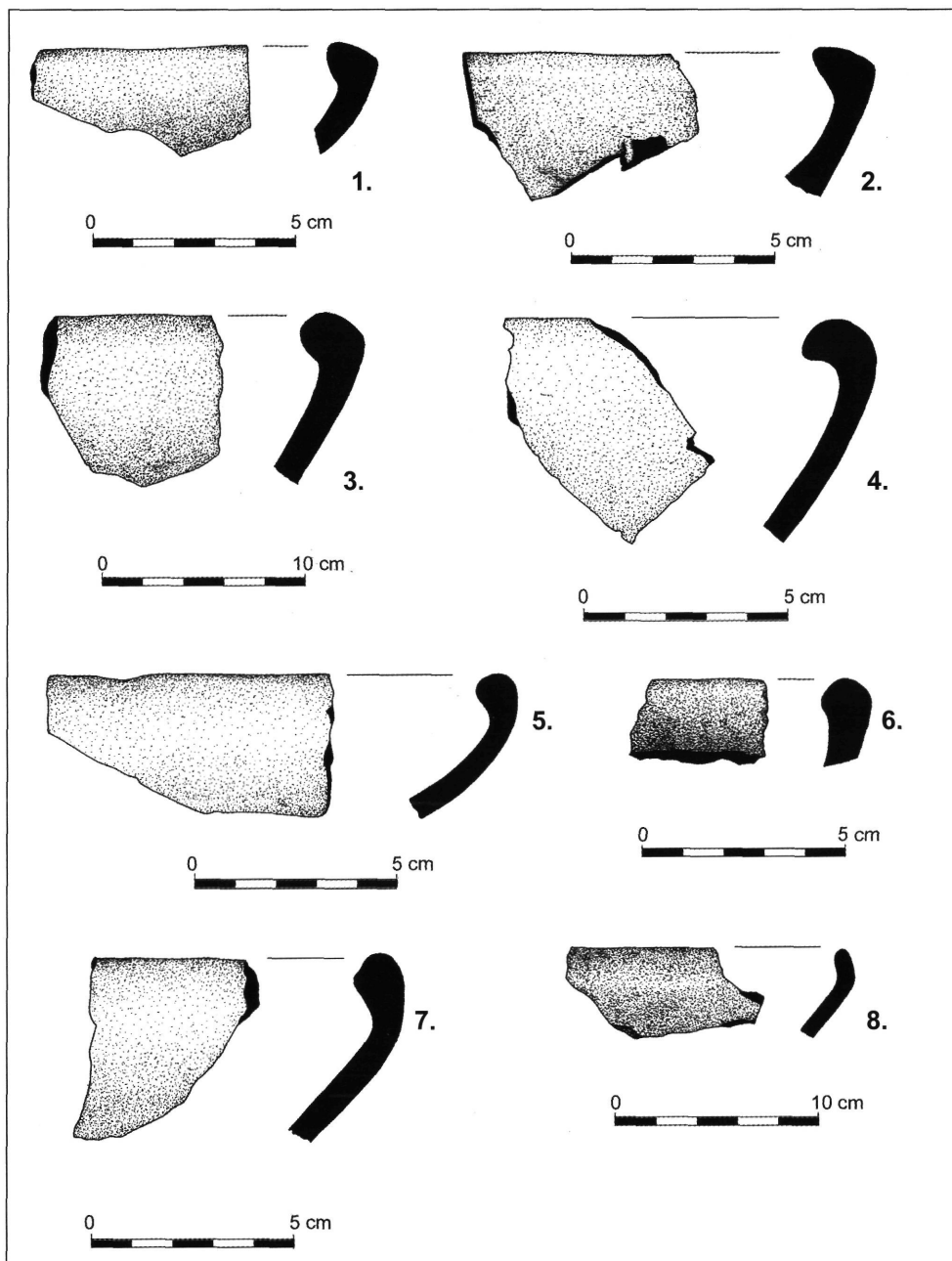

6. kép. A 12. számú kút szerkezeti rekonstrukciója

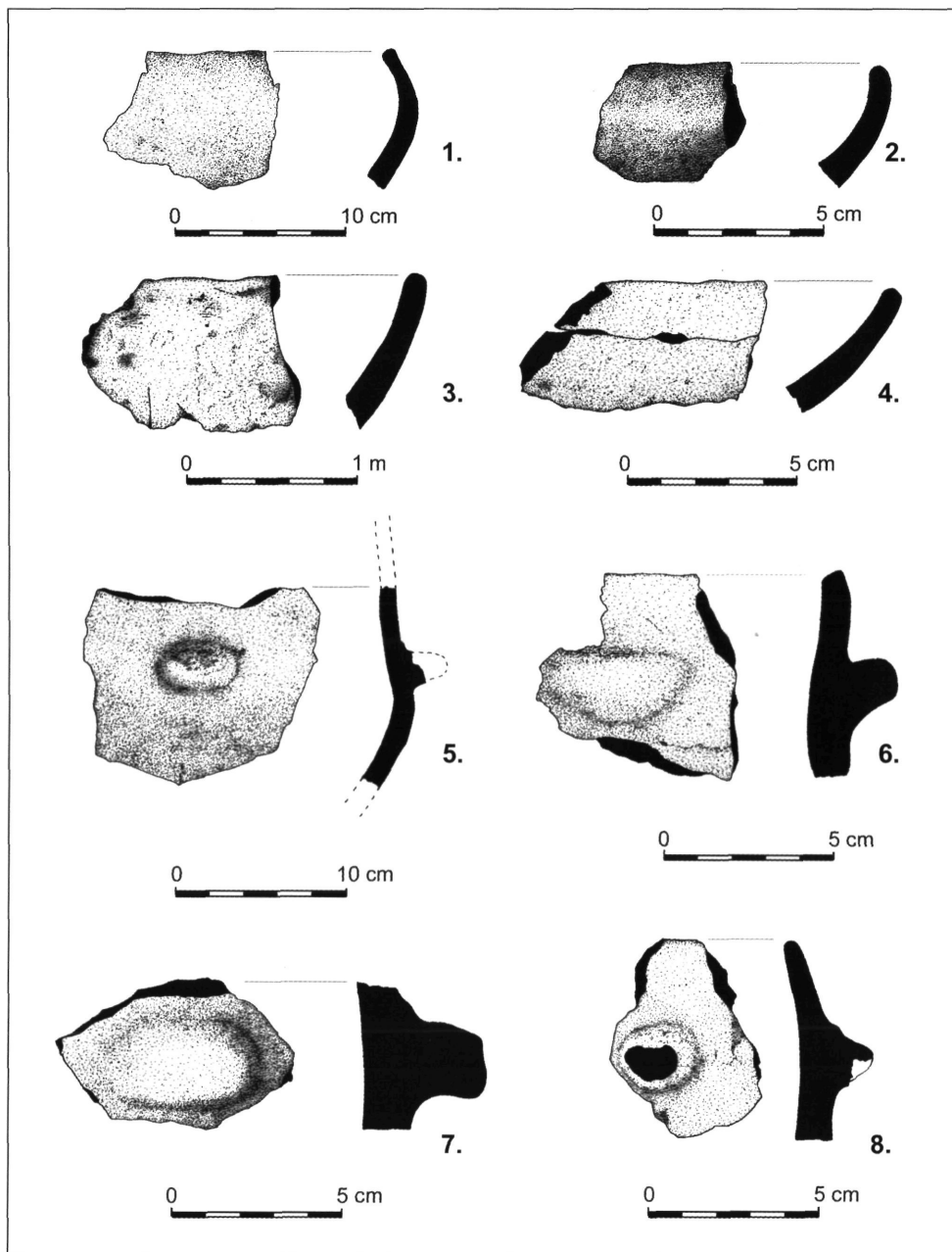

7. kép. Békéscsaba, 480. számú lelőhely.

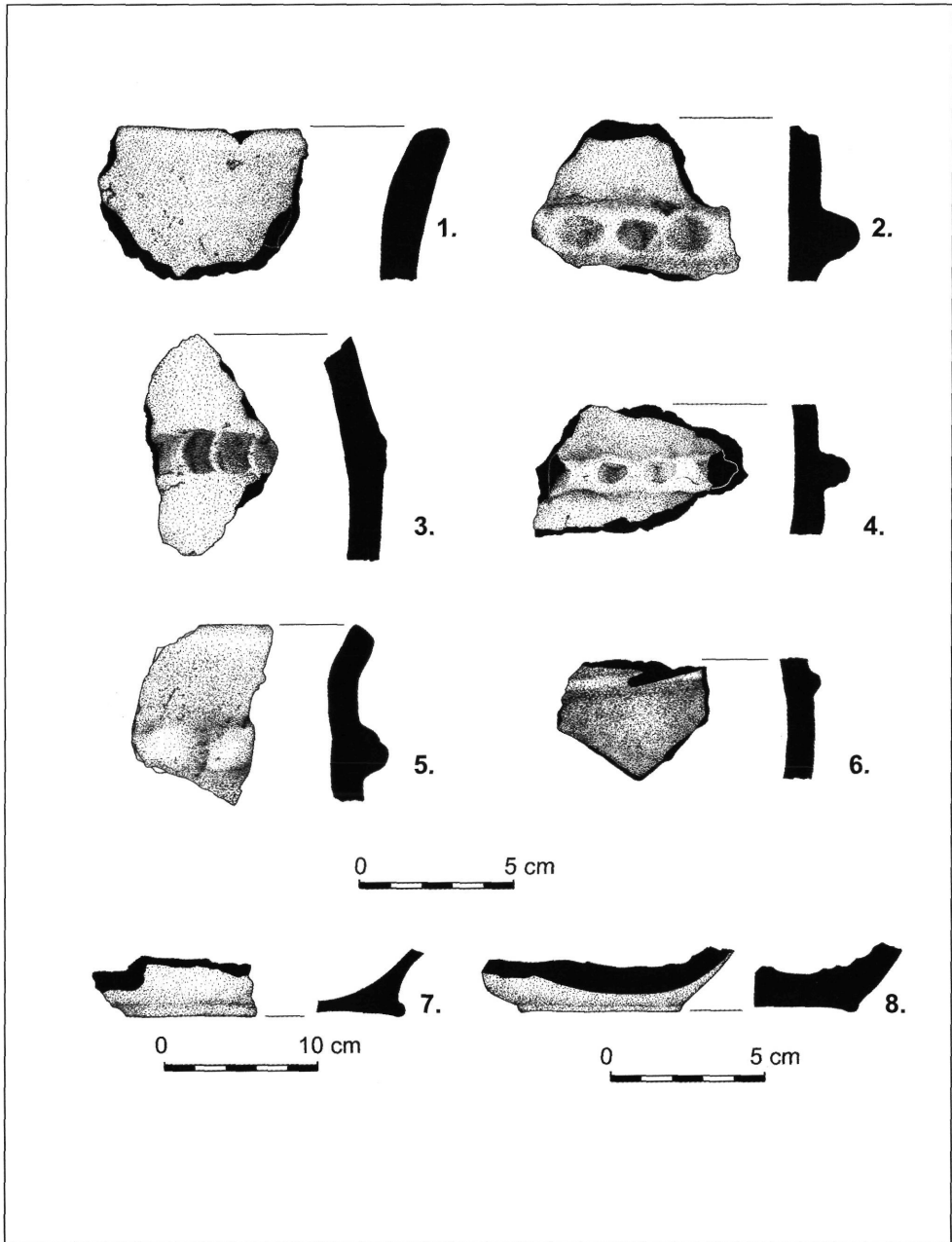
1-3: 12. számú kút

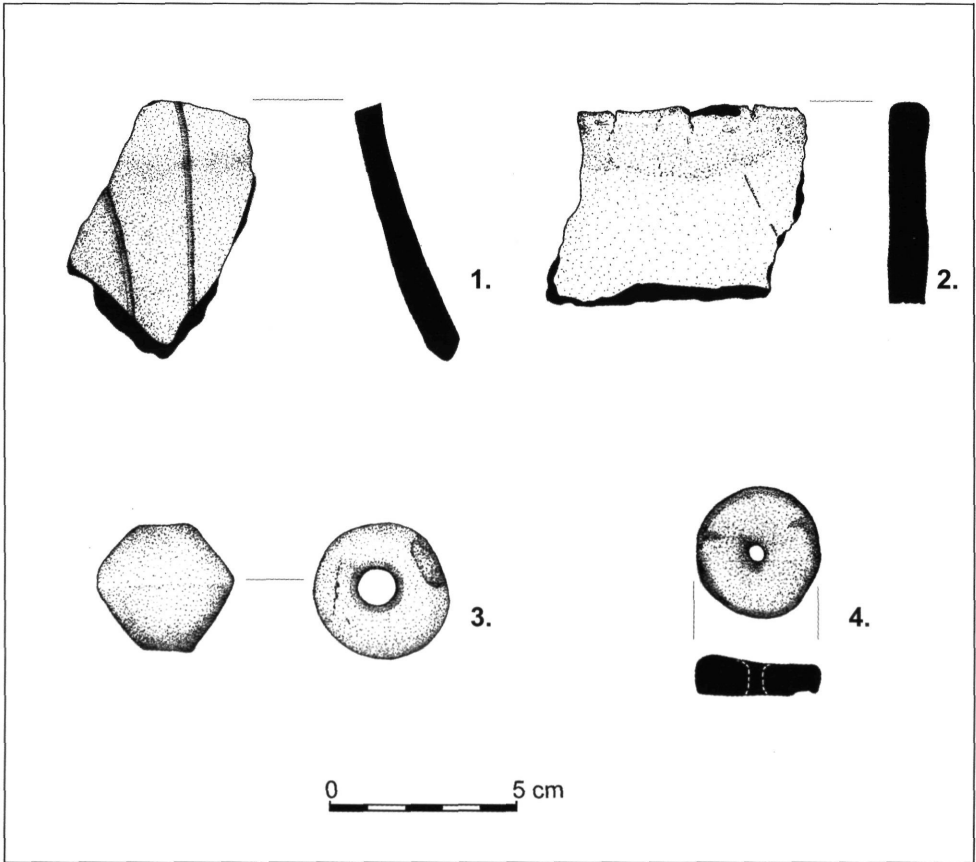
8. kép. Békéscsaba, 480. számú lelőhely.
1, 3–8: 12. számú kút; 2: 3. számú gödör

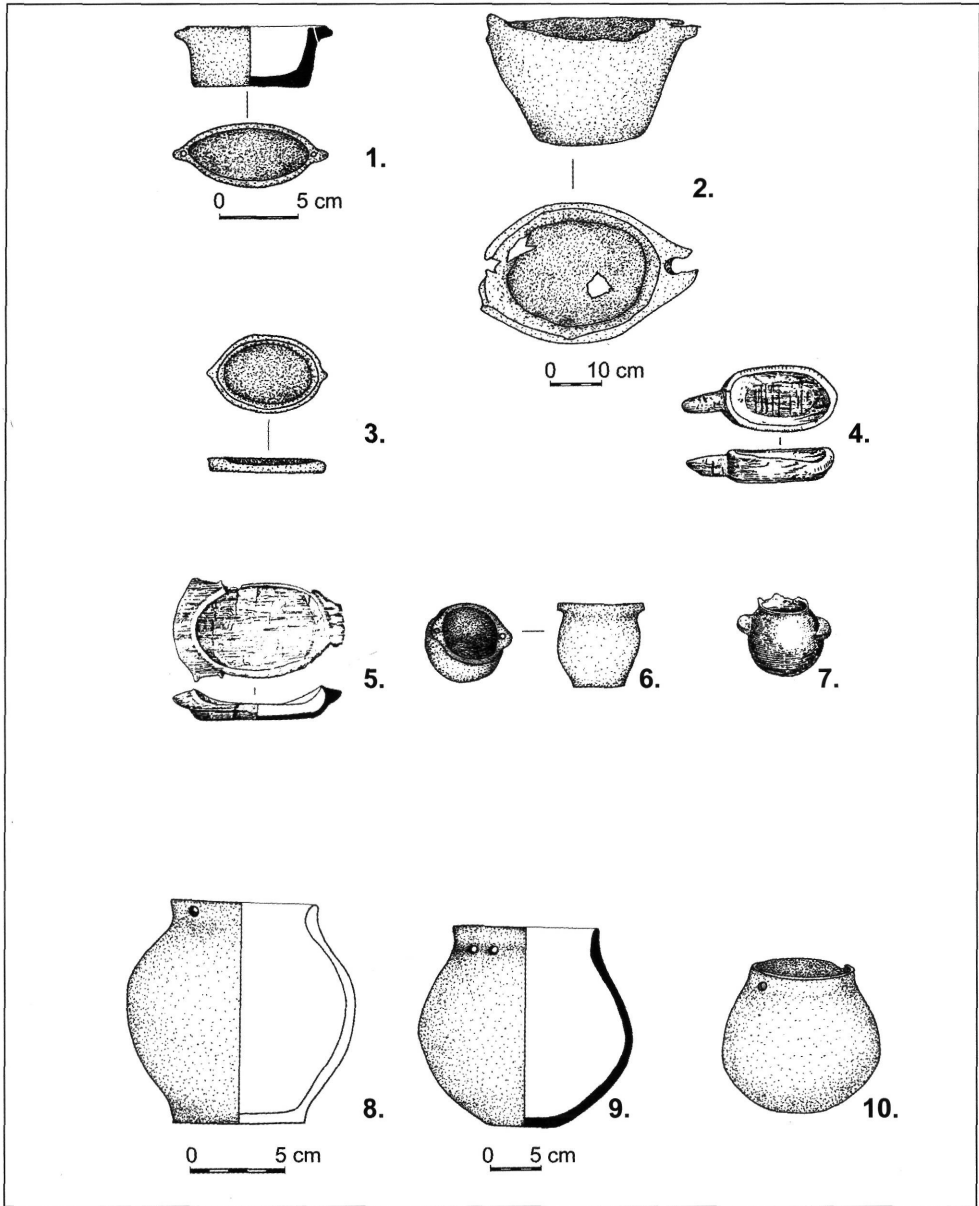
9. kép. Békéscsaba, 480. számú lelőhely.
1, 3-8: 12. számú kút; 2: 3. számú gödör

10. kép. Békéscsaba, 480. számú lelőhely.
1-3, 7-8: 12. számú kút; 4-6: 3. számú gödör

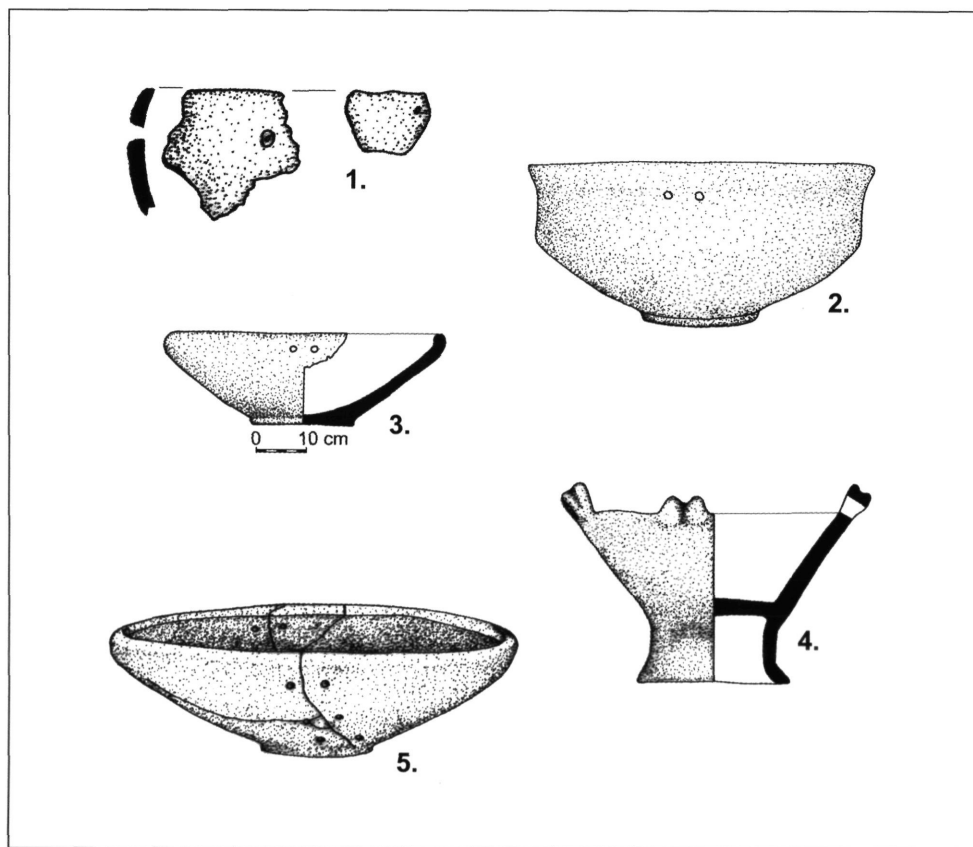

11. kép. Békéscsaba, 480. számú lelőhely.
1-2: 12. számú kút; 3-4: 3. számú gödör

12. kép.

1: Törökszentmiklós-Surján; 2: Kompolt; 3: Aksjutincy; 4: (MELYUKOVA 1995. 52. kép c); 5: (MELYUKOVA 1995. 55. kép); 6: Békéscsaba-Fényes; 7: MELYUKOVA 1995. 52. kép b); 8: Algyő; 9: Szilvássvárad-Töröksánc; 10: Sághegy

13. kép.

1: Szolnok-Zagyva-part; 2: Vámosmikola; 3: Szob-Gregersen kert;
4: Békéscsaba-Fényes; 5: Tápiószele